

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

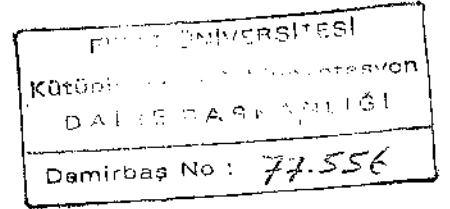

1875 HERSEK İSYANI VE BOSNA-HERSEK'İN AVUSTURYA-
MACARİSTAN İMPARATORLUĞU TARAFINDAN İŞGALİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fırat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi
0070248
255.07.02.03.00.00/08/0070248

TVL/27

224

Yıl

2003, 6/4

Danışman

Yrd.Doç.Dr. Erdal AÇIKSES

Hazırlayan

Zafer ÇAKMAK

ELAZIĞ-1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1

A-BOSNA-HERSEK'İN COĞRAFI KONUMU, STRATEJİK ÖNEMİ VE TARİHÇESİ.....	1
1-Bosna-Hersek'in Coğrafi Konumu.....	1
2-Bosna-Hersek'in Stratejik Önemi.....	2
3-Bosna-Hersek'in Tarihçesi.....	3
a-İlkçağda Bosna-Hersek.....	3
b-Ortaçağda Bosna-Hersek.....	4
B-OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK.....	11
1-İlk Osmanlı-Bosna münasebetleri.....	11
2-Bosna-Hersek'in Osmanlı Devleti Tarafından Fethi.....	13
a-Bosna'nın Osmanlı Devleti tarafından Fethedilmesinin Siyasi Sebepleri.....	13
b-I.Bosna Seferi.....	14
c-II.Bosna Seferi.....	17
d-Hersek Dukalığı'nın Tabiiyet Altına Alınması.....	18
e-Bosnalılar'ın İslamiyeti Kabulü.....	19
3-Osmanlı Devleti'nin Yükselme Döneminde Bosna-Hersek'te Meydana Gelen Gelişmeler.....	20
4-Osmanlı Devleti'nin Duraklama Döneminde Bosna-Hersek'te Meydana Gelen Gelişmeler.....	21
5-Osmanlı Devleti'nin Gerileme Döneminde Bosna-Hersek'te Meydana Gelen Gelişmeler.....	25
a-Osmanlı, Venedik ve Avusturya Savaşları Dönemi.....	26
b-Osmanlı, Rus ve Avusturya Savaşları Dönemi.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK OLAYLARINI DOĞURAN GELİŞMELER

A- OSMANLI ISLAHAT HAREKETLERİNİN AZINLIKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	29
B- SIRP İSYANLARININ BOSNA-HERSEK HALKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	32

C- XIX.YÜZYIL BAŞLARINDA BOSNA-HERSEK'TE NÜFUSDURUMU.....	36
D- II.MAHMUT DÖNEMİ ISLAHAT ÇALIŞMALARININ BOSNA-HERSEK'EETKİSİ.....	38
1- Islahat Hareketlerine Bosna-Hersek Halkının Yaklaşımı.....	38
2- Bosna-Hersek Halkının Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasına Tepkisi.....	39
3- 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bosna-Hersek'e Etkisi.....	41
4- Bosna-Hersek Kaptanlarının Osmanlı Devleti'nden İstekleri.....	48
5-1831Bosna-Hersek İsyanı.....	51
6- 1832-1839 Döneminde Bosna-Hersek'te Meydana Gelen Gelişmeler.....	54
E- TANZİMAT DÖNEMİ'NDE BOSNA-HERSEK'TE MEYDANA GELEN GELİŞMELER.....	56
1-1850Bosna-Hersek İsyanı.....	56
2-1856 Paris Antlaşması'nın Bosna-Hersek Üzerindeki etkisi.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

1875 HERSEK İSYANI

A- HERSEK İSYANI ÖNCESİ AVRUPA'NIN VE OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU.....	61
1-Avrupa'nın Durumu.....	61
a-Avrupa Dengeleri.....	61
b-Rusya'nın Balkan Politikası.....	62
c- Avusturya Macaristan-İmparatorluğu'nun Balkan Politikası.....	64
2-Osmanlı Devleti'nin Durumu.....	65
a-Osmanlı Devleti'nin Mali Durumu.....	65
b- Bosna-Hersek Bölgesindeki Osmanlı Kuvvetleri.....	67
B- İSYANDAN ÖNCE HERSEK'TE MEYDANA GELEN OLAYLAR.....	69
C- HERSEK İSYANININ BAŞLAMASI.....	70
D- HERSEK'TE MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR.....	75
1-Dabre Çarpışması.....	75
2-Düzi Manastırı Çarpışması.....	76
3-LPiva Çarpışması.....	79
4-Plana Çarpışması.....	81

5- Kristac Civarında "Çifte Kuleler" Çarpışması.....	82
6-I.DriyenoÇarpışması.....	85
7-II.DriyenoÇarpışması.....	86
8-II.PivaÇarpışması.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HERSEK İSYANI'NIN ULUSLARARASI BİR NİTELİK KAZANMASI

A- BOSNA-HERSEK İLE İLGİLİ ISLAHAT FERMANLARI.....	89
B-ANDRAŞİNOTASI.....	92
C- 1876'DA HERSEK'TE MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR.....	96
D-SELANİKOLAYI.....	99
E-BERLİNMEMORANDUMU.....	100
F- OSMANLI DEVLETİ'NİN BERLİNMEMORANDUMU'NA TEPKİSİ.....	105
G- OSMANLI-SIRP, KARADAĞ SAVAŞI.....	108
H-İSTANBULKONFERANSI.....	110
I-LONDRAPROTOKOLU.....	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU'NUN BOSNA- HERSEK'İ İŞGALİ

A- 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI.....	113
B- BERLİN ANTLAŞMASI.....	114
C- BOSNA-HERSEK'İN AVUSTURYA TARAFINDAN İŞGALI.....	115
D- AVUSTURYA İLE BOSNA-HERSEK VE YENİPAZAR HAKKINDA YAPILAN ANTLAŞMA.....	120
SONUÇ.....	125
BİBLİYOGRAFYA.....	128
EKLER	
Belgeler.....	132
Haritalar.....	141

Osmanlı Devleti, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren, batıya yönelik fetihlerde bulunmuştur. Fethettiği yerlere sadece Osmanlı yönetimini götürmemiş aynı zamanda Türk-İslam kültürünü de götürmüştür. Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerin halkına her türlü kolaylığı sağlamış, yaşayışlarına müdahale etmemiş ve hangi dinden olurlarsa olsunlar ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin vermiştir. Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde uygulamalarıyla ortaya koyduğu hoşgörü ve adalet, daha önce kilise taassubu ve kralların zulmünü görmüş olan halkı etkilemiş ve bunların bir kısmının İslam dinini benimsemesine sebep olmuştur. Bazı bölgelerde ise halkın tamamı Müslüman olmuştur. Buna en güzel örneklerden biri de çalışma konumuz olan Boşnaklardır.

XX. yüzyılın sonlarında, dünyanın kabuk değiştirdiği, dini hoşgörünün, insan hak ve hürriyetlerinin çağı olarak kabul edilen günümüzde, Avrupa'nın ortasında, Bosna-Hersek'te, İnsanlık tarihinin utanç sayfalarından biri olarak kalacak sırp vahşeti yaşanmıştır. Amerika ve Avrupa, kendi menfaatleri söz konusu olduğu vakit Somali'ye, Kuveyt'e müdahale ederken, Sırp'ların Boşnaklar'ı katletmesine kayıtsız kalmışlardır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri Boşnaklar'ın Müslüman olmasıdır.

Bosna-Hersek'te tarihten bizlere miras kalan bir sorumluluk vardır. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında yaşamış Slavca konuşan bu halkın halâ Türk-İslam kültürünü sürdürmesi ve bu halkın çeşitli sebeplerle Türkiye'ye göç etmiş kısmının da tamamen Türkleşmiş olarak aramızda yaşıyor olması, Bosna-Hersek olaylarına yakın ilgi duymamıza sebep olmuştur.

Türk halkını yakından ilgilendiren ve aktüel bir konu olması münasebetiyle, Bosna-Hersek tarihi üzerinde bir çalışma yapmanın yararlı olacağını düşündük. Bu sebeple "1875 Hersek İsyanı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali" konusunu çalışma alanı olarak belirledik. Çalışmamız esnasında, T.C. Başbakanlık Arşivinde tesbit ettiğimiz belgelerin bir kısmı zuhur etmediği için bu belgelere ulaşamadık. Özellikle,

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde çalışma alanımız ile ilgili "Hariciye Siyasi" kataloğunun, yanlışlıklıkları düzeltmek ve eklemelerde bulunmak için kaldırılmış olması, bu katalogdan faydalanamamıza sebep oldu.

Çalışmamız esnasında mümkün olduğu kadar ana kaynaklardan faydalanmaya çalıştık. Özellikle, E.Z. Karal, İ.H. Uzunçarşılı ve F. Armaoğlu gibi tarihçilerin eserleri bizlere yol gösterici oldu. Ayrıca, A.C. Eren ve H. Sedes'in eserlerinden mümkün olduğu kadar yararlanmaya çalıştık. K. Baltalı ve N. Erim'in eserlerini çalışmamızın siyasi alanında, F. Nuza, Ali Fitri ve İbrahim Halil'in eserlerini de çalışmamızın askeri alanında kullandık.

Şüphesiz, tasnifi henüz tamamlanmamış olan başta T.C. Başbakanlık Arşivi olmak üzere diğer arşivlerin de tasniflerini tamamlamasından sonra, ilerideki yıllarda yapılacak araştırmalarla, yeni belgelere ulaşılarak daha verimli çalışmalar yapılabileceği kanaatindeyiz.

Çalışmamız, dört ana başlık altında ele alınmıştır. Giriş kısmında Bosna-Hersek'in coğrafi konumu, stratejik önemi ve tarihçesi hakkında bilgi verdikten sonra, Osmanlı yönetimi altında Bosna-Hersek'te meydana gelen gelişmeleri ele almaya çalıştık.

Birinci bölümde Bosna- Hersek'te Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonucu meydana gelen gelişmeler ve yapılmak istenen diğer ıslahatlara karşı Bosna-Hersek halkının göstermiş olduğu tepki hakkında bilgi vererek, Hersek isyanına zemin hazırlayan olayları incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde ise 1875'te meydana gelen Hersek isyanı öncesi meydana gelen gelişmeleri ve isyan sırasındaki Osmanlı Devletiyle asiler arasındaki çarpışmalar ele alındı.

Üçüncü bölümde ise Hersek isyanının Osmanlı Devleti'nin iç meselesi iken nasıl uluslararası bir nitelik kazandığını ortaya koymaya çalıştık.

Dördüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i nasıl kaybettiğini ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i işgalini ele almaya çalıştık.

Bu çalışmamın yapılması sırasında desteklerini esirgemeyen, teşvik ve yardımlarını gördüğüm Doç.Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Yrd.Doç.Dr. İsmail YILDIRIM, Yrd.Doç.Dr. Rahmi DOĞANAY, Yrd.Doç.Dr. Ali YILDIRIM ve özellikle tez danışmanlığımı yürüterek çalışmamı bitirmeme yardımcı olan Hocam, Sayın Yrd. Doç.Dr. Erdal AÇIKSES'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Zafer ÇAKMAK

ELAZIĞ-1996

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

A.Ü : Ankara Üniversitesi

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

DTCF : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

İ.Ü : İstanbul Üniversitesi

OBİV : Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

T.D.A.V : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

T.K.A.E. : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

Y.A. Hus. Mar. Ev : Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

A- BOSNA-HERSEK'İN COĞRAFİ KONUMU, STRATEJİK ÖNEMİ VE TARİHÇESİ

1- BOSNA-HERSEK'İN COĞRAFİ KONUMU

Bosna-Hersek, Güneydoğu Avrupa coğrafyası içinde, Balkan Yarımadasının kuzeybatısında yer alan, topraklarının büyük bir kısmı sarp ve uçurumlu dağlarla kaplı olan bir bölgedir. Günümüzde bağımsızlık mücadelesi veren ve bu bağımsızlık mücadelesinde başarılı olma yolunda büyük adımlar atan Bosna-Hersek'in kuzeyinde ve batısında Hırvatistan, güneyde Karadağ, doğusunda Sırbistan toprakları bulunmaktadır.

Bosna; adını ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen ve Hırvatistan daha sonra da Sırbistan ile sınır oluşturan Sava Nehri'nin önemli bir kolu olan Bosna Nehri'nden almıştır. Hersek ise adını Ortaçağ'da bu bölgede kurulmuş olan Hersek (Hercegovina) Dukalığı'ndan almıştır.¹

Ülkenin büyük bir kısmını kapsayan Dinar Dağları silsilesi özellikle güneybatı yarısında, kuzeybatı ve güneydoğu istikametinde uzanır. Bu coğrafi yapı, yine aynı istikamette ve dağ sıraları arasında uzanan büyük çukurlar meydana getirmiştir. Burada ovaların her çeşidine rastlamak mümkündür. Bu ovaların bir kısmı, kışın diplerine sığ bir su birikintisinin toplandığı ve yaz mevsiminde az miktarda ziraat yapılabilen küçük çukurlar, bir kısmı ise, içinde birçok köyün ve şehrin yerleşmiş olduğu hakiki ovalardır. Bu dağlık arazi Sava ve Neretva ırmakları ile bunların kolları olan Urbas, Bosna, Drina ve Una nehirleri tarafından sulanır. Ülkenin güneybatısının belirgin özelliği yarıklar, çukurlar ve hendeklerle dolu kireç taşları içeren karst bir yüzey yapısıdır. Aralarda küçük çöküntüler halinde, ekilebilir topraklar da vardır. Bosna'nın orta ve doğu kesimlerinde çam, kayın ve meşe ormanları yer alır. Topraklarının yarısı ekilebilir nitelikte olan Bosna-Hersek'te verimli topraklar daha ziyade kuzeydedir.

¹ Zekeriya Yıldız, *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1993, s.31-33.

Ülke yüzölçümünün ancak %8'i deniz seviyesinin hemen üzerinde veya 150 metre civarındadır. Geriye kalan %92'lik bölüm ise ortalama deniz seviyesinden 693 metre yükseklikte olup, ülkenin en yüksek dağı olan Maglic Dağı 2386 metredir.²

2- BOSNA-HERSEK'İN STRATEJİK ÖNEMİ

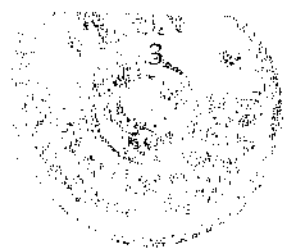
Bosna-Hersek'in stratejik önemi; Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte mütalaa edilmelidir. Ancak, ülke coğrafi özellikleri itibariyle (dağlık ve engebeli karakteri) yarımada'nın diğer bölgelerine nazaran daha az önem arz eden bir durum ortaya koymaktadır. Ülke genelde tarih boyu çok çeşitli kavimlerin istilasına maruz kalmıştır. Balkan yarımadasının serhat bölgesi niteliğinde olan Bosna-Hersek, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin birbirleriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal yapı sergiler. İşte sahip olduğu bu nitelikler nedeniyle de tarih boyu çok çeşitli kavimlere ev sahipliği yapmıştır.³

Bosna-Hersek'in stratejik önemi, mevcut coğrafi konumundan ziyade, sahip olduğu yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu ülke, ilk ve orta çağlarda bir maden memleketi olarak tanınırdı. Dinar dağları iç sıralarından birine Bosna maden dağları denilmesinin sebebi budur. Sırp kralları XIII. yüzyılda Saksonyalı madencileri memleketlerine çağırıp, iskan etmişlerdi. Evliya Çelebi de Bosna eyaletinde madenlerin çokluğundan bahsetmektedir. Günümüzde Bosna arazisinde, linyit (Tuzla havalisinde), maden kömürü (Tuzla, Zenica ve Banjaluka havalisinde), demir (Vares'te ve ülkenin kuzey-batı bölgesinde, Krajina bölgesinde), bakır, manganez ve çinko elde edilmektedir. Tuzla adı bugün de Bosna'nın kuzey-doğusunda önemini koruyan bir kaya tuzu havzasından gelmektedir.⁴ Bosna-Hersek'i önemli kılan bir diğer özellik Boşnakların Müslüman oluşudur. Avrupa'nın ortasında Müslüman bir toplumun varlığını Hristiyan Avrupa içine sindirememiştir.

² "Bosna-Hersek" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1961, s.725-726.

³ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdiç, *Bosna-Hersek*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1992, s.2.

⁴ "Bosna-Hersek" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.II, s.728.

3- BOSNA-HERSEK'İN TARİHÇESİ

a- İlkçağda Bosna-Hersek

Antik çağlarda bölgenin bilinen ilk yerleşik sahibi İlyrialılar'dır. Birçok küçük kabilelere ayrılan İlyrialılar'ın en cesur ve savaşçı olanları bugünkü Bosna-Hersek arazisinde oturmakta idiler. Eskiçağ tarihçilerinin büyük bir bölümü sahil kesiminde oturan bu kabileleri korsan, iç kesimlerde oturanları da eşkiya olarak nitelemişlerdir.

Daha sonraki yıllarda Romalılar, bu kavimlerin mukavemetini kırarak hakimiyetleri altına aldılar. Yaklaşık dört yüzyıl Romalılar'a bağlı kalan Bosna-Hersek, Önce Roma İmparatorluğu'nun İlyricum eyaletinin bir bölümünü oluşturmuş daha sonra da Dalmatia (Dalmaçya) adı ile Adriyatik Denizi'nin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir.⁵

Romalılar, İmparator Augustus zamanında Tuna Nehri'ne kadar bütün Balkan yarımadasını ve dolayısıyla Bosna'yı topraklarına katmışlardır. Roma hakimiyeti, öncelikle bölgenin yerleşik kavmi olan İlyriyalı kavimlerin asil tabakaları Romalılaştırılmıştır. Daha sonra giderek tamamen Romalılar'ın etkisi altına giren yerli halk, Romalılar'ın kazandırmış oldukları savaşçı, disiplinli kişilik ve karakteri ile birçok kavmin bölgeye yönelik göç teşebbüslerini ve baskılarını durdurmaya muvaffak olmuşlardır.

Romalılar M.S. I. ve II. yüzyıllarda, Bosna'nın madenlerinden faal bir şekilde istifade etmişler ve bu maden cevherlerini işletmişlerdir. Ayrıca aynı çağlarda bölgede maden cevherinin naklini kolaylaştırmak ve aynı zamanda Sava ve Tuna nehirleri arasında ve Tuna'nın güneyindeki ülkeleri (Pannonia) savunmak, bugün Split (Splato) denilen eski Salona şehrinden başlayıp, yine bugünkü Sisek ve Mirovica şehirlerine ve hatta daha öteye giden yollar yapmışlardır.

Roma İmparatorluğu M.S. III. asırdan itibaren kuzeyden ve doğudan gelen Hunlar'ın, Gotlar'ın, Germenler'in, Daklar'ın ve Sarmatlar'ın istilalarına ve göçlerine dayanamamış ve M.S. 395 yılında

⁵ "Bosna-Hersek" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.II, s.729.

ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin ardından Dalmatia ve Pannonia şehirleri (Bosna-Hersek bu şehirlerin sınırları içerisinde) Batı Roma İmparatorluğu'nda kalırken diğer Balkan şehirleri Doğu Roma İmparatorluğu'nun hissesine düşmüştür.⁶

b- Ortaçağda Bosna-Hersek

III. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden Gotlar, Hun ve Avar Türkleri gibi kavimlerin hiç birisi Balkan yarımadasında, Roma İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde uzun süren devamlı ve kalıcı bir devlet kuramadılar. Ancak bu kavimler, Balkanlara kendileri ile birlikte veya daha sonra bölgeye gelen çok sayıdaki Slav kavimlerine yerleşme imkanı sağladılar. Slavlar, VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bulgarlar'ın ve Avar Türkleri'nin Balkanlara yapmış oldukları hücum ve akınlara iştirak ederek, Tuna'nın güneyinde kalan bölge ve ülkeleri kendi tasarruflarına almaya ve buraya devamlı kütleler halinde yerleşmeye muvaffak oldular. Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) zamanında Slav kabilelerinin Balkanlarda etkin hale gelmeleri ve bu bölgeye tamamen yerleşmeleri, Bosna ile Hersek'in sahil kesimine şimdiki etnoğrafik mahiyetini vermiştir.

Slavların göçleri sonucunda, henüz bölgede yaşayan eski İlyriyalı ve Trakyalı halk ve Romalı sakinler göçmen Slavlar ile kaynaşarak, erimeye başladılar ve sonunda Balkanlarda Karadeniz ile Sava Nehri arasında tamamen Slavca konuşan kapalı bir bölge meydana geldi.

Slav kabileleri Voyvoda denilen reisler tarafından idare ediliyorlardı. Slavlar 626 yılında İstanbul'a akınlar düzenleyen Avar Türkleri'nin mağlubiyetine kadar, bu kavmin hakimiyeti altında yaşadılar. 626 ile 640 yılları arasında Slav kabilelerinin büyük bir bölümü Avar Türkleri'nin boyunduruğundan kurtularak, Balkan yarımadasının güneybatısını istila ettiler ve Dalmaçya, şimdiki Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluğun kuzeyi ve Yeni Pazar bölgelerini ele geçirdiler. Bu Slav kabilelerinden şimdiki Dalmaçya'yı ve Bugünkü

⁶ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdiç, a.g.e., s.6.

Bosna'da Vrbas Çayı'na kadar uzanan sahayı işgal edenlerine Hırvat ismi verildi. Bu kabilelerin başlarında Büyük Jupan denilen bir reis bulunuyor ve diğer kabile reisleri olan jupanlar ona itaat ediyorlardı. Slavların diğer bir kolu olan Sırplar ise Karadağ havalisi ile Zeta ve Raska bölgelerine yerleştiler.

Daha sonraki yıllarda Dalmaçya ve Bosna'nın bazı bölümlerine yerleşen Hırvatlar, Hristiyanlığı kabul ederek Roma Katolik Kilisesine bağlandılar. Zeta ve dolaylarına yerleşen Sırplar ise Bizans misyonerlerinin telkiniyle Hristiyanlığı kabul etmişler ve Ortodoks Bizans Kilisesi, 1059 yılında Katolik Roma Kilisesinden ayrıldıktan sonra Ortodoks mezhebine katılmışlardır.⁷ Ortodoks kilisesinin Sırp ve Bulgar gibi bazı kiliselerin özerkliğini kabul etmesi, ibadetin Yunanca'dan başka dillerde de yapılması, Katolik kilisesinin taviz vermezliğine karşılık Ortodoks kilisesinin bizanslılaşmanın bir unsuru olarak Balkanlar'da tercih görmesine sebep olmuştur.

Böylece aynı dili konuştukları halde, ayrı ayrı mezheplere girmiş olan bu kavimlerin arasında her iki mezhebi de tam olarak benimseyememiş bir bölge Bosna-Hersek meydana gelmiştir.⁸

Bosna-Hersek halkı, VII - XII. yüzyıllar arasında ortak düşmanlara karşı Sırplarla, Hırvatların mukadderatına bağlı olarak yaşadılar. IX. yüzyılda batıdan gelen Frank ve Venedik tehlikesi ile doğudan gelen Bulgar tehlikesi ve diğer yabancı istilalar güney Slav kabilelerini birleşmeye mecbur etti. Önce karşılıklı olarak kesin sınırlar ortaya çıkmadan, siyasi ve askeri savunma merkezleri ortaya çıktı. Drava ile Sava Nehir'leri arasında Hırvatların, Kalubara ile İber arasındaki dağlık bölgede, Drina Nehri'ne kadar uzanan sahada (Bugünkü Sırbistan'ın güneyi ve Karadağ bölgesinde) Sırpların ve bunların güneybatısında Vrbas ile Bosna arasında Boşnakların savunma merkezleri teşkil edildi. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Bosna-Hersek arazisinin bir bölümü (Günydoğu Bosna ve Kuzeydoğu Hersek) IX. yüzyılın başlarında, Slav birliği kurma amacıyla olan Sırp Prensi Vlastimir tarafından 850 yılında işgal edildi. Bununla beraber Slavlar arasında birlik kurma gayretlerinden rahatsız olan Bizans

⁷ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdinç, a.g.e., s.8

⁸ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar", *Balkanlar*, OBİV Yay., İstanbul, 1993, s.50.

İmparatoru I.Basileios, Slav kavimlerini zamanla hakimiyeti altına alarak, bu bölgeleri Bizans İmparatorluğu'na bağlamıştır.

X.yüzyılda Bulgar Çarı Simeon Bosna'nın doğu bölümünü işgal ederek 927 yılında Bulgar topraklarına kattı. Aynı yıllarda Slav birliğini yeniden kurmaya çalışan Sırp Prensi Çarslav (928-960) tarafından Bosna topraklarının diğer bölümünde kurulan prenslik Bulgaristan Krallığı'nın himayesi altına girmiştir.

Bizans İmparatoru Basileios Bulgaratkanos'un 1018 yılında Bulgaristan'ı işgalinden sonra, Bosna-Hersek toprakları Bizans hakimiyeti altına girmiş ve bu durum XII. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde zaman zaman Sırp'ların Bizans otoritesine karşı ayaklanmaları ve bağımsız devlet kurma teşebbüslerine bağlı olarak Bosna-Hersek Sırp'ların kontrolü altına girmiş ise de genelde bölgede Bizans hakimiyeti sürmüştür. Ancak XII. yüzyılın başlarından itibaren Macarların giderek güçlenmelerine bağlı olarak, Bosna-Hersek halkı bu devletin hakimiyetini kabul etmiştir. Macarlar XII. yüzyılın başlarından itibaren Güney Balkanlara inerek önce Hırvatistan'ı sonra da Roma suyunun Neretva (Narenta) Nehri ile birleştiği sahayı ele geçirdiler. Macar Kralı Koloman (1096-1116) zamanında ise Macarlar, Dalmaçya sahillerine kadar ulaşarak Bosna'yı kısmen işgal ettiler. Macar Kralı II. Bela, Bosnayı tamamen Macar topraklarına kattı ve beş yaşındaki oğlu Ladislav'ı "Bosna Dukası" yaptı. Fakat, Macar hükümlarlığı bölgedeki yerli Sırp ve Hırvat reislerinin ve beylerinin nüfuz ve otoritesini kaldırmamış, halkın adetlerini, yaşayışını değiştirmemiştir. Böylece memleketin muhtariyetine herhangi bir zarar gelmemiştir.⁹

Balkanlar'a yerleşen Slav boyları Ortaçağ'da Hristiyanlığın etkisine girmişlerdir. X. yüzyılda merkezi Roma'da bulunan Katolik mezhebi ve merkezi İstanbul'da bulunan Ortodoks mezhebi arasındaki büyük bölünmeye maruz kaldılar.¹⁰ Bu dönemde Bosna-Hersek'te ne Katoliklik ne de Ortodoksluk tam anlamıyla etkili olabildi. Dinar Dağları'nın bu Slav sakinleri uzun yıllar putperest kalarak din hususunda tarafsız davrandılar. Ancak Bosna-Hersek halkının bu

⁹ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdinç. a.g.e, s.9.

¹⁰ Catherine Samary, *Parçalanan Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş*, İstanbul, 1995, s.147.

tutumu, ülkeyi Roma Katolikliği ve Bizans Ortodoksluğunun çatışma alanı haline getirmiş ve her iki mezhebin arasında kalan bu bölgede XII. yüzyılın sonlarından itibaren Bogomillik denilen yeni bir mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bogomil Mezhebi: X.yüzyılda ortaya çıkan Bogomilizm, III.yüzyılda ortaya çıkan Maniheizm ile VII. yüzyılda doğan pavlikianizm'in etkisi altında meydana geldiği kabul edilmektedir. Zira, Bogomilizm ikicilik (dualisme) esasına dayanmaktadır. Buna göre, bütün kainat ve bu arada insan cismi şeytanın eseridir. Tanrı ise, sadece maddi olmayan varlıkların yaradanıdır. Bogomiller, kendilerine has tefsirler çerçevesinde İncil'e de bağlı idiler. Mesala, onlara göre Mesih'in cismi hakiki değil hayali, mucizeleri de sembolik mahiyette idi.

Meşhur engizitör Torguemada'nın amcası olan Kardinal Torguemada, Bogomillerin Katolik kilisesince şiddetle reddedilen elli "sapıklığı"nı gösterir bir liste tanzim etmiştir. Bunlardan bazılarını -ki aralarında İslami anlayışa yakın olanları da vardır- açıklamak gerekirse: Mesih hakikatte işkence çekmemiş ve ölmemiştir. Onlara göre kilise binaları şeytanın havralarıdır. Kiliselerde tapınanlar putperesttirler. Kiliselerde bulunan resimler putperestlik alametidir. Haç işareti şeytanın sembolidir. Azizlerin "relique"lerine(yani el,parmak gibi bazı uzuvlarına) hürmet ve ibadeti reddetmekte onlarla alay etmektedirler. Kiliselerde azizlere karşı yapılan ibadetleri kabul etmemekte, yalnız Tanrı'ya tapınılması gerektiğini söylemektedirler. Suda yapılan vaftizi Yuhanna'nın vaftizi saydıkları için bununla kimsenin kurtuluşa ulaşamayacağı iddasındadırlar. Evhoristiya (eucharistie)'yı inkarla, Mesih'in vücudunu ekmek haline gelemeyeceğini, geldiği takdirde onu yememek gerektiğini söylemektedirler. Her çeşit yemini ve kilise otoritesini reddederek, kimsenin afaroz edilemeyeceği görüşündedirler.

Bogomilizmin ortaya çıktığı Makedonya'da daha önceleri, Bizans imparatorları tarafından iskan edilen Pavlikiyenler vardı. Bu mezhebin ortaya çıkışı, bunların etkisine bağlanmaktadır. Bogomilizm, zamanla Balkanlara ve Anadolu'ya yayılmıştır. Bu mezhep mensupları

aynı zamanda İtalya, Fransa ve Ren Nehri havâlisinde görünmüşlerdir.

Bizans imparatoru Aleksis Comnin, 1110 tarihinde Filibe ve İstanbul'daki Bogomillerin pek çoğunu zorla Ortodoks mezhebine sokmuş, İstanbul'daki şefleri Vasilye ateşte yakılmış, Bogomilizm ile ilgisi olanlar hapse atılmıştır. Buna rağmen mezhep kuvvetlenmeye devam etmiştir. Hatta 1147 yılında Patrik Kosma Attikos, Bogomil olduğu iddiasıyla patriklikten azledilmiştir. 1180 yıllarında Bogomilizm Sırbistan 'da da yayılmaya başladı. Fakat, Sırp Kralı Stefan Nemanya, şiddetli kararlar alarak şeflerinin dilini kestirmiş, kitaplarını yaktırmış ve Bogomilleri de memlekette sürdürmüştür.

Bu olaydan sonra bu mezhep, Bosna ve Daymaçya'da ortaya çıktı. Bosna Ban'ı (hükümdarı) Kulin 10.000 kişi ile Bogomilizm mezhebine girdi. Papa Honorius Bogomillere karşı, "haçlı seferi" kampanyası açtı. Macar papazları ile Dominikler de bu harekete katıldı. Papa XXII. Johan bir mektubunda, Bogomil mezhebinin Bosna'yı tamamen sardığını kiliselerin yıkıldığını, papazların kalmadığını, vaftiz ve günah çıkarmaların artık görülmediğini yana yakıla anlatmaktadır.¹¹

Bu mezhep; papalar, Macar kralları ve sırp şefleri tarafından yok edilmek istenilmişse de ortadan kaldırılamamış hatta gittikçe genişlemiş ve Bosna-Hersek Voyvodaları(Beyleri) bile bu mezhebe girmişlerdir. Bosna-Hersek halkı Bogomil mezhebi yüzünden Katolik ve Ortodoks kilisesinin son derece ağır ve kötü işkenceye ve davranışlarına maruz kaldılar.

Bosna-Hersek'in Macar nüfuzu altına girdiği 1137 yılından, Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girdiği 1463 yılına kadar olan tarihi değişik özellikler taşıyarak dört devre ayrılır:

Banların (Beylerin) ülkeye hakim oldukları devir (1137 - 1251)

Küçük Banlar devri (1251 - 1314)

İki Kotraman devri (Kotraman sülalesi) Devri (1314 - 1377)

Bosna Krallığı ve St. Sava Dukalığı (1377 - 1463) devirleridir.

¹¹ Tayyib Okıç, "Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacı: Aleksandr Vasiljevic-Solojev", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. V (Cüz1-4'ten Ayrı Basım), İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul. 1973, s.209-210.

Banların Bosna-Hersek'e Hakim oldukları Devir (1251-1314): 1137-1251 yılları arasında Bosna-Hersek, Banlar* tarafından idare edilmiştir. Bu devirde ülkede hüküm süren dört banın en ünlüsü Ban Kulin'dir(1180 - 1204). Onun zamanı Bosna-Hersek için bir sükunet ve refah devri olmuştur. Fakat ölümünden sonra iç karışıklıklar çıkmış, Katoliklerin ve papalığın şiddetli mücadele ve takiplerine rağmen XII. yüzyılın sonlarından itibaren ittikçe gelişen Bogomil mezhebi ülkede yayılmaya başlamıştır. Bu arada Katolikler ile Bogomiller arasında iktidar mücadelesi ve geçimsizlik başlamış ve nihayet Bogomillerin desteklediği Mate Minoslav Ülke idaresini ele almıştır. Mate Minoslav döneminden(1250-1260) sonra Bosna-Hersek giderek zayıflamış ve Macarların tehdidi altında kalmıştır. 1314 yılına kadar bu devirde Banların otoriteleri iyice zayıflamıştır. Bu yüzden Bosna-Hersek'te zamanla küçük banlıklar ortaya çıkmış ve Macaristan'daki Arpad Hanedanı'nın yönetimden uzaklaşmasından sonra çıkan karışıklıklara bağlı olarak Bosna-Hersek giderek banlar barafından parçalanmıştır.¹²

Küçük Banlar Devri (1251-1314): Bu devirde, ülkenin zayıflamasından istifade eden birçok küçük ban ortaya çıkmıştır. Banlar genelde Macarlar'ın nüfuzu altında hüküm sürdüler. 1254 yılında Sırbistan'ın batısı ve Bosna-Hersek toprakları Macar Kralı IV.Bela tarafından himaye altına alındı. Bu arada 1241 yılındaki Tartar komutasındaki Moğol istilasında, Macar kralı ve ordusunun yardımına koşan Dalmat ve Hivat asillerinden Poul ve Mladec Subić'lerin Hivatistan, Dalmaçya ve Bosna'daki güç ve nüfuzları Arpad Hanedanı'ndan gelen Macar krallarının yardımıyla oldukça arttı. Macar Kralı IV. Bela, bu asillerin Sali(Tuzla) ve Usara(Ozora), gibi bölelerde banlıklar ihdas etti. Ancak Macaristan'da Arpad Hanedanı'nın sönmesinden sonra, Bosna-Hersek'te ortaya çıkan karışıklıklar ülkenin parçalanmasına hız vermiştir.

İki Kotraman Devri (1317-1377): 1314 yılından itibaren Bosna-Hersek'in idaresi Ban Kulin'in soyundan gelen Kotraman Hanedanı'nın eline geçmiştir. Bu hanedanın ünlü hükümdarı Stefan

* Ban ünvanı Avar Türklerinden kalmıştır.

¹² İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdiç, a.g.e., s.10.

Kotramanic otuz yıl ülkede hüküm sürmüştür. Kendisi Bogomil mezhebinden olmasına rağmen, Macaristan ile ittifak ve işbirliği yapmış ve Macaristan'dan destek ve himaye görmüştür. Kotramanic'in 1353'te ölümünden sonra yeğeni Tvrtko ban ünvanı almıştır. Ban Tvrtko uzun mücadelelerden sonra 1376 yılında Batı Sırbistan ve Adriyatik kıyılarını topraklarına katarak 1377 yılında tarihte ilk defa Bosna Krallığı'nı kurmuştur. I. Tvrtko ünvanı ile taç giyen ve Bosna Kralı olan Tvrtko'nun hükümdarlığına Macaristan Kralı I. Lajos'un onay vermesine rağmen bu krallığın ömrü uzun sürmeyerek 1463 yılında sona ermiştir.

Bosna Krallığı ve St. Sava Dukalığı (1377-1463): Bosna Krallığı'nın kurulması ile birlikte Bosna-Hersek tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. 1377'den 1463'e kadar süren ve Bosna Krallığı St. Sava Dukalığı hakimiyeti zamanına rastlayan bu dönemin başında Kral Tvrtko, Macar Kralı Nagy Lajos'un 1382 yılında ölümü üzerine Macaristan'ın ve Hırvatistan'ın güneyindeki ayaklanmalardan faydalanarak topraklarını genişletti. Kral Tvrtko, Zara şehri dışında kalan bütün Dalmaçya'yı Bosna Krallığı'na bağlamıştır. Ayrıca Sırlarla birlikte Kosova'da Osmanlılara karşı savaşmış ve ağır bir mağlubiyetle biten savaştan sonra, müttefiki olan Sırp Krallığı'na bağlı Adriyatik kıyılarındaki şehirleri ele geçirmiştir. Tvrtko'nun ölümünden sonra iş başına gelen krallar döneminde ülke eski önem ve gücünü kaybetmiş ve nihayet hükümdarlık, Tvrtko'nun oğlu II. Stefan Tvrtko ile Stefan Ostoyić arasında paylaşılmıştır (1404-1443). Bu devirde ülkede Macar nüfuzu yeniden artmış ve idare adeta Macar Kralı Zsigmond'un eline geçmiştir. Macar Kralı'nı sevmeyen yerli halk, özellikle Dalmaçya şehirleri, Bosna Kralı'na olan güvenlerini kaybetmişlerdir. Osmanlıların Kosova Zaferi'nden sonra Niğbolu Zaferi'ni de kazanmaları bölgede büyük yankılar uyandırmış ve Macar Kralı'na düşman olan Bosna-Hersek derebeylerinin birçoğunun Osmanlılarla anlaşmasına neden olmuştur. Bosna Kralları bu dönemde güçlerini tamamen yitirerek kendilerine tabi derebeylerinin adeta kontrolüne girmişlerdir. Bu durum neticesinde ülke iki değişik merkez ve iki değişik hükümdar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu hükümdarlardan birisi Bosna'da olup, Hırvatın soyundan gelen Splato

Dukası Hervoya, diğeri ise güneyde Hersek bölgesinde Hranya Vukoyiç'in oğlu Sandaly Hroniç idi.

Nihayet, Bosna Krallığı'nın içine düştüğü bu zayıf durumdan istifade eden Macarlar 1408 yılında, Dobor Kalesi'ne bir hücum düzenleyerek Bosna Kralı II.Tvrtko'yu esir aldılar. Ancak Macarlar'ın bu hareketinden istifade etmesini bilenler Osmanlılar oldu. Zira 1415 yılında Bosna Dukası Hervoya, Macarlar'dan intikam almak üzere Osmanlılar'ın yardımını ile Macarlar'a saldırdı ve Macar ordusunu imha etti. Böylece Bosnalılar'a yardım eden Osmanlılar bu olayın sonra bölgeyi terk etmeyerek bugünkü Saraybosna'nın güneydoğusunda geçici bir süre yerleştiler. Bu tarihten itibaren Bosna;Türkler, Macarlar ve bir ölçüde de Venedikliler arasında nüfuz mücadelesinin yapıldığı bir alan haline gelmiştir.¹³

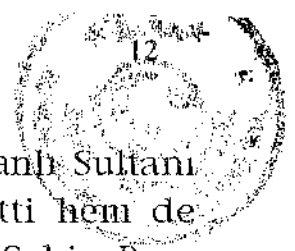
B- OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK

1- İLK OSMANLI-BOSNA MÜNASEBETLERİ

İlk Osmanlı-Bosna münasebetleri Bosna'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden yaklaşık bir yüzyıl önce başladı. Bu sırada Bosna Kralı I.Tvrtko (1352-1391) Türkler'in 1363 yılında Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine Türkler'i buralardan çıkarmak için kurulan ittifaka girmekte tereddüt emedi. Papa V.Urban'ın telkinleri ve Macar Kralı Layoş'un gayretleriyle kurulan bu ittifaka, Bosnalılar'dan başka, Macar, Sırp, Bulgarlar ve Eflaklılar katıldı. Bu müttefikler Edirne'nin Türkler'den geri alınması için giriştikleri hareket sonucunda, Osmanlı tarihinde "Sırp Sındığı" adıyla anılan savaşta, Türkler'e karşı büyük bir hezimetle uğradılar ve dağıldılar.

Bu şekilde başlayan Osmanlı-Bosna münasebetleri Bosna'nın Osmanlılar tarafından alınmasına kadar çeşitli vesilelerle devam etti. Sırp Sındığı Savaşı'ndan sonra Bosna Kralı I.Tvrtko, Sırp despotu, Arnavut ve Hırvat prensleri ile Türkler'e ve Macarlar'a karşı ittifak yaptılar. Ayrıca Osmanlılar'ı doğuda meşgul etmesi için

¹³ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdoğ, a.g.e., s.11-12.

Karamanoğulları ile de anlaştılar. Bunun üzerine Osmanlı Sultanı I.Murat, hem Karamanoğulları üzerine bir ordu sevk etti hem de Bosna topraklarına akınlar düzenledi. Bu amaçla Lala Şahin Paşa Komutasındaki 20.000 kişilik bir orduyu Bosna üzerine gönderdi. Fakat, bu hareketi önceden haber alan Kral Tvrtko, Sırp despotu ile birlikte 30.000 kişilik bir orduyla Osmanlılar'ı "Ploşnik" mevkiinde Bozguna uğrattı.¹⁴ Bu olay bütün Balkan milletlerini ümitlendirerek onları Osmanlılara karşı bir ittifaka sevk etti. Nitekim, bu ittifak Bosna Kralı Tvrtko ve Sırp Despotu Lazar'ın gayretleriyle kuruldu. Ancak müttefik devletlerle Osmanlılar arasında 1389 yılında meydana gelen I.Kosova Savaşı, müttefiklerin büyük bir bozguna uğramaları, Balkan kavimlerinin Türkler'i Balkanlar'dan atma ümitlerini yok etti.

Kosova Meydan Savaşı'nda yenilmelerine rağmen Bosna Kralı Tvrtko neticeden bir bakıma memnun olmuştur. Çünkü bu savaşta kendisinin en büyük siyasi rakiplerinden biri olan Sırp despotu Lazar ölmüş, dolayısıyla Tvrtko Bosna topraklarını Sırbistan'a doğru genişletmek imkanını bulmuştu. Tvrtko ölmeden bir ay kadar önce Türk akıncıların saldırısına maruz kaldı. Fakat bu saldırıları, Macar Kralı Sigismond'un yardımıyla bertaraf etmeye muvaffak olmuştur.

Tvrtko'nun 1391 yılında ölümünden sonra Bosna Krallığı kuvvet kaybetmiş ve çökmeye başlamıştır. Nitekim, Bosna Kralı Stefan Dobica zamanında Bosna toprakları bir hayli küçülmüştür. Bu sırada Üsküp sancak beyi Paşayığit'in oğlu Turhan Bey komutasında Bosna'ya akıncılar göndermiş, Bosna Kralı Stefan Dobica Macarlar'la dostluk kuramadığından bu akınlara karşı Macar yardımı sağlayamamıştır.

Stefan Dobica 1398'de ölünce; Bosna'daki karışıklıklar daha da arttı ve bu dönemde derebeyler devletin içinde tamamen bağımsız hareket etmeye başladılar. Hatta kendi istediklerini tahta çıkardılar, istemediklerini ise tahttan indirdiler. Sonuçta, derebeylerin müdahalesi ile 1404 yılında Bosna Krallığı'na II.Tvrtko getirildi. Bu kral zamanı Macarlar'la olan mücadeleler ile geçti. Bu arada Çelebi Sultan Mehmet'in Bosna Krallığı'nın yanında yer alarak Macarlara karşı Bosnalılar'ı desteklemiştir.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, T.T.K. Yay, Ankara, 1988, s.267-268.

II.Tvrtko zamanında Osmanlılar, Bosnalılara sağladıkları yardımların karşılığı olarak Saraybosna havalisinde geçicibir süre için iskan etme imkanı elde ettirmeye muvaffak olmuşlardır. Ayrıca 1426 ve 1430 yıllarında, Bosna'ya gelen Türkler bazı ufak kaleleri alarak bu kalelere yerleşmişler ve Bosna Kralı II.Tvrtko'yu haraca bağlamışlardır. Kral Tvrtko ise Türkler'e haraç ödeyemediğinden bu sıkışık durum karşısında Venedikliler'den para yardımı talep etmiştir.¹⁵

1432 yılında ise, Türkler kendi adayları Radivoy'a yardım etmek amacıyla tekrar Bosna'ya akınlar düzenlemişlerdir. Bu arada aynı yıl Üsküp Sancak Beyi İshak Paşa Hırvatistan'a sefer düzenlemiş ve bu sefer sonu Bosna'ya dönerek bir sene bu ülkede konaklamıştır. Türkler 1434 yılında Bosna'dan ayrılmışlar, fakat 1435'te yerli beylerden Stefan Vukçiç'in daveti üzerine tekrar Bosna'ya gelmişlerdir. 1439-1444 yılları arasında Osmanlılar'ın Bosna'ya yerleşmeleri devam etmiştir. II.Tvrtko'nun ölümünden sonra Bosna Kralı olan Stefan Tomas (1444-1461) zamanında Türkler'in Bosna'ya akınlar düzenlemeleri devam etmiş ve bu arada 1446 yılında Vrhbosna'ya gelen bir Türk akıncı birliği bu bölgeye yerleşerek daimi bir idare kurmuştur. Daha sonra 1459 yılında Sırbistan'ın tamamen fehi ile Bosna'daki Türk yerleşmesi giderek kökleşmeye ve gelişmeye başlamıştır.

2- BOSNA-HERSEK'İN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN FETHİ

a- Bosna'nın Osmanlı Devleti Tarafından Feth Edilmesinin Siyasi Sebepleri

Fatih Sultan Mehmet zamanında Bosna, Osmanlılar'a vergi veren devletlerden birisiydi. Sırbistan'a yapılan seferler sonunda Sırp Krallığı topraklarının bir Osmanlı sancağı haline gelmesi üzerine Osmanlı sınırları Bosna arazisine dayanmış bulunuyordu.

¹⁵ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdoğ, *Bosna-Hersek*, a.g.e, s.14.

Bosna topraklarının, Venedikliler'i tehdit etmek ve sıkıştırabilmek için stratejik bir önemi vardı. Denizcilikte gelişme kaydeden, Ege Adaları'nda ve Mora'da fetihler yapan Türkler'in, denizdeki en büyük rakibi olan Venedikliler'i mağlup edebilmeleri için Bosna topraklarının ele geçirilmesi önemli bir adım olacaktı. Bosna'nın fethi ile sadece Venedikliler zor durumda bırakılmayacak, ayrıca onlara yardımı dokunan ve müttefiği olan önemli bir devlette ortadan kaldırılmış olacaktı. Bununla beraber, Bosna'nın fethi sadece Venedikliler'e karşı değil aynı zamanda Macarlar'a karşı da Osmanlı Devleti'ne önemli bir üstünlük sağlayacaktı. Bosna taşıdığı bu önemli stratejik konumu itibariyle, Osmanlılar'ın fetih yolu üzerinde bulunan ve mutlaka alınması gereken bir ülke idi.

b- I.Bosna Seferi

Bosna üzerine ilk Osmanlı akını 1386'da olmuştur. 1389'da Sırp Prensi Lazar'ın komutasındaki Bosna askerleri Kosova Savaşına katılmışlardır. Kosova savaşı'nı Osmanlılar'ın kazanmasıyla Sırp prensliği Osmanlı hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1392'de Üsküp'ün fethi ile beraber akıncı komutanı Paşayığit Bey bölgede bir hareket üssü meydana getirmiş ve Bosna'ya önemli akınlar düzenlemiştir. Bosna, 1428-1429 yılları arasında Osmanlılar tarafından haraca bağlanmıştır.

Osmanlılar'ın İstanbul'u feth edip Bizans İmparatorluğu'na son vermesi Avrupa'da büyük bir heyecan yaratmış ve Papa II.Pius'un öncülüğünde yeni bir haçlı seferinin hazırlıklarına başlanmıştır. Papa'nın bu haçlı seferi çağrısına Bosna Krallığı ile Hersek Dukallığı'nın verdiği önem oldukça dikkat çekicidir. Sultan II.Mehmet Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine gelişen bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve hemen yanı başında büyüyen bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için Balkan fetihlerini tamamlamaya karar vermiştir.¹⁶

Bosna Kralı Stefan Tomas'ın 1461'de ölümünden sonra Bosna Krallığı'na oğlu Stefan Tomaseviç getirildi. Büyük bir Türk düşmanı

¹⁶ Reco Çauşevic, *Bosna Müslümanlara Son Uyarı*, C.I, İstanbul, 1994, s.25,

olan bu kral, başa geçer geçmez, Türkler'e karşı müttefik aramaya başladı. Papa, maddi yardım göndermedi ancak Stefan'ın krallığını resmen tanıdı ve siyasetini destekledi. Ayrıca Macarlar ve Venedikliler'de Stefan'a Türkler'e karşı yardım edeceklerini vaat ettiler. İşte bu vaat ve desteklerden cesaret alan Stefan Tomaseviç, Sultan II.Mehmet'e karşı cüretkar bir tavır takınarak, Türkler'in yaptıkları Semendire kuşatmasında Osmanlılar'a güçlük çıkardı. Buna rağmen Sultan II.Mehmet Semendire'yi almaya muvaffak oldu.¹⁷

Sultan II.Mehmet Semendire'yi aldıktan sonra Stefan Tomaseviç'e bir elçi göndererek, ya senelik haracı vermesini ya da savaşa hazır olmasını bildirdi. Bosna Kralı, Osmanlı Devleti'nin kendisine gönderdiği elçiyi önce öldürtmek istemişse de vezirleri Sultan II.Mehmet'in böyle bir durum karşısında intikam almak isteyeceğini öne sürerek elçinin hapsedilmesinin daha uygun olacağını belirtmişlerdi. Bunun üzerine Bosna Kralı, Osmanlı elçisini hapsedtirdi ve bir süre sonra da elçiyi serbest bıraktı.¹⁸

Elçinin hapsedilmesi Osmanlı devleti için bardağı taşıran son damla olmuş ve Bosna'nın fethi bir zaruret halini almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, Venedikliler'le meydana gelecek bir savaşta kendisine önemli bir güzergah olacak olan Bosna'nın fethine karar verdi.¹⁹

Bizzat Sultan II.Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusu, Üsküp yolu ile hareket etti ve Viliçtirin(Vilçitrin) şehrine girdiği vakit Bosna Kralı Stefan Tomaseviç'in Yayça Kalesi'nde olup orada savunma yapacağı haber alındığından vezir-i azam Mahmut Paşa ileri gönderildi; fakat kral burada tutunamayacağını anlayınca daha batıdaki Kiloç Kalesi'ne çekildi. Bosna Krallığı'nın başkenti olan Yayça, padişah tarafından kuşatılmışken, vezir-i azam Mahmut Paşa da Bosna Kralı'nı Kiloç'ta kuşatmıştı.

Yayça, su ve yiyecek darlığından dolayı uzun süre kuşatmaya dayanamayarak teslim oldu. Bosna Kralı da Mahmut Paşa tarafından

¹⁷ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdoğ, a.g.e., s.16.

¹⁸ **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (Hazırlayan: H.Nihal Atsız), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1970, s.185-186.

¹⁹ R. Çauşeviç, a.g.e., s.25.

kendisine verilen teminat üzerine kardeşi ve üç oğluyla beraber teslim oldu (1463).²⁰

Sultan II.Mehmet, hücumla alınması kolay olan Kiloç'u zapt etmeyerek krala verilen teminat ile teslim alınmasından dolayı Mahmut Paşa'ya çok kızdı. Bir müddet için verilen teminata sadık kaldı ve sonra bunu bozacak bir vesika ve fetva aradı. Arzu ettiği fetvayı orduda bulunmakta olan ulemadan Ali Bistami'den aldı. Kralın katline verilen fetvanın yerine getirilmesi için Ali Bistami bizzat cellatlık ederek kendi eliyle kralı öldürdü.²¹

Stefan Tomaseviç'in teslim olduğu halde katl edilmesindeki en önemli sebepler, Osmanlı Devleti tarafından gönderilen elçileri hapse attırması ve haçlı seferlerinin hazırlıkları sırasında Macaristan'ı, Venedik'i ve Arnavut Kralı İskender'i Türkler aleyhine kışkırtması ve Türk düşmanlığını öne çıkarmasıdır.²²

Sultan II.Mehmet Feth ettiği Bosna şehirlerindeki halkın bir kısmını iskan için İstanbul'a yolladı ve Yayça ile münasip kalelere asker bıraktı. Feth ettiği bütün toprakları birleştirerek buraya "Bosna Sancağı" ismini verdi. Bosna sancak beyliğine Minnetoğlu Mehmet Bey'i tayin ederek Macar sınırına yakın olan Zvornik Kalesi'ne de Mihaloğlu İskender Bey'i muhafız bırakarak İstanbul'a geri döndü.

Sultan II.Mehmet, Bosna'yı feth ettikten sonra, Bosna'ya bitişik Kovacili ve Pavlili denilen iki beyliği ele geçirmiş ve aynı seferde Hersek dukalığına da girmiş ve buranın hükümdarı Stefan Kassaroviç mukavemet etmeyerek kaçmıştı. Stefan Kassaroviç daha sonra Osmanlı himayesini kabul ettiğinden ülkesinin bir kısmı kendisine bırakılarak diğer kısmı ilhak edildi.²³

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki fetihleri devam ederken Bosnalılar ve Hırvatlar şiddetle Türk idaresini istiyorlardı.Yalnız halk tabakası değil, kudretli asilzadeler de bu temayülde idiler. Türkler'in

²⁰ Mehmet Neşri, **Neşri Tarihi II**, (Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s.166.

²⁵ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. C.II, s.81.

²² R. Çauşeviç, a.g.e., s.25.

²³ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., C.II, s.83.

idareye getirdiği düzen, huzur, mal ve can güvenliği herkes tarafından biliniyordu. Buna din ve mezhep hürriyeti de ilave edilince, bölgeyi ele geçirmek isteyen Macarlar'a hiç bir ümit kalmıyordu. Nitekim, Yayça Osmanlı Devletine fazla bir mukavemet göstermeden teslim oldu. Bosna Krallığı'nın taht şehrinin fethi, Türkler'i ülkenin efendisi durumuna getiriyordu. Bosna ve Vrbas Nehirler'i arasındaki kısım, Türkler'in eline geçmişti. Şimdi Türkler'e, Vrbas ile Una Nehirler'i arasındaki kısmı almak ve doğrudan doğruya Hırvatistan'a dayanmak kalıyordu.²⁴

c- II.Bosna Seferi

Osmanlı Ordusu Bosna'dan çekildikten kısa bir süre sonra Macaristan Kralı Mathias Korven 1463 senesinde Venedikliler'le, Türkler'e karşı yaptığı anlaşma gereğince, Türkler'in Bosna'da fethettiği yerleri geri almak için harekete geçti. Venedikliler debuna paralel olarak Mora ve Midilli'de Türkler'in eline geçmiş olan kale ve şehirleri geri almaya çalıştılar.

Mevsimin kış olmasından faydalanan Macar Kralı Mathias Korven, Bosna topraklarına girerek Türkler'in almış olduğu kaleleri geri almaya başladı. Macar Kralı, Yayça ile Sırbistan sınırındaki Srebrinçe'yi kuşattı. Bu arada Venedikliler'de Mora'da saldırıya geçmişlerdi. Macar Kralı, aldığı kaleleri tahkim etmiş, asker ve zahire koyduktan sonra geri dönmüştü. Bu haber İstanbul'a ulaşınca, bütün kış savaş hazırlığı ile geçti.

1464 ilkbaharında Sultan II.Mehmet ikinci defa Bosna'ya hareket etti.Yayça'yı almak için uğraşırsa da buna muvaffak olamadı.Yayça'yı daimi bir kuşatma altında tutup düşürmek istedi. Buranın kuşatmasına devam edilirken, Bosna'ya gelen Macar Kralı, Zvornik Kalesi'ni kuşatmıştı. Macar Kralı'nın amacı II. Mehmet'i kendi üzerine çekerek Yayça'yı kuşatma altından kurtarmaktı. Fakat, Osmanlı hükümdarı böyle yapmayarak hem Yayça'yı kuşattı hem de Macar kralı üzerine kuvvet yolladı. Macar kralı, üzerine kuvvet

²⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay.C.III, İstanbul, 1983, s.24.

gönderildiğini haber alınca Zvornik kuşamasını kaldırmak zorunda kaldı.²⁵

Türkler'in Yayça, Macarlar'ın Zvornik kuşamalarının başarısızlıkla sonuçlanması Bosna'da iki devlet arasında bir sınır çizdi. Buna göre, Yayça ve civarına hakim olan Macarlar Bosna'nın kuzey ve kuzeybatısına sahip oldular. Türkler ise Bosna'nın güney ve güneydoğusuna sahip oldular ve buralara yerleştiler.

Sonuçta, bir asır kadar Macarlar'ın elinde kalan Yayça ve civarı Kanuni Sultan Süleyman zamanında kazanılan Mohaç Zaferi(1526) ile Macarlar'ın tamamen mağlup edilmesi ve Osmanlı Devleti'ne bağlanmasını müteakip, Bosna sancak beyi olan Gazi Hüsrev Bey tarafından 1528'de Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra da Bosna bir eyalet haline gelmiştir.²⁶

d- Hersek Dukalığı'nın Tabiiyet Altına Alınması

Hersek dukalığı 1366'dan önce Sırbistan'a, bu tarihten sonra Bosna Krallığı'na tabi küçük bir devlettir. Daha sonra Bosna Krallığı'ndan ayrılarak Osmanlı Devleti'ne tabi olmuştur. Bosna'nın fethinden önce bu tabiiyet bağları zayıftı. 1466'da Duka Stefan Kassariç oğlu Vladislas tarafından tahtan indirildi. Bunun üzerine Stefan, metbuu olan Osmanlı Sultanı II.Mehmet'ten yardım isemek üzere küçük oğlunu İstanbul'a gönderdi. Bunun üzerine Sultan II.Mehmet metbuluk vazifesini yerine geirmek üzere Hersek'e bir ordu gönderdi. Fakat 1467'de Türk kuvvetleri Hersek'e geldiği zaman, Stefan Kassariç ölmüş bulunuyordu. Duka Vladislas ise Türkler'in eline geçmemek için önce Venedik'e, sonra Macaristan'a kaçtı. Hersek 1467'de bir sancak olarak Osmanlı Devletine katıldı. Hamza Bey, ilk Hersek sancak beyi olarak Hersek'in merkezi Mostar'a gönderildi. Vladislas,1481'de II.Mehmet'in ölümüne kadar Macaristan'da kaldı. Bu tarihte Macar kuvvetleri ile Hırvatistan'dan Hersek'e girdi. Sancak beyi Gümlüoğlu Paşayığit Bey'in küçük birliğini dağıttı. Fakat,

²⁵ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., c.II, s.84.

²⁶ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdinç, a.g.e., s.24.

Saraybosna'dan gelen kuvvetlere yenilerek, bir daha dönmemek üzere kaçarak hayatını kurtardı. Bu dönemde Stefan Kassariç'in ortanca oğlu Hersek'te tutunmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Hersek'in Osmanlı topraklarına tamamen ilhakı II.Beyazıt'ın saltanatının ilk yılları içinde 1483'te mümkün oldu.²⁷

Stefan Kassariç'in 1466'da İstanbul'a yolladığı küçük oğlu ise Müslüman oldu ve Osmanlı tarihinde Hersekbade Ahmet Paşa olarak bilinen bu zat vezir-i azamlığa kadar yükseldi.²⁸

e- Bosnalılar'ın İslamiyeti Kabulü

Sultan II.Mehmet, Bosna-Hersek'i feth ettiği sırada Bosnalılar Bogomil mezhebine mensup idiler. Fakat 1463'te kısa bir sürede bu bölgede Avrupa'nın hiç bir ülkesinde görülmediği şekilde İslam dini kabul gördü. Bosna alındıktan sonra Bogomiller'in bütün izleri kaybolmuştur. Çünkü, Bogomiller bir zorlamayla karşılaşmadan dinlerini değiştirerek Müslüman olmuşlar ve isteyerek İslam dinini seçmişlerdir. Bosnalılar'ın kısa bir sürede Müslüman olmalarına sebep olan muhtelif sebepler vardır. Bunları kısaca şöyle izah edebiliriz;

a-) Bogomiller, Macarlar tarafından, Bosna'nın Dobra kasabasında 1408 yılında katledilmişler ve binlerce ceset parçalanarak kayalıklara, uçurumlara ve nehirlerle atılmıştı. Bosnalılar, Macarlar'dan bu vahşetin intikamını almak istiyorlardı.

b-) XV.yüzyılda Avrupa'da barbarlık hüküm sürüyordu. Hristiyan engizisyon mahkemelerinde insanlar yakılıyor, kiliseler ve krallar halkı soyuyorlardı. Bogomil mezhebine mensup Bosnalılar bu durumdan korkuyor ve zor durumda kalıyorlardı. Özellikle Katolikler, Bogomiller'i hiç sevmezlerdi. Bu yüzden Bogomiller daima Papa'nın tazyik ve tehdidi altında bulunuyorlardı.

c-) Bogomiller'in topraklarında Türk politikası herkes tarafından biliniyordu. Elde edilen gelirin %10'unun vergi olarak verilmesi ve

²⁷ Y. Öztuna, a.g.e. ,C.III, s.28.

²⁸ R. Çauşevîç, a.g.e., s.26.

kendi topraklarında serbestçe yaşamaları Bogomiller'e cazip geliyordu. %10 vergi vermek istemeyenler İslamiyeti kabul edip Müslüman oluyorlardı.²⁹

d-) Bogomiller'in, Hz.İsa'yı Allah'ın kulu ve Peygamberi olarak tanıyan mezhepleri İslamiyete yakın bir inançtı. Bu durum Müslüman olmalarını kolaylaştırmıştır.

Bosnalılar'ın kütle halinde Müslüman olmaları Sultan II.Mehmet'i fazlasıyla memnun etmiştir. Bu durum Bosnalılar'ın ordu ve saray hizmetinde tercih edilmelerinin yolunu açmıştır. Eski Osmanlı belgelerinde Ponturoğulları diye zikr edilen ve devşirmede tercih edilen çocuklar Bogomil mezhebindeki Boşnaklardır.³⁰

3- OSMANLI DEVLETİ'NİN YÜKSELME DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK'TE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Bosna-Hersek feth edildikten sonra, Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir sancak haline getirilmiştir. Bu dönemde Bosna sancak beyi "Bosna Beyi" adıyla anılmaktaydı. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa ortalarına doğru genişlerken Bosna sancağına Hersek, Kilis, Zvornik bir araya getirildi ve yeni kurulan Pojega, Zaçne, Pakrač, Černik, Rahaviçe sancakları da ilave edilmek suretiyle Bosna sekiz sancaklı bir eyalet haline getirilmiştir(1595).

Osmanlı idaresi altına giren Bosna-Hersek halkının, yaşayışına ve eski imtiyazlarına dokunulmamıştır. Bosna-Hersek halkının büyük bir kısmı kendi isteği ile İslamiyeti seçerek Osmanlılar'a bağlı ve sadık bir teba haline gelmiştir. Bu arada halk Macarlar'a karşı gösterdiği tepki ve düşmanlığı Osmanlılar'a karşı göstermemiş olduğundan, Avrupa'ya ve Macaristan'a yapılan seferlerde Osmanlı safları arasında yer almıştır.³¹

²⁹ R.Çauşević, a.g.e.,s.30.

³⁰ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., C.III, s.84.

³¹ Z. Yıldıız,a.g.e., s.78-79.

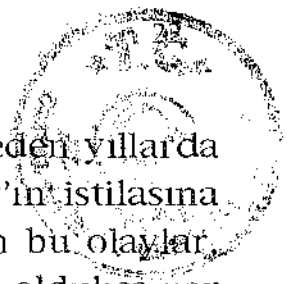
Osmanlı idaresi Bosna-Hersek'te ve Macaristanda sürüp gittiği müddetçe Bosna-Hersek'te yaşayan ve giderek azınlıkta kalan Hristiyan halk, çoğunluk olan Müslümanlar'a uyarak yönetime sadık bir teba olmuştur. Müslümanlar ise hem Bosna-Hersek'te hem de Macaristan'ın Osmanlılar'a bağlı olan kesiminde hakim rol oynayarak, devletin yüksek askeri ve mülki makamlarını elde etmişlerdir. 1544'ten 1611 yılına kadar Bosna yerlilerinden dokuz devlet adamı Osmanlı Devleti'nde sadrazamlığa kadar yükselmiştir. 1583 yılına * kadar bir sancak beyliği olan Bosna-Hersek, daha sonra eyalet olmuştur. Bosna-Hersek'e Osmanlı idaresinin başladığı 1463 yılından 1878 yılına kadar 240 vali gönderilmiştir. Bunlardan en ünlüsü olan Gazi Hüsrev Bey, adaletli idaresiyle, ilmiyle, imar ve hayır işleriyle Bosna-Hersek'te derin izler bırakmıştır.³² Osmanlı valileri ilk zamanlarda Saraybosna (Bosna-Saray)'da ikamet etmişlerdir. Saraybosna daha önce Vrhbosna adlı önemsiz bir kasaba idi. Şehir, adını Osmanlılar'ın Bosna'yı feth etmelerinden sonra burada inşa edilen bir saraydan almıştır. Saraybosna, kısa bir zaman sonra birçok cami ve medreseleri ile önemli bir şehir haline gelmiştir. Sokullu Mehmet Paşa, burada Mimar Sinan eliyle bir imaret yaptırdığı gibi, diğer valiler de yine cami, medrese ve imarethaneler inşa ettirmişlerdir. Osmanlı valileri Saraybosna'dan sonra Banjaluka ve Travnik'te ikamet etmişlerdir. İç Bosna ile Krayina, Yeni Pazar, Trebin, Zeta ve Hersek'i içine alan Bosna eyaleti duraklama devrinden itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki durumu sarsılınca Avusturyalılar'ın ve Venedikliler'in saldırılarına maruz kalmıştır.³³

4- OSMANLI DEVLETİ'NİN DURAKLAMA DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK'TE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti, II.Viyana Kuşatmasına kadar Avrupa'daki yenilmezlik ünvanını sürdürdü. Bu arada Bosna-Hersek'in Müslüman Boşnak halkı, Osmanlı Devleti'nin güneybatı serhat boylarını kahramanca savundular ve Avrupa'da Osmanlı'nın güçlü bir kalesi olarak ün yaptılar.

³² "Bosna-Hersek" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi* C.II, s.732.

³³ "Bosna-Saray" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi* C.II, s.735.

Ancak, ülkenin kaderi II.Viyana bozgununu takip eden yıllarda değişti ve bu topraklar Venedikliler ve Avusturyalılar'ın istilasına uğradı. Duraklama devrinin son zamanlarına rastlayan bu olaylar Osmanlı Devleti'nin birleşik Avrupa orduları karşısında oldukça zor günler yaşadığı bir dönemdir. Viyana bozgununu fırsat bilen Venedikliler Osmanlı Devleti'ne, karşı saldırılara başladılar. Başlangıçta Mora Yarımadası'na saldıran Venedikliler ikinci cepheyi de Bosna Bölgesinde açmışlardır. Venedikliler, ilk olarak Bosna eyaletinin Adriyatik Denizi'ne bakan sınır kısmında Spalato Limanı'nın kuzeyinde bulunan Sin Kalesi'ni 20.000 kişilik bir kuvvetle kuşatarak toplarla dövmeye başladılar(1685). Bunun üzerine Bosna valisi Fındık Mustafa Paşa 7.000 kişilik bir kuvvet ile Venedikliler'in üzerine yürüdü. Düşman ise Osmanlı ordusunu durdurmak amacıyla Sin Kalesi'nin doğu tarafındaki Çetine Suyu'nun kenarına yerleşti. Bu bölgede yapılan savaştan sonra düşman mağlup edilerek kalenin kuşatması kaldırıldı. Arkalarından sıkı bir takip yapan Türk kuvvetleri düşmanı iyice perişan etti. Ancak daha sonra bozulan Venedik kuvvetlerine yardıma gelen 5.000 kişilik diğer bir düşman kolu, durumun ciddiyetini görerek süratle geri çekilmiştir. Aynı senenin Haziran ayında Venedikli'ler Dalmasya kıyısındaki Kotara Kalesi'ni ele geçirmek için karaya 100.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Ancak, İşkodra sancak beyi Arnavut Süleyman Bey, 10.000 kişilik kuvvetle bu düşman kuvvetinin üzerine yürüyerek mağlup etti. Bu durum üzerine bozulanve 8.000 kişilik zayıat veren düşman askerlerinden sağ kalanlar gemilere, bir bölümü de dağlara kaçtı.

IV.Mehmet'in saltanatının son senesine kadar Bosna-Hersek bölgesinde meydana gelen savaşlar Türkler'in lehine bir seyir takip etmiştir. Fakat bu durum 1687 yılından itibaren bozulmuştur. Nitekim aynı yılın Nisan ayında Venedikliler Katora ve Sin Kaleleri'ne Eylül sonlarında da Kastelnuova'ya saldırarak buraları ele geçirdiler bu arada Hersek bölgesinde yerli Hristiyan halk Venedikliler'in kışkırtmasıyla ayaklandılar. Asiler, Neşkek, Dranyak, Grasko nahiyeleri ile Nori kalesini yağmaladılar ve Müslüman halk üzerinde katliam yaptılar. Daha sonra Pojin Kalesi'ni de alan isyancılar giderek güçlenmeye ve tehlikeli olmaya başladılar. Bu durum üzerine İşkodra muhafızı Arnavut Süleyman Paşa Serdar tayin edilerek bölgeye

gönderildi. Ayrıca bölgeye gönderilen Süleyman Paşa'nın Hersek mutasarrıfı Selim Paşa ile iş birliği yapması emrolundu. Bu iki paşa birbirleri ile buluşmak üzere harekete geçtikleri sırada durumu müsait gören asiler Venedikliler ile işbirliği yaparak Gabella kalesini ele geçirdiler (1694).³⁴

Gabella'nın Venedikliler'in eline geçtiğinin duyulması üzerine, bu kalenin kurtarılması için ilave kuvvet gönderildi. Bosna Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın da içinde bulunduğu kuvvetler Gabella'yı on gün süren bir kuşatma altında tuttularsa da ellerinde yeteri kadar top olmadığından kuşatmayı kaldırıp çekilmek zorunda kalmışlardır. Venediklilerin eline düşen Gabella Kalesi'nin 20.000 asker olmadıkça tam olarak kuşatılmasına imkan bulunmadığı ve buradaki düşmanın Bosna-Hersek için büyük bir tehlike teşkil ettiği Mehmet Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.³⁵ Ancak yeterli kuvvet gelmeyince, Gabella'nın alınmasından sonra bu bölgede faaliyetlerini artıran Venedikliler 1696 yılında Bosna eyaletinin kuzeybatısındaki Binke Kasabası'nı, daha sonra da Hersek Sancağı'ndaki Patiçef ve Nevesin Kaleleri'ni kuşattılar, ancak almaya muvaffak olamadılar. Fakat daha sonra Bosna Valisi Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine (1697) Osmanlı askerinin disiplininin bozulmasından istifade eden Venedikliler Saraybosnayı işgal etmişlerdir. Venedikliler, bu savaşlardan sonra 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Bosna eyaletinden aldıkları yerleri geri vermişlerdir. Ancak, Dalmaçya sahillерinin bir bölümünü (Knin, Sin, Gabella, Çeklut, Vergoriçe, Delovar, Zadivar, Verlice Kalelerini) topraklarına katmayı başarmıştır.

Avusturyalılar ile Bosna-Hersek bölgesinde yapılan çarpışmalar II.Viyana Bozgunu'ndan sonra Macaristan'ın kaybedilmesi ve daha sonra da Belgrat'ın Avusturyalılar'ın eline geçmesi, Osmanlı Devleti üzerinde şok etkisi yarattı. Ancak bütün kötü koşullara rağmen, Bosna'da gerek Bosna Valisi Topal Hüseyin Paşa'nın, gerekse Bosna Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın Avusturyalılar'a karşı gösterdikleri kahramanca direniş ve kazandıkları zaferler, Osmanlı tarihinin altın sayfaları arasında yer almıştır.

³⁴ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdiç, a.g.e., s.28.

³⁵ Halil İnalçık, "Sarı Bosna Şer'iye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, Maarif Matbaası, C.II (11.Sayıdan Ayır Basım), Ankara, 1943, s.1-2.

1689 yılının Haziran ayında, Belgrad'ı Avusturya ordusundan kurtarmak üzere, bir sefer düzenlenmiş ve ordu İstanbul'dan hareketle Sofya'ya gönderilmişti. Bu sıralar da Bosna Valisi Topal Hüseyin Paşa, 15.000 kişilik bir Avusturya ordusunun Vişgrad önlerine kadar geldiğini öğrenerek, harekete geçmiş ve Avusturya ordusunu mağlup ederek, Bosna topraklarına girmesini engellemiştir. Topal Hüseyin Paşa bu zaferden sonra Avusturya işgali altındaki Zvornik Şehri'ni de kurtarmıştır. Ancak daha sonra Osmanlı Ordusu Niş yakınlarında Avusturyalılar tarafından bozguna uğratılarak mağlup edilmiştir(1694).

1697 yılında Sultan II.Mustafa tarafından Avusturyalılar'a karşı yeni bir sefer düzenlendi. Ordu, Haziran 1697 yılında Edirne'den hareketle yola çıkarıldı. Bu arada Bosna Beylerbeyi Mehmet Paşa, Binke (Bihçe) Kalesi'ni Avusturya Ordusu'ndan kurtararak, düşmanın bozularak kaçmasını sağladı. Mehmet Paşa'nın bütün bu gayret ve yardımına rağmen esas Osmanlı Ordusu Zenta'da Avusturyalılar'a mağlup olmuş ve bu seferden beklenen netice amacına ulaşamamıştır. Sürekli mağlubiyetlerin birbirini takip ettiği Avusturya cephesinde, düşmana karşı başarı ile kahramanca direnen yegane bölge Bosna olmuştur. Avusturyalılar Bosna Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra bölgeye alelacele kuvvet sevk etmişlerdir.³⁶ Avusturyalılar Saraybosna'ya girerek burayı yakıp yıkmışlar, binlerce Müslümanı katletmiş, yüzlerce cami ve dini eseri yerle bir etmişlerdir. Daha sonra Bosna Valiliğine atanan Daltaban Mustafa Paşa zamanında bölgede arzu edilen başarı ve neticeye ulaşılamamıştır.

1699 tarihinden itibaren hızla toprak kaybına uğrayan Türkler'in her yenilgisinin ardından Bosna ve civarında yaşayan Müslümanlar bundan etkilenmişler, ya sürülmüş ya da katledilmişlerdir.³⁷

Osmanlı Devleti, Bosna'da Kıla-i Hakaniye kaptanları adı verilen idari bir sistem kurmuştu. Bu kaptanlıkların kurulması, sınır bölgesinin teşkilat bakımından güçlenmesine olumlu bir etki yapmıştır. İlk kaptanlık 1558'de Gradička'da, ardından Krupa, Bihac, Klis ve Gabela'da kurularak daha sora bütün Bosna-Hersek'e yayılarak

³⁶ İ. Görgülü, V. Yılmaz, A. Erdoğ, a.g.e., s.29.

³⁷ R. Çauşoğlu, a.g.e., s.23.

en son kaptanlık 1802'de Hutova'da kurulmuş ve toplam kaptanlık sayısı otuz dokuzu bulmuştu. Her kaptanlık belli bir araziye sahipti ve arazi dahilinde bulunduğu en büyük kale adına göre adlandırılırdı. Kaptanların görevleri sınırları korumak, bölge çevresindeki yolları emniyet altında bulundurmak, kalelere silah ve cephane temin etmekte.³⁸

Bosna-Hersek'te, sancak beyinin ya da valinin özel buyruğu ile tayin edilen ve merkezi idare tarafından onaylanan mütesellimler görev yapmıştır. Valiler kendilerine arpalık olarak verilmiş olan bazı sancakların merkezlerinde mütesellim adı verilen kendi memurlarını görevlendirirlerdi. Bu mütesellimlerin görevi, vali adına belirli gelirlerin tahsilini örgütlemek, askeri seferber etmek ve onlara komutanlık etmekte.³⁹

XVI.yüzyılın ikinci yarısında bazı Bosna şehirlerinde hızlı bir kalkınma dönemi başladı. Bunu yerli tüccarların ve Dubrovnik tüccarlarının faaliyetleri sayesinde İtalyan şehirleri ile yapılmakta olan ticaretin hacmindeki artış takip etti. Ancak yüzyılın ikinci yarısında ve takip eden yüzyılda bozulan mali durum, Bosna'yı da derinden etkiledi. Mukataa sisteminin yaygınlaştırılması, yeni vergilerin konulması ve artırılması, Avusturyalılar ile uzun savaş dönemi bir sınır eyaleti olan Bosna'da sosyal dengeyi bozdu.⁴⁰

5- OSMANLI DEVLETİ'NİN GERİLEME DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK'TE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Gerileme devrinde Bosna-Hersek'te meydana gelen önemli olayları iki bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölüm Osmanlı, Venedik ve Avusturya savaşları dönemi, İkinci bölüm ise Osmanlı, Rus ve Avusturya savaşları dönemini kapsar.

³⁸ Adem Hancı, "XVII.Yüzyılda Bosna Eyaletinde Sınır Karakollarının Teşkilatı Hakkında", **V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, C.I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 1986, s.268-269.

³⁹ Avdo Sućeska, "Bosna Eyaletinde Mütesellimlik", **V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, C.II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 1989, s.591-593.

⁴⁰ Necdet Öztürk, "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.84, TDAV Yay., İstanbul, 1994, s. 32.

a-) Osmanlı, Venedik ve Avusturya Savaşları Dönemi

Venediklilerle yapılan savaşlar;

Osmanlı Devleti, savaşın başlangıcında Venedikliler'e Karlofça Antlaşması ile verilmek zorunda bırakılan Dalmaçya sahilleri ve bazı önemli kalelerin geri alınmasını planlamıştır. 1715 yılında Bosna Valisi Defterdar Mustafa Paşa tarafından bölgeye sefer düzenlenmiştir. 40.000 kişilik bir ordu ile yapılan bu sefer başarılı olmamıştır. Osmanlı kuvvetleri Sin Kalesi'ni kuşatılmışlarsa da kaleyi alamadan dönmeğe mecbur olmuşlardır.

Avusturyalılar ile yapılan savaşlar;

Avusturyalılar ile Bosna eyaletinde yapılan savaşlar Zvornik ve Novi bölgelerinde meydana gelmiştir. Avusturyalılar diğer cephelerin aksine daha önceki savaşlarda da olduğu gibi burada yine Osmanlı Ordusu ve Bosnalılar'a mağlup olmuşlardır.

Novi Kalesi üzerine yürüyen 30.000 mevcutlu Avusturya kuvvetleri ile Avusturyalı General Petraş komutasında Zvornik'e gelen 15.000 kişilik Avusturya Ordusu, Bosna Valisi Köprülüzade Numan Paşa'nın uyanık hareketi ve Zvornik ile Novi kavşağını tutması sayesinde muvaffak olamayıp mağlup edilerek çekilmeye mecbur olmuş ve Zvornik'i kurtaran Numan Paşa düşmanı bizzat mağlup etmiştir.⁴¹

Bosna cephesindeki bu başarılarla rağmen savaştan Osmanlılar'ın mağlup çıkması yüzünden 1718 yılında Pasarofça mevkiinde Avusturyalılar ile imzalanan antlaşma ile, Bosna'nın Sava Nehri'nin aşağı mecrasındaki kısmı bu devlete bırakılmak zorunda kalmıştır.

b-) Osmanlı, Rus ve Avusturya Savaşları Dönemi

1737 yılında yapılan savaşların Avusturya ile ilgili bölümünün en tehlikeli cephesi Bosna cephesi olmuştur. Avusturya İmparatoru VI.Şarl, daha önce Niemirov'da yapılan barış görüşmelerinde Osmanlı

⁴¹ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., C.IV, Bölüm-I, s.137-138.

Devleti ile Rusya'nın arasını bulmasına karşılık olarak Vidin ile Bosna'dan önemli bölgeleri talep etmişti. Bosna, gerçekte çoktan beri Avusturya'nın iştahını kabartan ve burayı istila etmeyi dört gözle beklediği bir yerdi.

Avusturyalılar'ın Bosna üzerindeki amacını çok iyi bilen Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa Avusturya ile savaş başlamadan, bu ülkenin Bosna sınırındaki savaş hazırlığını görmüş ve İstanbul'u bu durumdan haberdar etmişti. Ancak İstanbul, Avusturyalılar'ın barışı bozmayacağına inanarak bu değerli paşanın sezgilerine ve endişelerine yeterli dikkati göstermemiştir.

Ünlü Avusturyalı General Hildenberg Havzen ve Hırvatistan Beyi Estehazi komutasındaki Avusturya Ordusu, 9 Temmuz 1737 tarihinde Bosna topraklarına saldırıya başladılar. Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa bu durum karşısında kuvvetlerini Travnik bölgesinde topladı ve eli silah tutan herkesi düşmana karşı koymak üzere savaşa çağırdı.⁴²

Avusturyalılar, öncikle Usturumca Kalesi'ni kuşattılar. Ancak Kaleden büyük bir direnç ve karşılık gördüler. Kale halkı kadın, erkek bütün gücüyle büyük bir savunma örneği verdi. Onbeş gün süren bu kuşatmanın ardından, Hekimoğlu Ali Paşa kaleye 6.000 kişilik bir kuvvet sevk ederek, kuşatma yapan Avusturya Ordusu üzerine saldırıya geçti ve bu orduyu kısa bir zaman içerisinde perişan ederek Usturumca'yı kuşatmadan kurtardı.⁴³

Usturumca yenilgisinden sonra, Avusturyalılar Kuzey Bosna'dan Hildenberg Havzen komutasındaki bir ordu ile Banjaluka istikametinde ilerlemeye başladılar. Ancak düşmanın bu ilerlemesi casuslar tarafından daha önceden bildirildi. Bunun üzerine Banjaluka Kalsi'ni savunan birlikler düşman ordusunun 8.000 kişilik öncü kuvvetlerine ani bir baskın yaparak bu kuvvetleri dağıttılar. Daha sonra Hekimoğlu Ali Paşa, 20.000 kişilik bir ordu ile Travnik'ten hareketle Banjaluka istikametine ilerlemeye başladı. Avusturyalılar ise 20.000 kişilik bir bölüm kuvveti ile Puzin ve 20.000 kişilik diğer

⁴² İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., C.IV, Bölüm-1, s.274.

⁴³ Ömer Bosnavi, **Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa**, (Hazırlayan: Kamil Su), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1979, s.36-42.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK OLAYLARINI DOĞURAN GELİŞMELER

A- OSMANLI ISLAHAT HAREKETLERİNİN AZINLIKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde başlatılan ıslahatların, zamansız ve plansız yapılması vesilesiyle, Türk toplumuna bazı yenilikler getirmekle birlikte Türk ve Müslümanlardan ziyade gayr-i müslimlerin yararına olduğu ve sonuçta devleti yıkıma götürdüğü tarihi bir gerçektir. 1834-1914 döneminde yapılan ıslahatlarla Avrupa'nın iç işlerimize müdahalesi ve devletin her yönüyle Avrupalılar'ın nüfuzu altına girmesi arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Her müdahale bir reform projesi, her reform uygulaması bir başka müdahale ve her ikisi ise Batı Emperyalizmi'nin Osmanlı Devleti'ne daha fazla nüfuzu sonucunu doğurmuştur. Böylece, devlet ve toplum günden güne zayıflatılmış, parçalanmış ve nihayet yıkılmıştır.

Avrupa, kapitülasyonlarla hareket sahasını tamamen daralttığı ve 1856 Paris Kongresi ile "denetim ve gözetim" altına aldığı Osmanlı Devleti'nin ilelebet yaşayabileceğine inanmıyor ve mirasına göz dikiyordu. Ancak Avrupalılar, mirasının paylaşılması konusunda aralarında ciddi bir anlaşmazlık çıkacağına inandıkları için "şimdilik" kaydıyla "toprak bütünlüğüne" dokunmadan daha az tehlikeli olan metotlarla hedeflerine ayrı ayrı yollardan varmayı tercih ettiler. Bu metodun esası, ıslahatlardır. Avrupa için Osmanlı ıslahatları ile varılacak hedef dini ve etnik guruplara biraz daha fazla imtiyaz sağlamak; bu gurupların muhtariyetini veya bağımsızlığını gerçekleştirmek ve nihayet imparatorluk sınırları dahilindeki mevcut Türk hakimiyeti yerine dini ve etnik azınlıkların hakimiyetini tesis etmektir.⁴⁵

⁴⁵ Bayram Kodaman, *Sultan II.Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, 1987, s.109.

Aslında bu isteklerinin çoğu din görüntüsü altında maddi menfaatler için yapılıyordu. Fransa, yıllar önce kazanmış olduğu imtiyazlar sonucunda, Katoliklerin hamisi rolünü üstlenmişti. Fransa, bu nüfuzuyla yüzyıllar boyunca Papa'lığın doğudaki vekili olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Ruslar Ortodoks kilisesinin en eskisi olan Ayasofya'da taç giyip Bizans İmparatorluğu'nu tekrar canlandırmak ülküsünü güdüyorlardı. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları himayesi altına almak istiyordu.⁴⁷ İtalyanlar da bu rekabette yer almıştır. Kendileri için Katolik olan Fransa'nın faaliyetleri sonucu, İtalyanca'nın unutulmaya yüz tuttuğu ve hatta kendi tebalarının dahi Fransızca konuşmaya başladığını belirterek; Babiali'den okul açmak için izin istemişlerdir.⁴⁸ Almanlar da Osmanlı Devleti'ndeki Katolik ve Protestan'lar üzerinde himaye tesis etmeye çalışmışlardır.⁴⁹ Islahat Fermanıyla Amerikalı Misyonerlerde Osmanlı Devleti'ndeki çalışmalarını artırmıştır. Amerikalı misyonerlerin bu çalışmalarına en büyük katkı İngiltere'den ve İngiliz konsoloslarından gelmiştir. Avrupa Devletleri'nin bu hareketleri sonucunda Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesi zayıflayarak karışıklıklara zemin hazırlamıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin ise ıslahatlardan anladığı ve beklediği hususlar çok farklı idi. Onlar için ıslahatlar, devletteki mevcut müesseseleri ve nizamı yenileştirmek, çağa ayak uydurmak anlamında değil, Avrupai müesseseleri ve usulleri ülkeye getirmek ve yerleştirmek anlamına geliyordu. Bu metotla, Osmanlı aydınları hem gayr-i müslimleri devlete ve ülkeye bağlayacaklarına, hem devleti ayakta tutacaklarına, hem de Avrupalı büyük devletleri memnun edeceklerine inanıyorlardı.

Osmanlı devlet adamları, bu amaçla Avrupalılar'ın telkini ile önce 1838'de liberal ekonomik sistemi, 1839'da Tanzimat Fermanı ile liberal hukuk sistemini, nihayet 1856 Islahat Fermanı ile liberal kültür anlayışıyla birlikte liberal politik sistemi hedef alan ıslahatları

⁴⁶ Paul İmbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri*, İstanbul, 1982, s.90.

⁴⁷ Reşat Sugar, XIX. ve XX. yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul, 1972, s.70.

⁴⁸ Erdal Açıkses, *Tanzimat Sourası Harput (Mamûratül-Aziz)'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri*, A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991 s.283.

⁴⁹ Edward Mead Earl, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, İstanbul, 1972, s.176-179.

⁵⁰ E. Açıkses a.g.e., s.291.

devlet sisteminde ve ülkede uygulamaya soktular. Bunların sonucu olarak, tüm gayr-i müslimlere tabii haklar, siyasi haklar ve kültürel haklar tam anlamıyla verilmeye başlandı.

Bütün bu teşebbüs ve uygulamalar, içerisinde bulunan çağın da bir gereği ve sonucuydu. Bilindiği üzere XIX. yüzyıl Avrupası için “milletler” ve “milliyetçilik” çağı olmuştur. Ayrıca XIX. yüzyıl “liberalizm”, “demokrasi” ve “sosyalizm” gibi birbirini takip eden, tamamlayan ve çoğu defa birbirine zıt olan fikri akımların geliştiği ve dünyaya yayıldığı bir çağdır. Milliyetçilik, liberal olsun, otoriter olsun, milli kimliğe sahip her devlet ve toplumun esas politikası durumunda idi. 1789 Fransız İhtilali’nin getirdiği özgürlük ve milliyetçilik akımlarının “Teokratik Devlet Sistemleri”ni bozguna uğrattığı bu dönemde Osmanlı Devleti, sahip olduğu ırki yapı ve islami devlet özelliği sebebiyle başlangıçta milliyetçilik akımlarından fazla etkilenmedi. Fakat, bir süre sonra adı geçen dört fikir akımının da etkisi altında kalmaya başladı. Bunun sonucu, ülkedeki gayr-i müslim tebaa önce “milliyetçi” oldular ve “milliyetçilik” ideolojisini benimsediler; sonra Bab-Âli’den “liberal” ve “demokratik” haklar ve imtiyazlar istemeye başladılar. Bunların ilk hedefi; “milli muhtariyet” veya “milli bağımsızlık” nihai hedefleri de; “milli devlet” idi. Bu hedefe, onları götürecek her türlü fikir akımı ancak onların milliyetçilik fikirlerinin yardımcısı veya vasıtası olabilirdi. Nitekim, gayr-i müslim aydınların, aralarındaki siyasi fikir ayrılıklarına rağmen, daima birleştikleri nokta ve fikir; milliyetçilik konusunda olmuştur. Ayrıca, milli gayelerine hizmet edecek her türlü liberal fikri benimseyen Osmanlı aydınlarıyla ittifak içinde olmalarının ve onlarla birlikte merkezi hükümetin otoritesini zayıflatacak ıslahatları istemelerinin sebebi yine “milliyetçilik”leridir. Sonuç olarak, Osmanlı ıslahatları Avrupalı devletlerin içişlerimize müdahale edebilmeleri için en güzel vasıta olmuş ve ciddi bir bahane teşkil etmiştir.⁵¹

⁵⁰ B. Kodaman, a.g.e., s.110.

⁵¹ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiye’si’nin Kaybı ve Balkanlar’da Pan Slavizm*, İstanbul, 1986, s.57-61.

B- SIRP İSYANLARININ BOSNA-HERSEK HALKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, gerek yabancı devletlerin Sırpları Osmanlı Devleti aleyhine tahriklerinin artması ve gerekse Osmanlı yönetiminin bozulması sonucu Sırbistan'da karışıklıklar ve isyan hareketleri başladı.

Sırp lar'ı, Osmanlı Devleti aleyhine tahrik eden devletlerin başında Rusya ve Avusturya geliyordu. Ayrıca, XVIII. yüzyılın sonlarında, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği fikir akımları da Sırp ları'ı Osmanlı Devleti aleyhine harekete sevk etti. Bütün bu etkilere, Belgrat'ta Sırp lar'a yapılan yeniçeri eziyetleri de eklenince, Sırp isyanı için uygun ortam sağlanmış oldu.⁵²

Yeniçerilerin Sırbistan'da çıkardıkları olayları şikayet etmek için bir Sırp heyeti İstanbul'a gelerek padişahın duruma müdahale etmesini istediler. Padişah, Sırbistan'da durumun yatıştırılması için gereken emirleri verdi. Fakat, Sırbistan'daki yeniçeri dayıları Sırp lar'ın padişaha şikayetlerine öfkelenerek, Knez adı verilen Sırp ileri gelenlerinden bir kaçını öldürdüler (4 Şubat 1804). Bu olay üzerine Sırp lar, yeniçerilere karşı silahlı mukavemete başladılar. Sırp isyanı artık başlamıştı.

Sırp asilerin lideri Kara Yorgi, Sırp Millet Meclisi'ni(Skupçina) topladı. Skupçina, Kara Yorgi'yi Baş Knez seçerek Sırbistan'ın bağımsızlığını sağlayıncaya kadar Osmanlı Devleti ile savaşmaya karar verdi.⁵³ Kara Yorgi'nin düşüncesi Bosna-Hersek'teki Hristiyanları isyana katılmaları için ayaklandırmak ve Karadağ ile birleşip büyük bir Sırbistan kurmaktı. Zaten, Bosna'daki Katolikler Dalmaçyada'ki Fransızlar tarafından himaye görmekte ve Kara Yorgi'ye de sempati duymaktaydılar.

Bu sıralarda Ruslar, Eflak ve Boğdan'a girmişlerdi. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumu başlamıştı. Rus Çar'ı, Sırp asilerine, Türkler'e karşı beraber savaşmak için anlaşma teklifinde

⁵³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay. C.V, Ankara, 1988, s.104.

bulundu. Bu teklifin kabul edilmesi ve Rusya'nın Sırp asilerine yardımı ile isyanların yeni bir safhası da başlamış oldu.

Sırp asileri, Ruslar'dan gördükleri destek ve teşvikler sonucu, Bosna'ya hücum ettiler. Drina Nehri'ni geçen Sırplar; Bosna'ya ait Yadar, Rodiyavana ve daha birkaç kasabayı aldılar ve hatta Kuzey Bosna'da bulunan Böğürdelen Kalesi'ni zapt ederek halkını kılıçtan geçirdiler. Böğürdelen katliamından sonra, Drina bölgesinde bulunan Bosna arazisi halkı Sırp asilerinin hücum, yağma ve baskısına maruz kaldılar. Bu olaylar sonucu, Karadağ ve Sırbistan'da yaşayan çok sayıda Müslüman, Bosna'ya iltica etmek zorunda kaldı. Ancak tüm bu gelişmelere ve saldırılara rağmen Bosna halkı, Bosna'yı korumak için saldırılara karşı koydu ve mücadelesini sürdürdü. Hatta, Banjaluka ve civarında Sırplar lehine reaya tarafından başlatılan bazı ayaklanmalar da bastırıldı.

Sırplar'ın ve Kara Yorgi'nin gerçek amacını başlangıçta anlayamayan Bosnalılar, bu amacı kısa sürede fark ettiler ve Sırp saldırılarına karşı genel bir savaş hazırlığına başladılar. 1807 yılında kaptanlar, beyler ve diğer Bosna ileri gelenleri eyaletin merkezi olan Travnik'te toplanarak Vali Mehmet Hüsrev Paşa'ya Bosna'yı ve dinlerini ölünceye kadar savunacaklarına dair söz verdiler. Toplantı ve alınan kararlardan sonra, ihmal edilen kalelerin tahkimatına başlandı. Sınır bölgelerinde zarar gören halka, mal ve canlarının güvenliğini korumaları için silah dağıtıldı.

Sırbistan'a karşı hazırlıklar devam ederken 1808 yılında Sırplar, Bosna'daki Ortodoks reayayı ayaklandırmak için teşebbüse geçtiler ve bunda kısmende olsa başarılı oldular. Özellikle Gradička halkının ayaklanmaya katılmaları bütün Sava nehri boyunca birçok Hristiyanın bu ayaklanmaya katılmasına sebep oldu. Bosna beyleri bu ayaklanmaları yer yer bastırmaya muvaffak oldular. 1809 yılı baharında Ruslarla savaş yeniden başlayınca, Sırplar; Karadağlılar'la birlikte Bosna-Hersek'e saldırıya geçtiler. Kara Yorgi, Karadağlılar ile birleşmek ümidiyle Yenipazar istikametinde hücumlarını artırdı. Gladniça'yı ve Bosna'dan Rumeli'ye giden yolların kavşak noktası olan Senice'yi ele geçirdi. Bosna halkı ve beyleri, Sırp saldırılarına karşı mücadelelere devam ederken Osmanlı Devleti, Niş'te bulunan Serasker

Hurşid Paşa'yı Sırp problemini çözmek için görevlendirdi. Bosna Valisi İbrahim Hilmi Paşa ve 30.000 kişilik Bosna Ordusu (Ordu'nun dörtte birini Hristiyan reaya teşkil ediyordu) ile Niş'ten hareket eden Serasker Hurşid Paşa, koordineli olarak Sırbistan'a hücumla geçtiler. Bosna ve Osmanlı birlikleri 10 Temmuz 1810'da Drinayı geçti ve Belgrad üzerine yürüdü. Ancak Ruslar'ın Sırlar'a yardımı sebebiyle Belgrad ele geçirilemedi. Hurşid Paşa geri çekilmeye mecbur kaldı. 1810 yılı kasım ayına kadar devam eden bu savaşlar, kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle nihayet buldu. 1810-1811 yılını her iki taraf hazırlıkla geçirdi.⁵⁴

Bu gelişmeler ve Ruslarda gelen yardım ve destekler, tüm Sırbistan'ın bir idare altında birleştirilmesi ümidini uyandırdı. Karadağ da Sırlar'a katıldı. Kara Yorgi, Napolyon ile mektuplaşmaya başladı ve ona Avusturya'daki bütün Sırlar'ı da isyan ettirmeyi vaat etti. Avusturya ise buna muhalefet etti.

Sırbistan sorunu, giderek Rusya ve Avusturya arasında bir anlaşmazlık konusu haline almaya başladı. Kara Yorgi, gelişen bu durumdan istifade ederek Aralık 1808'de kendisini bütün Sırların başkanı ilan ettirdi ve verasete dayanan Sırp Monarşisini kurdu.

Ruslar, 1812 Bükreş Antlaşması'na kadar Sırlar'la işbirliği yapmaya devam ettiler ve antlaşma metnine Sırbistan'ın muhtariyeti hakkında yoruma açık bir madde koydurttular.⁵⁵ Bükreş Antlaşması'nın sekizinci maddesi Sırbistan ile ilgili olup Sırbistan'a; içişlerinde serbesti kazandırmakta; sorunların Osmanlı Devleti ile karşılıklı görüşmeler yoluyla çözülmesini öngörmekte ve kapalı da olsa muhtariyete varan bir bağımsızlık getirmekte idi.⁵⁶

Bükreş Antlaşması'nda yer alan ve Sırlar'a bazı imtiyazlar verilmesini öngören bu gelişme, önemli bir yenilik idi ve uluslararası bir vesikada ilk defa yer alıyordu. Rusya bununla, müteakip

⁵⁴ Ahmet Cevat Eren, Mahmut II Zamanında Bosna-Hersek, İstanbul, 1947, s.38-47,

⁵⁵ E.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.105-106.

⁵⁶ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara, 1953, s.252.

⁵⁶ N. Erim, a.g.e., C.I, s.243.

safhalarda yapacağı müdahaleler için hukuki gerekçe hazırlamış oluyordu.⁵⁷

Sırp lar, Bükreş Antlaşması'nın kendilerine sağladığı imkanlarla yetinmediler ve tepki gösterdiler. Diğer bir ifade ile Kara Yorgi'nin liderliğinde bağımsız olmalarını istediler. Osmanlı Hükümeti bunun üzerine Sırp meselesini kökünden çözmeye karar verdi. Bosna, Vidin ve Niş'ten hareket eden Hurşit Paşa orduları, Kara Yorgi kuvvetlerini ezerek az zamanda Belgrat'ı almaya muvaffak oldular(7 Kasım 1813). Kara Yorgi Avusturya'ya sığındı. İsyan bir aralık başsız kaldı. Sırbistan'ın büyük bir kısmı itaat altına alındı.

Sırp lar, 1815 yılında toplanan Viyana kongresine bir heyet gönderdiler ve Avrupa devletlerinin lehlerine müdahalesini istediler. Avusturya, muhtar veya bağımsız bir Sırbistan'ın kurulması insiyatifini Ruslar'a kaptırdığı için konuya muhalif oldu ve Sırp lar'ın istediği sonuç da bu sebeple alınamadı.

Viyana Kongresi'nden bir sonuç alamayan Sırp lar tekrar isyan ettiler. Sırp lar'ın bu hareketi Ruslar tarafından da desteklendi. Rusya ile yeni bir savaş istemeyen ve bölgeye yönelik muhtemel bir Rus müdahalesine engel olmak isteyen Osmanlı Devleti, Miloş Obrenoviç'i Baş Knez tanıdı ve Sırp lar'a bazı imtiyazlar verilmesini kabul etti. Buna göre, halk tarafından seçilecek on iki knez, diğer knezleri seçecekler, adaleti sağlayacak, vergiyi toplayacaklardı. Ayrıca, Sırp lar'a kilise ve okullar için de geniş ölçüde haklar tanındı.⁵⁸

Sırp isyanı, Osmanlı Devleti'nin içeriden parçalama ve dağılmaya başlaması devletin kendi tebaasından bir topluluğa karşı ilk defa olarak mücadeleyi terk etmesi ve onun isteklerini kabul etmek zorunda kalması; hepsinden önemlisi Sırbistan'ın imtiyazlı bir prenslik durumuna gelmesi ve devletin onu resmen tanıması Osmanlı Devleti için adeta bir dönüm noktası teşkil etti. Sırp lar'ın bu durumu ve elde ettikleri sonuçlar, diğer Hristiyan reaya için Osmanlı Devleti aleyhine kötü örnek oldu ve Sırbistan'ın bağımsızlık hareketi özellikle Yunan

⁵⁸ F.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.106

bağımsızlık hareketini tahrik etti.⁵⁹ Sırp isyanları, sınırlı bir faaliyetten ziyade bir milli akımlar mücadelesi şekline dönüşmüş ve bütün Balkanlar'ı etkisi altına almıştır. Sırp lar, 1804 yılından itibaren her fırsatta Bosna-Hersek halkını da isyana teşvik etmişler ve zorlamışlardır. 1809 Türk-Rus savaşında Ruslar'ın yanında yer alan ve Karadağlılar ile birlikte hareket eden Sırp lar, Bosna-Hersek halkı üzerinde baskı yaptılar ve onları kendi saflarında harekete zorladılar. Ancak, bu tahriklerin Bosna-Hersek halkı üzerinde başlangıçta pek tesiri olmadı. Bunda ,halkın çoğunluğunun Müslüman olmasının etkisi büyüktür. Ne var ki, Osmanlı yönetim hataları ve zamanla gelişen milli akımlar, bu bölge halkını da etkilemeye ve Osmanlı Devleti'ne karşı cephe almaya zorladı.⁶⁰

C- XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA BOSNA-HERSEK'TE NÜFUS DURUMU

Bu dönem için Bosna'nın nüfusu hakkında kesin bir rakam vermek güçtür. 1836 yılında Bosna ve Balkanlar'ı dolaşan Fransız araştırmacısı Ami Boue, Bosna-Hersek'teki Müslümanları 700.000, Hristiyanları ise 300.000 olarak tesbit etmiştir. 1835-1841 tarihleri arasında Eyalet Valisi Vecihi Paşa'nın reaya için 80.000 adet cizye evrakı kestirdiği dikkate alınacak olursa, Boue'nin verdiği rakamların doğru olduğu sonucuna varılmaktadır. Keza, II.Mahmut zamanında geçen kayıtlara göre de Bosna nüfusunun 1.000.000 civarında olduğu ve nüfusun üçte ikisini Müslümanların, üçte birini de Hristiyanların teşkil ettiği belirtilmektedir.⁶¹

XIX. yüzyılın başlangıcında Bosna eyaleti halen Osmanlı Devleti'nin sadık bir bölgesi olma özelliğini korumaktaydı. Ancak, halkının çoğunluğu Müslümanlardan oluşan eyalet, devlete bağlılığını korumakla birlikte, idareden kaynaklanan gelişmelere tepki göstermeye ve dış etkenlerin tesiri altına girmeye de başlamış bulunmaktaydı.

⁵⁹ S. Kocabaş, a.g.e., s.67-68.

⁶⁰ S. Kocabaş, a.g.e., s.85.

⁶¹ A.C. Eren, a.g.e., s.17-19.

Bosna-Hersek olaylarının ve isyanların başlamasının üç önemli sebebi vardır. Bunlar; idareden kaynaklanan iç sebepler, Avrupa ülkelerinin tutum ve politika uygulamalarından kaynaklanan dış sebepler ve Sırbistan'da devam eden Milliyetçilik akımları ile Sırbistan'ın bölgeye yönelik faaliyetleridir.

1805 yılında Dalmaçya kıyılarına yerleşen ve Bosna-Hersek'e komşu durumuna gelen Fransa, bu bölgenin idaresini yeniden tanzim etti ve "İllirya" adını verdiği yeni bir eyalet kurdu. Halkın çoğunu Sloven, Hırvat ve Ragusalı'lardan oluşan yeni Fransız İlliryası'nın bir çok şehir ve kasabasında kültür müesseseleri açıldı. Fransızlar burada yirmi beş adet erkek, yirmibeş adet de kız lisesi ve bir de üniversite kurdular. Böylece, Fransız İnkılabı'nın milliyetçilik, özgürlük fikirleri yeni İllirya'ya yayılmaya başladı. Bu bölgenin çoğunu teşkil eden Hırvatlar, Bosna-Hersek'teki din ve ırkdaşlarıyla birleşip büyük Hırvatistan idealinin gerçekleşmesi hülyasına kapıldılar. İşte bu düşünce ve gelişmeler, Bosna-Hersek'in batı bölgesinden de etkilenmeye başlamasına sebep oldu.

Napolyon'un, 1807 yılında Çar I.Aleksandr ile Tilsit'te yaptığı görüşmede, Balkanlar'ı aralarında pay etmesi ve Bosna-Hersek'in Avusturya'ya verilmesinin kararlaştırılması, Bosna için büyük bir tehlike yarattı ve bu yılın yaz ayları savaş hazırlıkları ile geçti. Ancak, bu plan uygulanamadı ve Bosna batıdan herhangi bir saldırıya maruz kalmadı. Yalnız Sırp isyanlarının başladığı ve Kara Yorgi'nin Bosna'ya saldırıya teşebbüs ettiği sıralarda, Bosna'daki Katolikler Kara Yorgi'ye sempati beslemeye başlamışlardır.⁶²

Uzun süren Sırp isyanları sırasında bazı kaptanların ve reayanın isyan hareketleri görüldü ise de genel olarak Bosnalılar eyaletlerini kahramanca savundular. Bosnalılar; batıdan, Dalmaçya kıyılarından Fransız (İllirya) ve Karadağ tehdidine ve sınırlı da olsa Sırp sempatzanı bazı reayanın muhtemel isyanlarına karşı kuvvet ayırmak zorunda kaldıklarından Sırbistan mücadelesinde bütün güçlerini kullanamadılar. Kısacası Bosnalılar; doğudan Sırp ve Rus, batıdan Fransız(İllirya) ve Karadağ, kuzeyden Avusturya'nın tehdit ve

⁶² A.C. Fren, a.g.e., s.35-37

tesirlerine maruz kalmasına ve idari yönetimdeki hatalara rağmen, devlete sadakat ve bağlılıktan ayrılmadılar. Yalnız uzun süreli savaşlar, eyaletin iktisadi durumunu sarstı ve özellikle sınır bölgelerindeki şehir ve kasabalar çok zarar gördüler. Birçok yerin halkı ya kılıçtan geçirildi veya göçe mecbur edildi. Osmanlı Devleti, Bosna'yı yeteri kadar takviye edemedi ve destekleyemedi. Neticede, yeni beyler ve kaptanlar kendi hayatlarının ve mallarının muhafazası endişesine düştüler. Eyalet, yıllarca anarşi içinde kaldı. II.Mahmut'un, Osmanlı topraklarının Balkanlar'daki kilidi durumunda bulunan Bosna'ya yeni bir şekil vermek için başlattığı çalışmalarda beklenen sonucu vermedi.⁶³

D- II.MAHMUT DÖNEMİ ISLAHAT ÇALIŞMALARININ BOSNA-HERSEK'E ETKİSİ

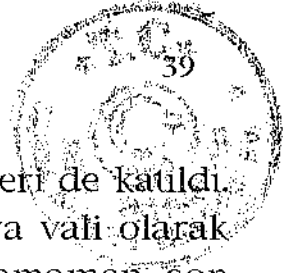
1- Islahat Hareketlerine Bosna-Hersek Halkının Yaklaşımı

Bükreş Antlaşması'ndan (1812) sonra, özellikle Avrupa'ya yeni bir statü kazandırmak isteyen Viyana Kongresi(1815), geçici de olsa Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne riyeti de öngörüyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'ne bazı reformların uygulanmasına imkan sağladı.

Osmanlı Devleti; ülke genelinde başlattığı ıslahatları Bosna eyaletinde de uygulamak istedi. II.Mahmut, bu düşünceden hareketle Rumeli Valisi Silahtar Ali Paşa'yı, 1815 yılında Bosna'ya tayin etti ve uygulanacak reform tedbirlerini bir fermanla bildirdi.

Silahtar Ali Paşa, iki yıl süre ile ve etkili bir şekilde, öngörülen reformları tatbik etmeye devam etti. Ancak, istenilen olumlu neticelere ulaşılamadı. Bunun sebebi ise; Bosna kaptanları ile valileri arasında devam eden anlaşmazlıklardan kaynaklanıyordu. II.Mahmut döneminde Bosna'da otuzdokuz kaptanlık mevcuttu ve bunların 24.000 kişiyi bulan bir askeri güçleri vardı. Valiler ve kaptanlar arasında başlayan ve devam eden olaylara Fransa'dan sonra Dalmasya

⁶³ A.C. Fren. a.g.e., s.46-47.

kıyılarına yerleşen Avusturyalılar'ın şikayet ve tahrikleri de katıldı. 1814 yılında Ali Paşa'nın yerine Mürşit Paşa Bosna'ya vali olarak görevlendirildi. Bu tarihte henüz Sırp isyanı da tamamen son bulmamıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti bölgede tam bir reform uygulamasına taraftar olmadı ve mütereddit hareket etti.

1816 yılında Sırp'ların bazı imtiyazlar elde etmeleri üzerine Bosna'da da durum yavaş yavaş değişmeye başladı. Özellikle Süleyman Paşa'nın Bosna valiliği döneminde (1815-1817) huzursuzluk başladı ve Bosna kaptanları valilerin söz ve nasihatlarını dinlemez oldular.

Olayların seyir değiştirmeye başladığı bu dönem Bosna için bir dönüm noktası olup yeni gelişmelerin de başlangıcını teşkil etti. Bu şekilde başlayan ve gelişen olayları 1819'da merkezi Saraybosna olan isyan hadiseleri takip etti. Kendilerine "Saraylılar" adını veren Saraybosnalılar ayaklanma hareketlerini daha da yaygınlaştırdılar ve çevre sancaklarla birleşip genel bir "Bosna Birliği" kurmak hayaline bile düştüler. İsyan, Babıali ile yapılan görüşmeler sonucu 1820 yılında bir karara bağlanabildi. 1820 yılında sona eren isyan hadisesinde yeniçeri ileri gelenlerinin de önemli rolü olduğu görüldü. Hatta, Saraybosna isyanına iştirak edenlerin çoğunluğunun halktan ziyade yeniçeriler olduğu tesbit edildi. Osmanlı Devleti, aldığı bütün tedbirlere rağmen Bosna-Hersek'te başlayan isyanları önlemede başarılı olamadı ve gelişmeler 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla daha geniş boyutlara ulaştı.⁶⁴

2- Bosna-Hersek Halkının Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasına Tepkisi

Osmanlı Devleti yakınçağa girerken; modern Avrupa Avrupa Devletleri'nin teknik üstünlüğü ve milli hakimiyete dayanan kuvvetli devlet teşkilatları karşısında mücadelesini sürdürmeye çalışırken kendisi hala ortaçağ uygulamalarının etkisi altında bulunuyordu. Halbuki, devletin geleceği ve toprak bütünlüğünü devam ve müdafaa

⁶⁴ A.C. Eren, a.g.e., s.56-72.

edebilmesi için devlet müesseselerinde bir takım yeniliklerin yapılması şarttı.

II.Mahmut, 1808'de tahta çıktıktan sonra devletin içinde bulunduğu durumu çok iyi görmüş ve III.Selim devrinde yapılan reformların yeniden uygulanması durumunda birlik ve bütünlüğün sağlanacağı kanaatine varmıştı. Otuzbir yıllık saltanat dönemini mali, idari, askeri ve daha birçok yeni reformların uygulaması ile geçiren II.Mahmut, her türlü yeniliğe cephe alan ve özellikle eyaletlerin merkezi otorite altına alınamamasında etkili olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya karar verdi.⁶⁵

15 Haziran 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına karar verildi ve bu karar uygulanmaya başlandı. Ocağın kaldırılması için bütün eyaletlere ayrı ayrı fermanlar gönderildi. Emrin uygulanmasına Edirne'de başlandı ve fazla bir zorlukla karşılaşılmadı. Fakat, her eyalette durum aynı olmadı. Özellikle Bosna'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sorunu, çok daha farklı gelişti.Vaktiyle Bosna Eyaleti'nin kurulması ve gelişmesinde özellikle Bosna'nın şöhret ve nam kazanmasında Yeniçeri Ocağı'nın ne kadar önemli bir hizmeti ve rolü olmuşsa, bu teşkilatın kaldırılması sırasında çıkan olayların tepkileri de, Bosna'nın kaderi üzerinde o derece etkili oldu ve derin izler bıraktı.

Osmanlı Devleti'nin hiç bir eyaletinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına ve yeni askeri teşkilatın kurulmasına karşı duyulan nefret ve gösterilen mukavemet, Bosna'daki kadar şiddetli ve sürekli olmadı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair ferman Bosna Valisi Mustafa Paşa'ya ulaşınca, Bosna halkı yedisinden yetmişine kadar herkes silahlanıp yeniçerilikten vaz geçmeyeceklerini ileri sürerek isyan ettiler.48 kazadan oluşan Bosna Eyaleti'nin 15 kazası hariç diğer kazalar isyana katıldılar veya taraftar oldular.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına tepki şeklinde başlayan ve Osmanlı Devleti'ne karşı toplu ve teşkilatlı bir kimlik kazanan bu isyan, Bosna tarihinde ilk defa ortaya çıkıyordu. İsyana, yeniçerilerin

⁶⁵ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdiç, Bosna-Hersek, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1992, s. 73.

yanında Bosna kaptan ve beyleri ile beraber halkın çoğunluğu da katıldı. İslahatların amacını iyi anlayamayan Osmanlı yöneticilerinin hatalı davranışlarının da isyanın çıkmasında büyük etkisi olmuştur.

Bosna'daki isyanın bastırılması için her türlü tedbire baş vuran II.Mahmut, halife sıfatını kullanmasına rağmen etkili olamadı. Bosnalılar, 21 Eylül 1826 tarihinde Saraybosna'da yaptıkları genel toplantıda; padişahın, yeniçeriliğin kaldırılması ile ilgili fermanını red ettiler. İsyancılar daha sonra Bosna Müftüsü Mustafa Nuri Efendi'yi öldürdüler ve Bosna Valisi'ni de başkent Travnik'e hapsedtiler. Bosnalılar, bu uygulamaları ile hem devlet otoritesine hem de şeriata karşı gelerek genel bir isyanı başlattılar.⁶⁶ Bosna-Hersek'te başlayan genel isyan; 1826 yılından 1832 yılına kadar devam etti ve tam yedi yıl sürdü. Bab-ı Ali, Bosna'da başlayan ve devam eden isyanlar karşısında yeni tedbirler almak zorunda kaldı.⁶⁷

Sonuç olarak, XVIII. yüzyılın sonunda yapılan savaşlar ve bunların yenilgi ile sonuçlanması, Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürdü ve otoritesini azalttı. Devletin zayıflayan gücünü ve otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla başlatılan sosyal, ekonomik, kültürel ve teknik reform teşebbüslerinden de iç ve dış baskıların etkisi ve çıkarılan isyanlar sebebiyle beklenen neticeler elde edilemedi.

3-1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bosna-Hersek'e Etkisi

Avrupa büyük devletleri, Avrupa'nın mevcut statükosunu korumak ve ikinci bir Napolyon felaketi ile karşılaşmamak amacıyla; Eylül 1815'de "Kutsal İttifak"ı kurdular. Kutsal İttifak, meşruluk esasına dayanıyordu.Bu fikrin baş taraftarı ise Avusturya Başbakanı Metternich idi.⁶⁸

⁶⁶ A.C. Eren, a.g.e., s.78-83.

⁶⁷ Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, İstanbul, 1946, s.49.

⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih* (1789-1960), Ankara, 1975, s.45.

Diğer taraftan Rusya, hem Kutsal İttifak'ın etkili üyesi olarak kalmak istiyor, hem de Osmanlı Devleti'nden koparacağı topraklarla büyümek ve güçlenmek emelini devam ettiriyordu. Bu amacını gerçekleştirmek isteyen Rusya, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks mezhebinden olan Rumen, Sırp ve Yunan tebasının milliyetçilik duygularını kışkırtmakla sonuç alacağını düşünüyordu.

Rusya, Kutsal İttifak'a aykırı olmasına rağmen bu yola girmekte tereddüt etmedi. Bu düşüncenin uygulanmasının başlangıcını da, 12 Şubat 1821'de başlayan Yunan isyanı oluşturdu.

Osmanlı Devleti, ilk üç yıl yabancı müdahalesi olmadan Yunan isyanı ile mücadele etti. Ancak, daha sonra meydana gelen gelişmeler ve İngiltere'nin Rusya ile birlikte hareket etmeye karar vermesi, olayların seyrini değiştirdi. Nihayet, 4 Nisan 1827'de Moskova'da imzalanan bir protokol ile Osmanlı Devleti'ne bağlı muhtar bir Yunanistan'ın kurulmasına karar verildi. Bu karara Fransa da katıldı ve üç devlet arasında 6 Temmuz 1827'de Londra Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmayı reddi üzerine; İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanması Mora'yı abluka altına aldı ve 18 Kasım 1827'de Navarin'de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını da yaktı. Fransızlar, kısa süreli olmak kaydıyla, Temmuz-Ekim 1828'de Mora'yı işgal ettiler.⁶⁹

Navarin olayı ve abluka ile yetinmeyen, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Rus Çarı Nikola, baskıların daha da ağırlaştırılması gerektiğini İngiltere'ye bildirdi.

Londra'ya bildirilen 6 Ocak 1828 tarihli Rus Notası; Eflak ve Boğdan'ın işgali, İstanbul ve İskenderiye'nin abluka altına alınması, Mora'nın kurtarılması ve savunulması, Yunan Devleti Başbakanı Kafodistriya'nın para yardımı ile desteklenmesi, Yunan sorununun üç devlet arasında görüşülmesi konularını kapsıyordu.

Rusya'nın asıl amacı, Sultan II.Mahmut'un başlattığı ıslahatları önlemek ve Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesini engellemektir. Rusya, bunun için ortamı uygun duruma getirmişti. Nitekim, Etniki

⁶⁹ N. Erim, a.g.e., s.275.

Eterya Derneği'nin Başkanı ve Rus Çarı'nın yaveri Aleksandr İpsilanti'nin 6 Mart 1821'de etrafına topladığı asilerle Prut Nehri'ni geçerek Eflak'a girmesiyle başlatılan Yunan isyanı devam ediyordu. Rusya için bu durum iyi bir savaş sebebiydi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu otorite zaafiyeti ve özellikle Haziran 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni ve düzenli bir ordunun henüz kurulmamış olması, Rusya açısından uygun şartları oluşturunuyordu.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum Rusya ile savaşmaya elverişli değildi. Yeniçeri ordusu kaldırılalı iki ay olmuştu. Bu kısa zaman içinde, yeni ve düzenli bir ordunun kurulması için yapılan hazırlıklar yetersizdi. Osmanlı donanması Navarinde batırıldığı için, Osmanlı Devleti'nin deniz gücü yok edilmişti. Fransa ve İngiltere ile siyasi ilişkilerin kesilmiş olması, bu iki devletin herhangi bir yardımına güvenmeyi de imkansız hale getiriyordu.

Osmanlı Devleti'nin bu elverişsiz durumu yanında, Rusya savaşı kazanacak elverişli bir ortam sağlamıştı. Çar Nikola, İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya fetih politikası gütmemediğini, Yunan probleminin çözülmesi için Lonra'da imzalanmış olan protokolü Türkler'e kabul ettirmekten başka amacı olmadığı yolunda teminat vererek, Osmanlı-Rus savaşında bu devletlerin tarafsızlıklarını sağladı. Çar, bundan başka, İran ile yaptığı savaşı kazanarak güneydoğu sınırının güvenliğini de sağlamış bulunuyordu.⁷¹

26 Nisan 1828'de Rusya, Osmanlı devleti'ne savaş açtı. 7 Mart'ta Prut Nehri'ni geçen Rus orduları, aynı zamanda Anadolu sınırlarından da hücumla başladı. Anadolu'daki Rus orduları Erzurum'a kadar ilerledi. Avrupa cephesinde ise savaş, Avrupa devletlerinin tahminlerinin aksine süratli gelişmedi. Yeni sistemle yetiştirilmiş Osmanlı kuvvetleri Varna, Şumlu ve Silistre'de başarılı savaşlar yaptılar. Rus ordusu büyük kayıplar vererek ilerliyebiliyordu. Hatta, Ekim ve Kasım aylarında Eflak ve Boğdan'dan geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum, barış görüşmelerine ortam hazırladı ise de görüşmelerden bir sonuç alınmadı.

⁷⁰ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul, 1989, s.202-203.

⁷¹ E.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.119.

Bunun üzerine, Avrupa ve Doğu Anadolu'da Rus savaşı yeniden başladı. Silistre'yi alan Rus ordusu 20 Ağustos 1829'da Edirne'ye girdi. Büyük kayıp veren ve yıpranmış olarak Edirne'ye giren Rus ordusu, 20.000 kişiden ibaretti.⁷²

Savaş, Rusya'ya pahalıya mal olmuştu. Savaş için büyük paralar harcanmış, 50.000 Rus askeri ölmüştü. Edirne'ye ulaşabilen birliklerde hastalık başlamıştı. Ayrıca, Rus ordusunun ikmal durumu da oldukça kötü durumdaydı. Donanmaları ile Çanakkale Boğazı'nı da abluka altına alan Ruslar'a İstanbul yolu açılmıştı. Buna rağmen Ruslar'ın geri bölgeleri emniyette değildi. Rus ordusu bu durumda iken Makedonya'da henüz dağılmamış Osmanlı birlikleri mevcuttu.⁷³

Bosna sorununun giderek büyümesi ve önem arz etmesi üzerine Bab- Ali, bölgeye daha muktedir bir kişinin gönderilmesine karar verdi. Mustafa Paşa görevden alındı ve yerine Belgrad Muhafızı Abdurrahim Paşa tayin edildi. Abdurrahim Paşa; ciddi, dürüst ve devlete bağlı bir kişiydi.

Abdurrahim Paşa, eyalet merkezi olan Travnik'e gitmek üzere Zvornik'e ulaştığı zaman Saraybosna'da isyan vardı. Bu sebeple Abdurrahim Paşa'nın Travnik'e gitmesi de mümkün olmadı. Abdurrahim Paşa, ilk iş olarak Saraybosnalılar'a bir emir yayınladı ve bu emirde yeniçeriliğin kaldırılmasının gerekliliğini belirtti. Ayrıca, bunun bir padişah fermanı olduğunu açıkladı. Bu çerçevede asilerin şimdiye kadar yaptıkları kusurların affedileceğini ve kendisinin buna yetkili kılındığını açıkladı. Abdurrahim Paşa, kararlı tutumu ve aldığı tedbirler sonucu bölgede sükuneti sağlamada başarılı oldu ve Saraybosna'yı eyalet merkezi yaptı. Ancak, sağlanan sükunet geçiciydi. Gerçekte ise halk korkusundan sinmiş ve isyan için fırsat bekliyordu.⁷⁴

Abdurrahim Paşa, Bosna sorunu ile uğraşırken, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı başladı. Osmanlı Devleti; savaş için Bosna'dan da asker toplanması için emir gönderdi. Eyaletin ileri gelenleri

⁷² N. Erim, a.g.e., s.227.

⁷³ S. Kocabaş, a.g.e., s.219.

⁷⁴ A.C.Eren, a.g.e., s.84-91.

Saraybosna'ya çağrıldı ve yapılan toplantı sonucunda, askerliğe elverişli olanların beşte birinin askere alınmasına karar verildi. Bu karara göre, Osmanlı-Rus savaşı için Bosna'dan 30.000 kişi toplanacaktı. Abdurrahim Paşa, alınan karar gereğince Bosna yakınlarında tesis edilen ordugahta askere gelenlerin toplanması ve teşkilatlandırılması faaliyetleri ile uğraştığı sırada ani bir isyan başladı. 19 Haziran 1828 günü başlayan bu isyan, Bosna tarihinde bir dönüm noktası teşkil etti. Çünkü, bu tarihten itibaren Bosna'da meydana gelen isyanlar devamlı olarak dış güçler tarafından tahrik ve teşvik edildi.

İsyan, yeni asker toplanması ve Saraybosna'nın eyalet merkezi yapılması bahane edilerek Bosna yakınlarında bulunan Visoko halkı tarafından başlatıldı. İsyanın başlamasını müteakip binin üzerinde silahlı bir kitle toplandı. Abdurrahim Paşa, yanında bulunan nizamiye askerleri ile asilere karşı mücadeleye devam etti. Visoko halkı ile birlikte Bosna halkının da isyana katılması sonucu, mücadele ve çatışmalar birkaç gün devam etti. Saraybosnalılar silahlarını bırakmadılar. Asker toplama işinden ve Saraybosna'nın eyalet merkezi yapılması fikrinden vazgeçilmesini istediler. Bu durum karşısında Abdurrahim Paşa, nizamiye askerlerinin koruması altında Saraybosna'yı terk etti ve Travnik'e gitti.

Bu isyanda, dış güçlerin teşviki kadar, mahalli kaptanların ve özellikle Bosna'ya Rus savaşı için asker toplanmasına dair Bab-ı Ali'den ferman getiren Kethüda Musa Ağa'nın da rolü oldu. Musa Ağa, İstanbul'a gönderdiği çeşitli raporlarda Abdurrahim Paşa'yı ve idare şeklini kötüleyen ifadelere yer vermişti. Olayın daha fazla büyümesini istemeyen Babıali, Abdurrahim Paşa'yı görevden aldı.

Sırp Prensi Miloş, Abdurrahim Paşa'nın Bosna'dan ayrılmasına memnun oldu. Çünkü, Bosna Valisi'nin uygulamaları, Prens Miloş'un Bosna isyanlarını teşvik etmesine engel olmaktaydı. Bu sebeple Prens Miloş, Abdurrahim Paşa'nın Bosna'dan uzaklaştırılması için Babıali'ye ricada bile bulunmuştu. Abdurrahim Paşa'nın Bosna'daki amacı; topladığı askerleri, Sırp kalelerine göndermek ve bu askerlerin Sırbistan üzerinden Tuna cephesine geçmesini sağlayarak Osmanlı ordusuna yardım sağlamaktı.

Abdurrahim Paşa'nın Bosna'dan ayrılması sonucu; 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında bu askerlerden yararlanılamadı ve Osmanlı Devlet'i bundan büyük zarar gördü. II.Mahmut, Ruslar'ın Edirne'de bulunan askeri gücünün 15-20 bine düştüğünden habersiz olarak devlet için ağır şartlar içeren Edirne Antlaşması'nın yapılmasını kabul etti.

Bu isyan sonucu, Bosnalılar Osmanlı Devleti'nden ayrılmak gayretine düştüler. Bosna'da, kaptanlar ve diğer ileri gelenlerin hakimiyeti yeniden canlanmaya başladı.⁷⁵ Abdurrahim Paşa'nın, Visoko isyanından doğan olaylar sebebiyle Bosna'dan ayrılmasından sonra 1828'de Morali Namık Paşa Bosna Valiliği'ne tayin edildi. Namık Paşa, Bosna'ya ulaştığında 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı devam etmekteydi. Muhtemel olaylara karşı ılımlı ve temkinli davranan Namık Paşa, Ekim ayında genel bir toplantı yaptı. Toplantıya tüm kaza ve nahiye ileri gelenlerini davet etti. Namık Paşa, toplantıda yaptığı veciz konuşması ile bütün Müslümanlar gibi Bosnalılar'ın da padişaha yardıma koşmalarını istedi. Nitekim, komşu Sırbistan'da Prens Miloş'un idaresi altında başlayan ve gelişen tehlikeyi de gözden uzak tutmayan Bosnalılar'ın itaat altına girmeye istekli oldukları dikkati çekti. Ayrıca Karadağ'a yakın bölgelerde Uskoklar'ın çapulculuk ve propaganda faaliyetleri de artmıştı. Namık Paşa, öncelikle bu tür faaliyetleri önlemeye yöneldi. Bu konuda halktan da yardım gördü. Fakat, Bosna için en büyük tehlike Sırbistan'dan gelmekteydi. Prens Miloş, Yenipazar civarındaki nahiyelere kadar gelerek propaganda yapmakta ve buraların günün birinde mutlaka Sırbistan'ın olacağını iddia ve ilan etmekteydi. Buna karşılık, Bab-ı Ali'de Bosna'ya yönelik muhtemel bir Sırp saldırısına karşı tedbir alınması için emir göndermişti.

II. Mahmut, Bosna savunması için Namık Paşa'ya gönderdiği emirde; "Rusya'nın, Sırp'lar arasında tahrik ve teşviklerinin arttığı görüldüğünden Sırbistan'a karşı ihtiyatlı olmak gerekir. Her ne kadar Niş tarafından yeteri kadar asker gönderilmemiş ise de, savaş sebebiyle Bosna sınırlarına yeteri kadar asker sevk olmadı. Bosnalılar zaten cesur ve İslam dinine bağlıdırlar. Devletin bu sıkıntılı

⁷⁵ A.C. Eren, a.g.e. s.92-97.

günlerinde Bosna'ya da ayrıca asker sevkine ihtiyaç bırakmadan eyalet içinde asker olabilecek durumda olanları toplayıp hazır bulunmanız lazımdır. Sırp'lar tarafından bir saldırı vaki olduğunda ordudan ve benden müsaade alarak, hiç zaman kaybetmeden hemen mukabelede bulununuz. Onlardan bir saldırı olmazsa, sizin tarafınızdan da bir teşebbüs yapılmasın. Her ihtimali göz önüne alarak daima onların tavır ve hareketleri izlenilsin. Bu hususta Vidin, Niş, Belgrad, muhafızları ile daima temasta bulununuz." direktifini veriyordu.

Ali Namık Paşa, devletin bu emirlerini az da olsa yerine getirmeye ve eyaletten 10.000 kadar Bosna askeri toplamaya muvaffak oldu. Fakat, Bosna askeri cepheye gönderilemedi. Çünkü, Prens Miloş Bosnalılar'ın Sırp topraklarından geçmesine izin vermemişti. Bosna askerleri, 1829 yılı sonbaharında Niş'e ulaştığında Osmanlı-Rus savaşı da sona ermiş, Ruslar Edirne'ye girmişlerdi. Diğer taraftan Bosna'da henüz yeniçerilik sorunu tamamen ortadan kaldırılamamıştı. Buna rağmen Ali Namık Paşa'nın Bosna'daki ilk yılı, yani Osmanlı-Rus savaşının son safhası sakin geçti. Fakat, 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra, Bosna'da Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden ve eski isyanlara göre çok daha şiddetli, genel bir isyan başladı.⁷⁶

Rus Çarı I.Nikola, Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı zafere rağmen güç durumda bulunuyordu. Rusya'da beklenmeyen bir zamanda kargaşalıklar çıkmaya başlamıştı. İngiltere ve Avusturya, Rus ilerleyişinden rahatsız oldukları için, Rusya aleyhine seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Edirne'yi alan Rus kuvvetleri, ana kuvvetlerden çok uzaklaşmış bulunuyorlardı. Bu sebeplerin tesiri altında kalan Rus Çarı, Osmanlı Devleti'nin barış isteğini kabul etti ve Edirne'de barış görüşmelerine başlanarak 14 Eylül 1829 yılında Edirne Antlaşması imzalandı.⁷⁷

Edirne Antlaşması gereğince; Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Mora'da bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması resmen kabul edildi. Yine bu antlaşma gereğince Bosna'nın en yakın komşusu olan Sırbistan'a muhtariyet verildi. Ayrıca Bosna'da hiç sevilmeyen Miloş

⁷⁶ A.C. Eren, a.g.e., s.98-101.

⁷⁷ E.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.120.

Obrenoviç'e Sırp Baş Knezi ünvanı verildi. Bununla birlikte Sırp isyanları zamanında Kara Yorgi tarafından alınan, fakat sonradan Bosna'ya iade edilen Bodva, Racvina ve Yadar gibi Bosna nahiyelerinin Edirne Antlaşması şartlarına göre Sırbistan'a verilmesi kararlaştırıldı.⁷⁸

Bosnalılar, Edirne Antlaşması'nın kararlarından hiç de memnun olmadılar. Özellikle, Bosna'ya ait nahiyelerin Sırbistan'a verilmesine şiddetle muhalefet gösterdiler. Bosna Valisi Ali Namık Paşa, Babıali'ye gönderdiği bir raporda; adı geçen nahiyelerin Sırbistan'a verilmesinden dolayı Bosna'da diğer bazı kazaların açlığa mahkum kalacaklarını, bu sebeple Bosna'da devlete karşı şiddetli bir kin uyandığı ve Bosnalılar'ın isyan halindeki İşkodra'lı Mustafa Paşa ile işbirliği yapmak üzere teşebbüse geçtiklerini ve neticeden endişe duyduğunu bildirdi.

Bir taraftan nahiyeler sorunu, diğer taraftan Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali, Mısır sorunu ve İşkodra'lı Mustafa Paşa'nın Bosna ile işbirliği teşebbüsleri, Sırp Prensi Miloş'un tehditleri, çok sayıda Müslümanın içinde bulundukları ızdıraplı durum, Bosnalılar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı duyulan güven duygusunu çok sarstı ve kamuoyunda bir heyecan başladı.⁷⁹ Diğer bir ifade ile Bosnalılar tahriklere kapılmaya başladılar ve bağımsızlık sevdasına düştüler.⁸⁰

4- Bosna-Hersek Kaptanlarının Osmanlı Devleti'nden İstekleri

Edirne antlaşması'ndan sonra, Bosna'da huzur ve sükunet tekrar bozuldu. Devletin içinde bulunduğu hassas durumu fırsat bilenler de isyan hareketlerini teşvik ve tahrik etmeye, halk ile devleti karşı karşıya getirme yarışına girdiler. Yeniçeri sorunu tekrar ortaya çıktı. Valinin otoritesi yeniden sarsıldı. Eyaletin idaresi giderek güçleşti. Durum böyle iken Babıali, Bosna'da Yeniçeri Ocağı'nın tamamen kaldırılması için kesin emir gönderdi. Ali Namık Paşa, bu görevi Bosna

⁷⁸ N. Erim, a.g.e., s. 281-282.

⁷⁹ A.C. Eren, a.g.e., s.102.

⁸⁰ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiye'sinin kaybı ve Balkanlarda Panславизм*, s.86.

beylerinden bir kısmını etrafına toplamak suretiyle çözmek istiyordu. Bu düşünceden hareketle, Zvornik kaptanlığı Ali Fedayîç Bey'e verildi. Çünkü, Ali Fedayîç Bey, Abdurrahim Paşa zamanında da reform için devletin yanında yer almıştı. Teklifi kabul eden Ali Fedayîç Bey'e Zvornik kaptanlığı görevi verildi. Fakat bu duruma başta kardeşi Mehmet Fedayîç Bey olmak üzere diğer kaptanlar karşı çıktılar. Bu gelişmeler ve kaptanlar arasındaki rekabet, Babıali'ye cephe alan Hüseyin Kaptan tarafından giderildi ve Bosna'da bulunan tüm kaptanlar yönetime karşı birleştiler. Kaptanlar arasındaki birliği korumak amacıyla, 1830'da merkezi Tuzla olmak üzere bir komite kuruldu. Bu komitenin asıl amacı; yeniçeriliğin kaldırılması fikrine karşı koymak ve Bosna'nın idaresinin Bosna'ya bırakılması şeklinde idi. Bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekirse Arnavutluk ile birleşip silahlı mücadeleye girişilecekti.

Babıali, Hüseyin Kaptan'ın dikkatini çekmek ve onu isyan hareketinden vazgeçirmek amacıyla bazı nasihat ve tavsiyelerde bulundu ise de, Hüseyin Kaptan Tuzla'da kurulan gizli komitenin faaliyetlerini artırmaktan vazgeçmedi.⁸¹

Şubat 1831'de Tuzla'da tüm Bosna kaptanlarının katıldığı bir toplantı yapıldı ve bu toplantı onbeş gün devam etti. Bu toplantıya "Kaptanlar Toplantısı" adı verildi ve toplantıda bazı kararlar alındı.

Kaptanlar Toplantısı'nda şu kararlar alındı:

- 1- Yeni askeri teşkilata mukavemet edilecek,
- 2- Yeni vergiler reddedilecek,
- 3- Drina bölgesinde Sırbistan'a verilen nahiyeler hakkındaki karar kaldırılacak,
- 4-Bosna'da müstakil bir idare kurulmasına izin verilecek,
- 5- Hüseyin Kaptan, Bosna kaptanlarının lideri olarak tanınacaktır.

Toplantıya Bosna'da bulunan 39 kaptanlığın hepsi katılmıştır. Ancak bu toplantıda; alınan kararlara karşı çıkan bir gurup da olmuştur. Hüseyin Kaptan, bu gurubun önde gelenleri arasında yer almıştı. Toplantı kararlarına karşı çıkan Hüseyin kaptan, kendi tarafında yer alan diğer kaptanlarla birlikte, eyalet merkezi Travnik'i

⁸¹ A.C. Eren, a.g.e., s.106-107.

ele geçirmek amacıyla 19/20 Mayıs 1831'de Tuzla'dan harekete başladı.

Bosna Valisi Ali Namık Paşa, Bosna kaptanlarının 3.000 kişilik bir kuvvet ile Travnik istikametinde yola çıktıklarını haber aldı ve Travnik Kalesi'ne kapanarak, gelmelerini bekledi. Asiler, Travnik'e yaklaştığı sırada, eski Bosna valilerinden Süleyman Paşazade'nin oğlu İbrahim Bey, 2.000 kişilik bir kuvvet ile Ali Namık Paşa'ya yardım etmek istedi. Ancak, asiler İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini dağıttılar ve Travnik'e girdiler. Ali Namık Paşa'nın nasihat ve tavsiyelerine uymayan Hüseyin Kaptan ve asileri, Travnik Kalesi'ni top ateşine tuttular. Sonuçta, Ali Namık Paşa teslim olmak zorunda kaldı. Böylece, Haziran 1831'den itibaren Bosna, Hüseyin kaptan'ın emrine girdi.⁸²

Bosna'yı ele geçiren Hüseyin Kaptan, Bosna valisinden bazı isteklerde bulundu. Buna göre :

- 1- Bosna Valiliği kaldırılacak,
- 2- Eyaleti idare edecek kişi, Bosnalılar tarafından seçilecek,
- 3- Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair ferman geri alınacak,
- 4- Babıali, Bosna idaresine kesin olarak hiç karışmayacak,
- 5- Babıali bu şartları kabul ederse, Bosna eyaleti yılda Babıali'ye 4.000 kese akçe vergi verecek.⁸³

Bu gelişmelerden de anlaşılıyorki, Bosna da Sırbistan gibi bağımsız olmak amacındaydı. Diğer bir ifade ile Hüseyin Kaptan'ın amacı Bosna'da bağımsız bir hükümet kurmaktı. Bosna isyancıları, halkın çoğunluğunu yanlarına çekmek için ne mümkün ise yapmaya başladılar. Nizamiye askerlerinin kıyafetlerini, gavur icadı diyerek depolardan çıkarıp yaktılar. Ali Namık Paşa'nın fesini çıkarıp kavuk giydirdiler. En önemlisi yeniçerilik sorununu yeniden gündeme getirdiler. 1826 yılından beri İstanbul'da çoktan unutulmuş olan bu olayı şenliklerle kutlayarak 1831 yılında da devam ettirmek istediler. Bosna Valisi Ali Namık Paşa, bu olaylara ister istemez boyun eğmek zorunda kaldı.

⁸² A.C. Eren, a.g.e., s.108-109.

⁸³ A.C. Eren, a.g.e., s.114.

Hüseyin Kaptan, tüm eyalete hakim olmak istiyordu. Ancak, Hüseyin Kaptan'ın kardeşi Osman Paşa dahil bazı kaptanlar, Hüseyin Kaptan'ı desteklemiyorlardı. Keza, Bosna Eyaleti'ni Sırbistan'a bağlamayı hedef alan Sırp Prensi Miloş'ta faaliyetlerine ve tahriklerine devam ederek kendisine taraftar kaptanlar bulmak istiyordu. Bu amaçla, Hüseyin Paşa'nın kardeşi Osman Paşa'ya Zvornik Sancağı'nı vermeyi teklif etti. Hersek'te bulunan ve Hüseyin Kaptan'a muhalif olan Ali Paşa ile bazı kaptanlar da kendilerinin ön planda olmasını istiyorlardı. Gelişmelerden rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti de gerek İşkodra'da meydana gelen isyan hareketlerini ve gerekse Bosna olaylarını bastırmak amacıyla; gerekli tedbirleri almaya başladı ve bu amaçla Sadrazam Mehmet Reşit Paşa'yı görevlendirdi.⁸⁴

5- 1831 Bosna-Hersek İsyanı

1829 Edirne Antlaşması; Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamış, Sırbistan'a yeni imtiyazlar kazandırmış, Romanya'nın idari imtiyazlarını takviye etmiş ve tüm bu gelişmeler; ülkede yaşayan diğer Hristiyan unsurlar için milliyetçilik ve bağımsızlık konusunda teşvik ve tahrik örneği olmuştur. Diğer bir ifade ile; Osmanlı reayası arasında başlayan bağımsızlık mücadelesini hızlandırmış ve devletin parçalanmasına yol açmıştır.⁸⁵

Bu gelişmeler ve bağımsızlık mücadeleleri; devam eden olayları ve geçen zaman içerisinde Bosna Eyaleti'ni de etkiledi. Hüseyin Kaptan yönetimindeki Bosna asileri, 1831 yılı Haziran ayında Bussovac civarında toplandılar. Hüseyin Kaptan, Arnavutluk'ta başlayan isyan ile koordineli olarak hareket etmek ve bunlarla birleşmek amacıyla; Bosna-Yakove-Prilep istikametinde ilerlemek istedi.

Bu sırada Arnavutluk'ta bulunan ve Arnavutluk isyanını bastırmakla görevli olan Sadrazam Mehmet Reşit Paşa İşkodra'daki isyanı bastırarak, Bess ve Ülgün Kaleleri'ni kuşatmış bulunuyordu. Draç'ta bulunan Osmanlı Donanması'ndan asker ve erzak desteği de

⁸⁴ A.C. Eren, a.g.e., s.116-123.

⁸⁵ N. Erim, a.g.e., s.293.

alan Mehmet Reşit Paşa, kısa sürede Arnavutlukta başlayan isyanı bastırdı ve bölgeyi kontrolü altına aldı. Sadrazamın Arnavutluk'taki başarısı, Bosnalılar'ın İşkodra ile birleşmelerine imkan vermedi. Ancak, Bosna'daki isyanın bastırılması, Arnavutluk'taki kadar kolay olmadı.

Nitekim, Mehmet Reşit Paşa kuvvetlerinin büyük bir kısmı, Arnavutluk'tan Priştine'ye geçtikleri sırada, Hüseyin Kaptan yönetimindeki isyancı Bosnalılar Yenipazar'dan Priştine'ye hareket ettiler. 23 ve 24 Temmuz 1831 tarihinde Priştine bölgesinde meydana gelen savaşta; isyancılar önemli başarılar kazandılar. Bu durum karşısında Osmanlı kuvvetleri Üsküp'e çekilmek zorunda kaldı. Hüseyin Kaptan, bu başarılardan sonra Bosna'da tamamen keyfi hareket etmeye başladı ve bu durum Haziran 1832'ye kadar devam etti.

İsyanın başlamasının ardından Bosna Valisi Ali Namık Paşa, Bosna'yı terk ederek Dalmaçya'ya gitmek ve yeni Bosna Valisi olarak görevlendirilen Vidin Muhafızı İbrahim Paşa da Üsküp'te bulunan Sadrazamın karargahında beklemek zorunda kaldığından; Osmanlı Devleti'nin Bosna eyaleti üzerindeki etkinliği bir sürede olsa ortadan kalktı.

Hüseyin Kaptan yönetiminde başlayan ve gelişen Bosna isyanını güç kullanarak bu safhada bastırmanın imkansız olduğunu gören Sadrazam Mehmet Reşit Paşa, görüşmeler yoluyla ve nasihatla sorunu çözmeye teşebbüs etti. Hüseyin Kaptan'ın isteği, Bosna valiliği idi. Hatta bundan da öte, valiliğinin Babıali tarafından onaylanmasıydı. Çünkü, isyandan sonra Hüseyin Kaptan kendini Bosna Valisi ilan etmişti. Valiliğinin Babıali tarafından onaylanması için, gerek kendisi tarafından ve gerekse halk tarafından Babıali'ye birçok müracaatlar yapıldı.

Bu gelişmeler üzerine II.Mahmut, Hüseyin Ağa isimli bir zatı Bosna'ya gönderdi ve durumun yerinde incelemesi ile halkın Hüseyin Kaptan'a olan sempatisinin derecesini tesbite çalıştı. Hüseyin Ağa raporunda; halkın Hüseyin Kaptan'ı desteklediğini, her yerde vali olarak tanındığını ve hatta valiliğinin Babıali tarafından

onaylanmaması durumunda tüm Bosnalılar'ın toplanarak Rumeli'ye yönelik bir harekate bile girişebileceklerini bildirdi.

Bu sıralarda Bosna'da bulunan birçok yabancı da Osmanlı Devleti aleyhine halkı kışkırtıyordu. Avrupa'da, özellikle 1830 yılı ihtilalleri dolayısıyla İngiliz, Fransız, İtalyan ve diğer milletlere mensup birçok ihtilalci, Bosna'ya sığınmıştı. Bunlardan bir kısmı Müslümanlığı kabul edip ticaretle uğraşmaktaydı. Fakat, bunlar ticaret ve din maskesi altında siyasi faaliyette de bulunuyorlardı. Sığındıkları ülke halkına milliyetçilik ve özgürlük fikirlerini yayarak onları isyana teşvik ediyorlardı. Bosna halkı, bunların da kışkırtmalarıyla giderek felakete ve daha büyük gelişmelere doğru sürüklenmekteydi. Hüseyin Kaptan, bu tehlikenin büyüklüğünü anlayamayarak bir süre daha isyan düşüncesinde devam etti.⁸⁶

Ocak 1832'de, Sadrazam Mehmet Reşit Paşa'nın Üsküp'te bulunan karargahında Bosna isyanının bastırılması için hazırlık yaptığını haber alan Hüseyin Kaptan, yeniden faaliyetlerine başladı ve kendisine taraftar kaptanlarla 15 Ocak'ta Travnik'te bir toplantı yaptı. Bu toplantıda; 1831 yılında Tuzla'da yapılan Kaptanlar Toplantısı'nda alınan kararların uygulanmasına, Osmanlı Devleti ile girişilen mücadeleye devam edilmesine, Bosna'dan 70.000 asker toplanmasına ve bunların sevk ve idaresinin Hüseyin Kaptan'a verilmesine, yapılacak masraf için şimdiden vergi toplanmasına karar verildi.

Bu sırada Sadrazam Mehmet Reşit Paşa da Üsküp'te hazırlıklarına devam ediyordu. Harekat için durum ve şartlarda uygundu. Avusturya ve Rusya, 1830 ihtilal hareketlerinin sonuçlarının kendi ülkelerine de sıçraması ihtimalinden korkuyorlardı. Balkanlar'da barışın ve istikrarın korunmasına taraftar görünüyorlardı. Hatta, Bosna'ya saldırı için hazırlanan Sırp Prensi Miloş'a sükunet tavsiye ediyorlardı. Fakat Miloş, 1829 Edirne Antlaşması ile Sırbistan'a verilen Bosna nahiyelerinin sürüncemede bırakıldığını ileri sürerek Bosna'ya karşı savaş hazırlığına başladı. Keza, Bosna isyanlarının bastırılmasına yardım için Babıali'ye 20.000 Sırp askeri vermeyi teklif etti. Fakat Babıali bu teklifi kabul etmedi.⁸⁷

⁸⁶ A.C. Eren, a.g.e., s.124-134.

⁸⁷ A.C. Eren, a.g.e., s.133-136.

Osmanlı Devleti'nin Bosna isyanını bastırmak üzere hazırlıklara başladığı bu dönemde, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır Ordusu da Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine Babıali, Bosna isyanını hızla halletmek istedi ve bazı yeni tedbirler aldı. Bunun için Bosna Valisi İbrahim Paşa görevden alındı ve yerine Turhala Mutasarrıfı Mahmut Hamdi Paşa Bosna valiliğine getirildi. Yeni Bosna Valisi Mahmut Hamdi Paşa'nın emrine 30.000 kişilik bir kuvvet tahsis edildi. Bu kuvvetin; 18.000'i Arnavut, 12.000'i de Asakir-i Mansure'den oluşuyordu.⁸⁸

Mart 1832'de Priştine'ye gelen ve ordunun başına geçen Hamdi Paşa, her zaman devletin yanında yer alan ve Hersek'te bulunan Mahmut Paşa ile buluştuktan sonra Bosna üzerine yürüdü. Hamdi Paşa, yapılan birçok savaş ve mücadeleden sonra isyancı Hüseyin Kaptan kuvvetlerini yenmeye ve 5 Haziran 1832'de Bosna'ya girmeye muvaffak oldu. 1826'da başlayan ve yaklaşık yedi yıl devam eden isyan Osmanlı Ordusu'nun Bosna'ya girmesiyle son buldu.⁸⁹

Mahmut Hamdi Paşa, İsyanın bastırılmasından kısa bir süre sonra eyaletin idaresini kolaylaştırmak ve Mısır'a karşı Bosna'dan yardım gönderilmesini sağlamak amacıyla; devletin yanında yer alan Ali Paşa'nın Hersek Mutasarrıflığına getirilmesini Babıali'ye teklif etti. Teklif, Babıali tarafından uygun görüldü ve Hersek Mutasarrıflığı Bosna'dan ayrılarak müstakil bir mutasarrıflık halinde idare edilmeye başlandı. Ali Paşa da 1850'de çıkan isyanlara kadar Hersek Mutasarrıfı olarak görevde kaldı.⁹⁰

6-1832-1839 Döneminde Bosna-Hersek'te Meydana Gelen Gelişmeler

Bosna isyanını başarı ile sonuçlandıran Mahmut Hamdi Paşa, 1833'te Bosna'dan ayrıldı ve yerine Bağdat Valisi Davut Paşa görevlendirdi. Davut Paşa'nın göreve başlamasından sonra Babıali, gönderdiği bir fermanla; 1829 Edirne Antlaşması ile Sırbistan'a

⁸⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzaltı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul, 1972, s.118.

⁸⁹ A.C. Eren, a.g.e., s.137-145.

⁹⁰ İ.H. Danişmend, a.g.e., C.IV, s.118.

bırakılan, ancak bu tarihe kadar uygulamaya konulmayan nahiyelerin(Raşne, Aleksinçe, Alacahisar, Yadar ve Drina bölgesindeki iki Nahiye) Sırbistan'a devredilmesini bildirdi. Bosna'daki isyanların temel nedenlerinden birini oluşturan nahiyelerin Sırbistan'a ilhak konusu isyan sebebiyle geciktirilmişti. Bu konudaki antlaşma hükümlerinin uygulanmasına isyanların bastırılmasından sonra başlanabildi. Ancak, bu nahiyelerin Sırbistan'a verilmesi ile ilgili konunun tekrar gündeme gelmesi, 1834'te Bosna Hristiyanlarının Papaz Yoviça önderliğinde tekrar isyan etmelerine neden oldu. Bosna'da ilk Hristiyan isyanını oluşturan bu olay kısa sürede bastırıldı. Papaz Yoviça Sırbistan'a kaçtı ise de daha sonra affedildi ve tekrar Bosna'ya geri döndü. Ancak, tekrar başlayan isyanlar sona ermedi.

Hristiyanların isyanı ve yerli halka zulüm etmeye başlamaları, özellikle bahse konu olan nahiyelerin Sırbistan'a verilmesi, Bosna'da asayişin tekrar bozulmasına sebep oldu. Bu sırada Avusturya sınırı başta olmak üzere sınırlarda kaçakçılık ve sınır olayları da artmaya başladı. Gelişen olaylar nedeniyle Bosna valiliğine Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa getirildi. Ayrıca, Osmanlı Devleti İstanbul'da kurduğu bir komisyon ile Bosna'da yapılacak ıslahat ve asayiş tedbirlerini tesbite çalıştı. Bu komisyonda alınan bir karar ile de Bosna'da Tımar usulüne son verildi. Ancak, tüm çalışmalara ve alınan ıslahat tedbir ve kararlarına rağmen, Bosna'da yeniliğe karşı duyulan nefret ortadan kaldırılamadı. Bunda, yapılan ıslahatların genelde tek taraflı ve askeri içerikli olması, mali, idari hukuki alanlarda gerekli düzenlemelere gidilmemesinin de etkisi olmuştur.⁹¹

Bosna Eyalet'i, 1836, 1837 ve 1839 yıllarında yeni isyanlara sahne oldu. Bu isyanlar sırasında Bosna beyleri ve isyancılar, tekran Avusturya'ya geçerek yağma ve kaçakçılık faaliyetlerinde bulundular. Osmanlı Devleti'nin asilere yaptığı uyarılar da neticesiz kaldı. Bunun üzerine Avusturyalılar da 1835'de "Vakıf" Kasabası'nı top ateşine tuttular, "Teraç" ve "Büyük Kıladoy" Kasabaları'nı da yaktılar

⁹¹ A.C. Eren, a.g.e , s.151-155.

1836'da "İsaçık" ve "Kurya" Kasabaları bölgesinde, Avusturyalılar ile asiler arasında silahlı saldırılar meydana geldi. Fakat, bölge halkını asi olarak kabul eden Osmanlı Devleti, Avusturya'nın bu saldırısına müdahale etmedi ve saltanat hukukunu zedeleyici bulmadı.

E- TANZİMAT DÖNEMİ'NDE BOSNA-HERSEK'TE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1- 1850 Bosna-Hersek İsyanı

1839'da yayınlanan "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" hükümleri, tüm ülke genelinde olduğu gibi Bosna Eyaleti'nde de uygulanmak istendi. 1840'da Bosna Valisi Mehmet Vecihi Paşa, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda bildirilen yeni idare tarzını uygulamak istedi ve kazalarda bulunan kaptanların yerine İstanbul'dan tayin edilen memurları yerleştirmeye başladı. Boşnak beyleri bu durumdan memnun olmadılar ve Saraybosna Müslümanları devlete karşı isyan ettiler. Fakat, isyancılar Travnik sancağında Vitez mevkiinde bozguna uğratıldılar. 1843 ve 1846'da Krayina halkının vermek istemediği vergileri Bosna Valisi zorla almaya kalktığı için isyanlar çıktı. Ancak, asiler iki defa da dağıtıldılar.⁹²

Bosna-Hersek'te devletin diğer bölgelerinden farklı olarak mülk ve rütbeyi evlatlarına intikal ettiren yeni bir bey-ağa feodalitesi doğmuştu. Köylülerin beylere verdikleri hisse, yerine göre mahsulün beşte biri veya üçte biri ve bazen de mahsulün yarısı olabilirdi.⁹³

İsyanlar, genellikle Müslüman arazi sahipleri ile topraksız köylüler arasındaki ilişkilerin iyi olmayışından kaynaklanıyordu. Köylüler, arazi sahiplerinin keyfi idaresine bırakıldıklarından şikayet ediyorlardı. 1848'de Vali Tahir Paşa arazi sahiplerinin şahsi arazilerinde köylülerin çalışmak mecburiyetini kaldırdı ve köylülerin kendi topraklarında yetiştirdikleri ürünlerin üçte biri ile, biçilen otun yarısını beylere vermelerini kararlaştırdı. Bu karardan köylüler de beyler de memnun olmadı. Nitekim, Tahir Paşa bütün Müslüman ve

⁹² H. Sedes, a.g.e., s.49.

⁹³ Halil İnâl, *Bosna'da Tanzimatın Tatbikine Ait Vesikalar*, Maarif Matbaası, Ankara, 1942, s.1.

Hristiyanlara ev başına iki defa 44'er kuruş vergi ve Hristiyanlara ayrıca adam başına 7 kuruş haraç kesip, aşarın bütün arazi mahsulleri üzerinden verilmesini isteyince, Müslümanlar Krayina'da isyan ettiler ve Bihaç Kalesi'ni kuşattılar.⁹⁴ Bu arada asiler, Avusturya'ya yönelik saldırı ve sınır tecavüzlerinde de bulundular. Büyük hasar ve zayiata sebep oldular. Bunun üzerine misillemeye bulunan Avusturyalılar da Poveçevič Kasabası'nı yaktılar. İsyan hareketlerini bastırmak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu hükümlerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla; 1850'de Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa Bosna-Hersek'e gönderildi. Rumeli'de toplanan ve ilk aşamada 30.000, daha sonra da 60.000 kişiyi bulan kuvvetlerin komutanlığı da Ömer Paşa'ya verildi. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, emrine verilen kuvvetlerle, Bosna istikametinde harekete geçti ve Ekim 1850'de "Zepeç" bölgesinde asilerle karşılaştı. Meydana gelen çarpışma sonucunda, asilerin büyük bir kısmı imha edildi. Ömer Paşa, Zepeç'ten sonra "Gradaç" üzerine hareket etti ve buradaki asileri de bozguna uğrattı. Gradaç'tan Mostar'a geçen Ömer Paşa, bu bölgeyi de isyancılardan kurtardı. Bu galibiyet ve şiddetli uygulamalar üzerine asilerin bir kısmı elebaşları Kavas Paşa ile birlikte Avusturya'ya kaçtı. Ekim 1851'de Bosna-Hersek'te isyan tekrar başladı. Özellikle "Yayıça" bölgesinde meydana gelen savaşlar sonucunda; asiler tamamen ezildi ve isyanın büyümesi önlendi.

Ömer Paşa bu olaydan ve isyanın bastırılmasından sonra aldığı ciddi tedbirlerle Bosna Eyaleti'ni tam olarak Babıali'ye bağladı. Eyaletin yönetim biçimini de günün şartlarına göre yenileştirerek daha önce kaptan ve sipahilere verilmiş olan imtiyazları tamamen ortadan kaldırdı. Hristiyanların elindeki silahları toplattırdı. Silahların toplatılması sırasında kullanılan sert tedbirler nedeniyle bazı Hristiyanlar Avusturya'ya kaçtı. Avusturya'ya kaçanların miktarındaki artış nedeniyle, Avusturya Hükümeti ile Babıali arasında konu ile ilgili yoğun görüşmeler başladı. Olayların giderek tırmanması ve bir kriz halini alması üzerine 1853'te Avusturya Hükümeti olağanüstü yetkilerle Kont Laytingen'i İstanbul'a gönderdi ve Bosna-Hersek sınırına da 50.000 kişilik kuvvet yığdı. Fakat, bu sırada

⁹⁴ "Bosna-Hersek" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.II, İstanbul, 1963, s. 732

başlayan Kırım Buhranı sebebiyle olayları daha fazla tırmandırmaktan vazgeçti.⁹⁵

2- 1856 Paris Antlaşması'nın Bosna-Hersek Üzerindeki Etkisi

Osmanlı Devleti üzerindeki tarihi emellerini gerçekleştirmek isteyen ve bunun için zamanın geldiğini değerlendiren Rusya; Avrupa devletleri nezdinde başlattığı girişimlerle kendisine taraftar bulmaya ve destek aramaya başladı. İngiltere ve Fransa'dan gerekli desteği göremeyen Rusya, bu defa da Avusturya ile müşterek harekete karar verdi. Rus Çarı Nikola, Eylül 1853'te Avusturya İmparatoru Franz Joseph ile Olmutz'da buluştu ve Avusturya İmparatoru'na; Osmanlı Devletine karşı müşterek savaş açılmasını ve Avusturya'nın Bosna-Hersek ile Karadağ bölgesini almasını teklif etti.

Avusturya, yapılan Rus teklifini reddetti. Bununla birlikte iki imparatorun Olmutz buluşmaları İngiltere ile Fransa'yı korkuttu ve bu iki devletin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya teşebbüs edecekleri konusunda endişeye sevk etti. Bu sebeple Ekim 1853'te Beşige Koyu'ndaki İngiliz-Fransız donanması Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul önlerine geldi. İki devlet, İstanbul'u ve Boğazlar'ı savunmaya hazırlanıyordu. Bu sırada Osmanlı Devleti de 4 Ekim 1853'te Rusya'ya karşı resmen savaş ilan etti.⁹⁶

Rusya'ya karşı açılan ve İngiliz-Fransız ve Piyomente Devletleri'nin de yardımıyla yürütülen Kırım Savaşı, 30 Mart 1856'da Paris Antlaşması ile sonuçlandı.⁹⁷

Savaşın devam ettiği son dönemde hazırlanan "Islahat Fermanı" da Paris Antlaşması'nın imzalanmasından altı hafta önce 28 Şubat 1856'da ilan edilerek yürürlüğe girdi.⁹⁸ Islahat Fermanı ile, Tanzimat Fermanı'ndaki bazı hükümler genişletildi; Osmanlı uyrukları arasında

⁹⁵ H. Sedes, a.g.e., s.50.

⁹⁶ F. Armaoğlu, a.g.e., s.140.

⁹⁷ E.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.236-240.

⁹⁸ E.Z. Karal, a.g.e., C.V, s.248

din, dil, ırk ayrılığı gözetilmeden eşitlik sağlandı, Müslüman olmayanlara il, ilçe ve bucak meclisleriyle daha üst düzeydeki meclislerde üye olmaları hakkı tanındı. Fermanın hazırlık safhasında İngiliz, Fransız ve Avusturya büyükelçileri de çalışmalara iştirak ettiler. Diğer bir ifade ile; ileri sürdükleri ve dikte ettirdikleri görüşlerle ilk kez devletin içişlerine şifahi tekliflerle değil resmen katılmış oldular. İşi bununla da bırakmayıp 30 Mart 1856'da Paris'te imzalanan Barış Antlaşması'nın 9.maddesine dahil ettirerek fermanın, uluslararası bir antlaşma metninde yer almasını da sağladılar. Büyük devletler bu uygulamaları ile, ileride içişlerimize yönelik muhtemel müdahaleler için hukuki gerekçe ve ortamı hazırladılar.⁹⁹

Islahat Fermanı, yabancı devletlerin hazırladığı ve Babıali'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir ıslahat programı kimliğini kazandı. Osmanlı Devleti, bu fermanı kendiliğinden ilan ettiğini dünyaya açıklamakla da hükümranlılık haklarını yalnız şekil yönünden kurtarmış oldu. Gerçekte ise, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebasının refahını düşünmek ve bu konuda gereken kararı almak insiyatifi, Avrupa büyük devletlerinin eline geçmiş idi.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Antlaşması'na katılması da; şekli olup, Devletlerarası Hukuk'tan faydalanma bakımından bir eşitliği öngörmekteydi. Aslında, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale devam ediyordu. Antlaşmanın getirdiği değişiklik ise şöyle idi: Eskiden, Hünkar İskeleyi Antlaşması'nda olduğu gibi, Hristiyanların haklarını korumaya veya başka sebep ve bahanelerle müdahale ve himaye bir yabancı devletçe tek başına yapılıyordu. Boğazların önemi ve Akdeniz politikası, Balkanlar üzerindeki rekabet gibi çeşitli sebepler, Osmanlı Devleti ile ilgili düşüncelerde ve muamelelerde esaslı değişiklik olmamıştır.¹⁰¹

Diğer bir ifade ile; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan, 1829 Edirne Antlaşması ile belirginleşen dağılma ve çöküş, Paris Antlaşması ile durmamış, durdurulamamıştır. Paris Kongresi, Osmanlı

⁹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1974, s.56.

¹⁰⁰ E.Z. Karal, a.g., C.V, s.250.

¹⁰¹ N. Erim, a.g.e., s.320.

Devleti'nin kaderinin tayin işini Avrupa'nın müşterek meselesi haline getirmiştir. Fakat ne ülkede yaşayan Hristiyan unsurların, bağımsızlık ve devletten kopma arzuları sona ermiş ne de Avrupa büyük devletlerinin ölümü beklenen Osmanlı Devleti mirasından pay alma yarışları ve bu yarışın getirdiği rekabet ortadan kalkmıştır.¹⁰² Nitekim, yarı bağımsız halde yaşayan ve Paris Antlaşması'yla da durumunda bir değişiklik yapılmayan Sırbistan ile Eflak-Boğdan, huzursuzluk kaynağı olmaya devam etmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından bir yıl sonra Bosna-Hersek ve Karadağ bölgelerinde tekrar isyan hareketleri başlamıştır. Avrupa devletleri, Paris Antlaşması hükümlerine dayanarak olaylara müdahale etmişler ve bu tutumlarıyla Paris Antlaşması konusundaki gerçek ve saklı olan amaçlarını ortaya koymuşlardır.¹⁰³

¹⁰² N. Erim, a.g.e., s.373.

¹⁰³ Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, s.266-268.

İKİNCİ BÖLÜM

1875 HERSEK İSYANI

A-HERSEK İSYANI ÖNCESİ AVRUPA'NIN VE OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU

1- AVRUPA'NIN DURUMU

a- Avrupa Dengeleri

1875 Hersek İsyanı başladığı zaman Avrupa; Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorlarının oluşturduğu "Üç İmparator Ligi" nin kontrolü altında bulunuyordu. Bu lig'in başlıca kurucusu da Alman Şansölyesi Prens Bismarck idi.

Bu Lig'in esaslarını şöyle özetleyebiliriz :

- 1- Avrupa'nın mevcut statükosunun kabulü,
- 2- Avrupa barışı tehlikeye düşecek olursa taraflar arasında temas ve görüşmelerde bulunulması,
- 3- Doğu sorunundan doğacak herhangi bir güçlüğün birlikte çözülmesi,
- 4- İhtilalci hareketlere karşı birlikte davranılması,
- 5- Herhangi bir devletle ittifak yapılmaması.

Bismarck'a göre Almanya'nın "Doğu sorunu"nda acil bir çıkarı yoktu. Almanya sadece Avusturya-Macaristan ve Rusya ile işbirliğini geliştirmek istiyordu. Avusturya-Macaristan ve Rusya ise birbirlerine kuşku ile bakıyor, fakat buna rağmen "Doğu sorunu"nda Büyük Petro'ya kadar uzanan geleneksel işbirliği politikasını muhafaza ediyorlardı.¹⁰⁴

Avusturya 1866 Sadova yenilgisinden sonra, Almanya'dan intikam alma politikası gütmüş ise de Almanya'yı destekleyen

¹⁰⁴ Kemal Baltacı, "1875-1878 Balkan Buhranı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S.68-69, Ankara, 1982, s. 44.

Rusya'nın varlığı nedeniyle imkansız olduğunu anlamıştır. Avusturya Başbakanı Kont Andraşi'nin başlıca endişesi Rusya idi. İkili Monarşi'nin büyük Slav tehlikesiyle başarıyla mücadele edebilmesi ve Balkanlar'da kendisine yeni kazançlar sağlayabilmesi, Almanya'nın dostluğu ile mümkündü. Andraşi, Ruslar'ın Balkanlar'da ilerlemesine engel olmak istemekte, bunda başarılı olamazsa kendisinin de bazı Osmanlı topraklarını elde etmek suretiyle çıkarlarını korumak ve bir denge kurma politikasını izlemekteydi.

İngiltere, kıt'a Avrupasında Doğu Avrupa'nın üç imparatorluk devletinin kuvvetli birliği karşısında bulunmakta ve bu kuvvetli birliğe karşı gelemeyeceğini bilmekte idi. Bu üç birlik, İngiltere'nin dünya yönetimindeki etkisiyle bağdaşamaz ve gayr-i tabi bir ittifak olarak görülüyordu. Bu birliğe karşı konulamıyacağına göre kazanmaya çalışıp, onu parçalamak politikası takip edilmeye başlanılmıştı. 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra geçen yıllar Rusya hakkındaki İngiliz kamuoyunun sertliğini yumuşattığı gibi Osmanlı Devleti'nin şartsız olarak desteklenmesine dair eski kanıyı da yıpratmıştı. Bununla beraber Osmanlı Devleti, Avrupa dengesinde önmlü bir unsurdur ve bu nedenle de muhafaza edilmesi gerekliydi. Ayrıca Hindistan yolu üzerinde bulunması Osmanlı Devleti'nin Ruslar'ın Akdeniz'e doğru ilerlemesi karşısında desteklenmesini de gerekli kılıyordu.

Fransa ise, 1870 Sedan yenilgisinden sonra kendi acil sorunları ile meşgul olduğundan üç devlet tarafından yapılan hareketleri kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵

b- Rusya'nın Balkan Politikası

Rusya, Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması ile, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda elde ettiği Osmanlı Devleti'ndeki reayanın himayesi haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştı. Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü büyük devletlerin garantisi altına alınmıştı. Böylece Rusya'nın, Devleti'nin iç

¹⁰⁵ K. Baltalı, a.g.m., s.45

işlerine karışmasına son verilmek istenmişti. Rusya, Paris Antlaşması'nın kararlarına rağmen, eski haklarından tamamiyle vazgeçmedi ve gizlice Ortodoks reayayı himayeye devam etti.¹⁰⁶

Rusya'nın Balkan politikası, 1862'de Rus Başbakanı Gorçakof tarafından bir muhtırada açıklanmıştı. Bu muhtıranın ana fikri, Hristiyanların çoğunlukta olduğu vilayetler muhtar hale getirilecek, bu olmadığı takdirde Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı. Rus Başbakanı Gorçakof'a göre muhtar olabilecek eyaletler şunlardı; Bosna-hersek, Arnavutluk Bulgaristan, Epir ve Teselya. Ona göre Babıali böyle bir sisteme gitmeli idi. Çünkü; Lübnan ile Girit'e muhtariyet vermiş, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın da muhtariyetlerini genişletmişti. Hristiyanların çoğunlukta olduğu bazı eyaletlere muhtariyet verilmesi, bazılarında verilmemesi Babıali'nin politikası için bir tezat ve dolayısıyla bir zaaf olarak telakki ediyordu.¹⁰⁷ Paris Antlaşması ile ortaya çıkan bu durum 1870 Fransa-Almanya savaşına kadar devam etti. Daha önce Bismarc'ın desteğini almış olan Rusya tek taraflı olarak, 31 Ekim 1870 tarihinde Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de Rus donanması bulundurulmasını yasaklayan maddesini kaldırdığını ilan etti. Hiç bir devlet buna karşı koyamadı. 13 Mart 1871 tarihinde Londra'da toplanan bir konferansta imzalanan mukavelename ile Rusya'nın bu hareketi tasvip ve "Boğazların barış sırasında bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olduğu" teyid edildi. Bu suretle, Rusya yeniden Karadeniz'de donanma bulundurmak hakkını kazanmış oldu ve tekrar İstanbul'u ele geçirmek siyasetini izlemeye başladı.

Bu siyaseti en şiddetli destekleyenler de Rusya'da gittikçe nüfuz kazanan "Panslavistler" oldu. Panslavizm cereyanı Rusya'da XX.yüzyıl ortalarına doğru hızla gelişme gösterdi. Türkler'in zulmü altında inleyen "Slav kardeşlerini" kurtarma maskesi altında hareket eden Panslavistlerin asıl amaçları Rusya'nın hakimiyeti altında bütün Slavları birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmektir. Panslavistler bu amaçla "Ayasofya"ya "Haç koymak" sloganını ortaya atmışlardı. Başta Rus hükümeti tarafından desteklenmeyen bu hareket Çar II.Aleksandr zamanında gittikçe kuvvetlendi ve Rus siyasetini

¹⁰⁶ Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *DTCF Dergisi*, C.XI, S.2-4, Ankara, 1953, s.267

¹⁰⁷ Fuat Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yay., C.VII, Ankara, 1988, s.76.

etkilemeye başladı. Siyasi alandaki Panslavistlerden en önemlisi 1864'te İstanbul'a elçi olarak gönderilen General Nikolay Pavloviç İgnatief olmuştur.¹⁰⁸ Entrikaları, yalancılığı ve vicdansızlığı ile tanınan Kont İgnatief kurnazlığı ve girginliği sayesinde İstanbul'da önemli bir rol üstlenmeğe başladı; kendisi koyu bir Rus milliyetçisi ve aşırı bir Panslavist olması hasebiyle Osmanlı Devleti'nde yıkıcı faaliyetlere girişmişti. Rus elçiliği Panslavizmin ve casusluğun merkezi haline gelmişti. Kont İgnatief, Osmanlı Devleti'nin kısa bir süre içinde yıkılmasının kaçınılmaz olduğuna inanarak, Rusya'nın bir an önce müdahalesini ve "Hasta adamın mirasını" ele geçirmesini istiyordu. İgnatief'e göre, 1856'da Boğdan ve Eflak eyaletleri birleştirilerek bir "Romanya Krallığı" kurulmuştu; daha önce Sırbistan ve Yunanistan devletleri de kurulmuştu; bu üç devletin halkı Ortodoks olduğuna göre Rusya'ya bağlanacakları beklenebilirdi.¹⁰⁹ Ayrıca İgnatief Rus diplomasisinin Balkanlar'da üç amacı olması gerektiği düşüncesindeydi. Bu amaçlar :

- 1- 1856 Paris Antlaşması'nın değiştirilmesi,
- 2- İstanbul ve Boğazlara hakim olunması,
- 3- Ruslar'ın önderliği altında Slavların birlikte hareket etmesi.¹¹⁰

Bu sebeple Rusya, Hersek isyanı başladığı zaman sempati ile karşıladığı gibi gelişmesine ve genişlemesine yardımcı oldu.

c- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkan Politikası

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1859'da İtalya'da, 1866'da Almanya'da uğradığı yenilgiler üzerine artık bu sahalarda tekrar nüfuz kazanmak ümitlerini kaybetmiş; genişleme ümitlerini Balkanlara çevirmişti.¹¹¹ Bu genişlemenin ilk kısmı, Karadağ ile Sırbistan'ı himayesi altına almak ve Bosna-Hersek'i ilhak etmek amacını taşıyordu. Bununla beraber, Viyana Hükümeti, bu hareketinde idaresi altında bulunan Slavlar tarafından

¹⁰⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1970, s. 74-75.

¹⁰⁹ A.N. Kurat, a.g.m., s. 267.

¹¹⁰ K. Baltalı, a.g.m., s. 46.

¹¹¹ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*, Ankara, 1980, s. 133-134.

destekleneceğine inanıyordu. Aynı zamanda Almanya'dan da destek alacağını umuyordu. Alman Başbakanı Bismarck, bu hususta Viyana'ya teminat vermişti. Çünkü; Avusturya'nın Balkanlara dönmesinde Almanya'nın da büyük menfaatleri vardı. Bu menfaatleri şöyle sıralayabiliriz :

- 1- Avusturya'nın Orta-Avrupa'da siyasi nüfuzunun azalması ve buna tamamen Almanya'nın sahip olması,
- 2- Balkanlarda Rus ve Avusturya menfaatlerinin çatışmasından faydalanarak, her iki devlete de Almanya'nın dostluğunu lüzumlu kılmak,
- 3- Gelişmekte olan ve günün birinde başlayacağı muhakkak olan Cermen-Slav emperyalizminde, Avusturya'nın genişlemesiyle saha kazanmak.

Bu sebeplerin tesiriyle kendisini yeteri kadar kuvvetli hisseden Avusturya, 1875'ten itibaren Balkanlarda imparatorluğa sınırı olan eyaletlerde bir medenileştirme vazifesine sahip olduğundan söz etmeye başlamıştır. 1875 Ağustos ayında, Avusturya İmparatoru'nun Dalmaçya topraklarında bir seyahate çıkması, bu seyahatte, Karadağ Prensini ve Hersek'ten gelen Hristiyan heyetlerini kabul etmesi Avusturya'nın bu hususta faaliyete geçtiğini de ifade ediyordu. Bu seyahatin sonunda Hersek isyanının başlamış olması da dikkat çekicidir.

2- OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU

a- Osmanlı Devleti'nin Mali Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumu, Kırım Savaşı'ndan beri çöküntü halinde idi. İç ve dış borçlanmalarla elde edilen paranın büyük bir kısmı, memleketin ekonomisi üzerinde hiç bir müsbet tesir yapmayacak yerlere harcanmış bulunuyordu. Osmanlı Hükümeti gittikçe daha büyük bir borç içine batıyordu. Borçların ve onların üzerine binen faizlerin ödenmesi, hükümet için bir dizi gelir kalemlerinin kaybedilmesiyle imkansızlıklar içine girmekte ve bütçe açığı gittikçe daha fazla büyümekteydi. Açığın kapatılması için yeniden dış kredilere başvuruluyordu. Bu kısır döngüye düşen

Osmanlı Hükümeti bundan kurtulamıyordu. Osmanlı Devleti'nin mali güçlüklerle karşılaşmasından yararlanan yabancılar büyük sayılmayan krediler ve avanslar karşılığında hükümetten çeşitli imtiyazlar istiyorlardı. Böylelikle Osmanlı Devleti, yabancı sermaye karşısında kölece bir bağımlılık içine düştü. Osmanlı Devleti ne kadar çok kredi alıyorsa, yabancıların imtiyazları ve kurdukları tesisler o kadar artıyordu. Hükümet ise, her zaman olduğu gibi, para ihtiyacıyla karşı karşıya kalıyor ve kendisine gerekli olan parayı yüksek faizlerle elde ediyordu. Böyle bir durumda dış borçlanmalar birbirini izliyordu. 1854'ten 1874'e kadar, yani 21 yıl içinde, 14 dış borçlanma anlaşması imzalandı.

Türk Hükümeti dış borçların teminatı olarak ne kadar çok gelir kalemi verdi ise, kendi buyruğu altında o kadar az gelir kalmıştı. Bu ise bütçe açığını artırmakla kalmamış, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin kredi alma imkanlarının da yitirilmesine yol açmıştı. Dış krediler Avrupa borsalarından çok güç ve ağır şartlarla elde ediliyordu. 1874'te imzalanan dış borç, 1 milyar frank olarak kararlaştırılmış, Osmanlı Devleti bundan fiilen ancak 453 milyon frank almıştı.

Alınmış olan dış borçlar her gün biraz daha güçlkle ödenmekteydi. Osmanlı Devleti'nin parasal durumu her geçen gün biraz daha kötüleşmekteydi. Bu ise alacaklıların gözünden kaçmıyordu. 1875 yılında Osmanlı maliyesinin iflası gözle görülür bir hal almıştı. 570,5 milyon frank olarak hesap edilen gelirin gerçekte 380 milyon frank olduğu görülmüyordu. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin dış borçları yaklaşık olarak 5,3 milyar frank, ya da 37.138.800 lira idi. Buna karşın Osmanlı Devleti gerçekte bu paradan ancak 3 milyarını, yani % 56,8'ini almıştı.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde iç meseleleri oldukça fazla idi. Bazı bölgelerde köylüler üretimin düşüklüğü sonucu aç kalmışlardı. Hayvanların büyük kısmı hastalıklar ve kuraklık sonucu telef olmuştu. Bu durumun sonucu olarak köylüler vergilerini ödeyemiyorlardı.

Başlangıçta Osmanlı Hükümeti yeni bir dış borçlanma anlaşması imzalama yoluyla güçlüklerden kurtulmayı denedi. Fakat bu çaba da bir sonuç vermedi.¹¹² 1875'te Babıali, Hersek isyanı ile çıkması muhtemel olan başka Balkan olayları için ordu ihtiyaçlarına harcanmak üzere para tedarikine girişmişti. Bütçede 5 milyon liralık açık vardı. Borçların ödenmesi için de 14 milyon lira ayrılmıştı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, bu 14 milyon lirayı yarıya indirmeyi böylece elde edilen 7 milyon lira ile hem bütçe açığını kapatmayı hem de gerekli askerlik hazırlıklarını yapmayı uygun buldu. Bunun için de iç ve dış borçların faizleri ile anaparanın, beş yıl için, yarı yarıya ödenmesini karar altına aldırdı. Karardan önce İngiliz ve Fransız elçilerinin muvaffakati de alındı. Bu karar memleket içinde ve dışında büyük tepkiler yarattı. Elllerinde senet bulunanlar, Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde şiddetli bir propaganda yapmaya başladılar. Senet sahiplerinin çoğu İngiltere'de ve Fransa da olduğu için bu iki memlekette kamuoyu süratle Türklerin aleyhine döndü. İngiliz ve Fransız kamuoyu, bu suretle, diplomatların muvaffakatini hiçe saymış oldu ve bir defa daha tamamen mali karektere haiz olan bir mesele Osmanlı İmparatorluğu için zararlı siyasi neticeler doğurdu. Bu neticelerden en önemlisi Rusya'nın sağlamış olduğu kazanç oldu. Rus elçisi İgnatief, faizlerin düşürüleceğini daha önceden öğrenerek borsada yaptığı bir operasyon ile büyük paralar kazandı. Rusya, aynı zamanda Avrupa kamuoyunun Türklere karşı döndüğünü görmekte, Balkanlardaki çalışmalarını artırarak muhtemel bir savaş için hazırlıklara girişti. Bu sırada Hersek isyanı, bu devrin bütün isyanları gibi gelişerek uluslararası bir mesele halini aldı.¹¹³

b- Bosna-Hersek Bölgesindeki Osmanlı Kuvvetleri

Bosna vilayeti bir tümen karargahı olarak kabul edilerek komuta kademesi yönünden Manastır'daki 3.Osmanlı Ordusu komutanlığına bağlanmıştı. İlk önce Bosna halkından Bosna sınır alayı adı ile bir alay kurulmuş, sonradan bu alay bir tugay düzeyine yükseltilmişti. Bundan başka Boşnaklar'dan Karadağ sınırı için bir kordon taburu oluşturuldu.

¹¹² A.D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara 1979, s.83-85.

¹¹³ E.Z. Karal, a.g.e., C.VII, s.78

Bu taburlar kurulurken vilayetin fakir fakat asil aileleri efradından oluşturulup daha sonraları 1865'ten itibaren askerlik süresi üç yıl olmak ve terhisten sonra redife nakledilmek üzere kur'a yöntemi uygulandı. 1869 yılında bu vilayetlerde de redif teşkilatı uygulanarak mevcut sancak adedince redif taburu daireleri çoğaltıldı. Bu tarihten başlayarak, bundan böyle vilayetin sürekli kuvveti altı taburdan kurulu bir Bosna Nizamiye ve yine altı taburdan ibaret Bosna Redif Tugayı'ndan oluşuyordu. Diğer sınıflardan bir süvari alayı ve üç dağ topçu bataryası da bu tümene bağlanmıştı. Bunlardan başka kaleler ve müstahkem mevkiilerde eski olmakla beraber işe yarar birçok ağır ve hafif silahlar ve ona göre de mühimmat vardı.

İsyan çıkmadan önce, Hersek'te bulundurulanan Nizamiye kuvvetleri aşağıda görüldüğü gibi yerleştirilmişti :

Mostar'da	: 1 Tabur
Nevesin'de	: 1 Tabur
Bileke'de	: 1 Tabur
Trebin'de	: 1 Tabur
Piva'da	: 1 Tabur
Duga'da	: 1 Tabur
Nikşik'te	: 2 Tabur
Dalmaçya sınırında	: <u>1 Tabur</u>
Toplam	: 9 Tabur

Bununla birlikte, bu kuvvetlerden üç taburluk bir alay Hersek'te gereksiz görülerek isyandan bir süre önce ordu merkezi olan Manastır'a getirilmiş olduğundan bu kuvvet altı tabura indirilmiştir. Bu alayın gönderilmesi dolayısıyla Dalmaçya sınırı oldukça açık bırakılmış, Nevesin, Bileke ve Trebin kuvvetleri de azaltılmıştı.

Bosna bölgesinde de yukarıdaki kuvvete yakın, ancak çeşitli yerlere dağıtılmış kuvvetler bulunuyordu. Suvari alayı da Saraybosna'da bulunuyordu.¹¹⁴

¹¹⁴ İbrahim Halil, 1875'den 1878'e Kadar Şark Muharebatı- Bosna ve Hersek ve Bulgaristan İhtilalatı-, C.I, İstanbul, 1328, s.57-58.

B- İSYAN'DAN ÖNCE HERSEK'TE MEYDANA GELEN OLAYLAR

Hersek, Bosna'nın Güneybatısında yer alan, zaman zaman müstakil bir vilayet halinde idare edilmiş, 1875'te Bosna vilayetine bağlı bir sancaktı. Hersek isyanı başlamadan önce Bosna ve Hersek'te bir milyon iki yüz bin kadar nüfus vardı. Bunlar din ve mezhep yönünden Müslüman, Ortodoks ve Katolik olmak üzere, ayrılmışlardı. Hristiyanların, Müslümanlara nüfus olarak oranı daha fazla idi. Fakat sosyal ve ekonomik şartlar yönünden Müslümanların Hristiyanlara üstün bir durumu vardı.¹¹⁵

1857'de müstakil bir mutasarrıflık olan Hersek Sancağı'yla Bosna Fyaleti'nin içine aldığı diğer sancakların arazilerinin çoğu çiftliklere bölünmüş olup, mutasarrıflıklarına Eshab-ı Alaka denilmekteydi. Bu çiftliklerde Hristiyan çiftçiler yarıcılık, üçleme veya dörtleme yoluyla toprağı kiraliyorlardı. Bunlara Baştınalı Çiftlikler denilirdi. Kiracılar babalarından, dedelerinden kalma yerlerde ziraat yaptıklarından, her biri ziraat yaptığı araziye benimsemişti. Eshab-ı Alaka olan ağalar ve beyler de maiyetleri altında olan bu çiftçileri himaye eder ve iyi muamele ederlerdi. Toprak icarının alınmasında hoşgörölü davranırlardı. Böylece her iki taraf birbirinden hoşnut olarak yaşamakta idiler.

Bu dönemde Bosna ve Hersek'te mültezim derdi ve yabancı müdahalesi yoktu. Bosna'da huzursuzluk yaratan ilk etken mültezimlerden geldi. Maliye Nezareti, buranın aşarını iltizama vermeye başladı. Mültezimler, aşarı toplamada usulsüzlükler yaparak ahaliye merhametsizce davranmaya başladılar. Bundan başka, devlet kendisine karşı isyan eden ağaların çiftliklerini miri hesabına dahil edince üçleme hasılatını da iltizam etmeye başladı. Mültezimler aşar hakkında yaptıkları usulsüzlüğü üçleme hasılatında da yapmaya kalkıştılar. Bunun üzerine, çiftçilerin elinde geçimlerini sağlayamayacak kadar cüzi bir hasılat kalmaya başladı. Çiftçiler Osmanlı idaresine karşı baş kaldırarak ayaklanmaya başladılar. İçlerine yabancı avukatlar girince bir taraftan da ziraat yaptıkları

¹¹⁵ E. Z. Karal, a.g.e., C.VII, s. 76.

arazide karar hakkı iddiasında bulundular. Onlara bakarak Eshab-ı Alaka çiftçilerinden bazıları da bu arzuya kapıldılar. Bu suretle hem ağalarla hem de devletle araları açılmış oldu. Neticede, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir ihtilaf başladı. Yabancıların müdahalesi işin önemini daha çok artırdı.

İngiliz konsolosu tarafından, mültezimlerin Bosna Eyaleti'ndeki zulümlerinden dolayı İngiltere'ye bir şikayetname gönderildi. İngiltere Hariciye Nezareti, Dersaadet İngiliz elçisi Canning'e gönderdiği talimat ile Osmanlı Devleti'ne ihtarda bulundu.

Avusturya sefareti, Bosna çiftçilerini haklı göstermek isteyip, Osmanlı Devleti'ne bu çiftlikler hakkında bir nizam verinceye kadar ağalık hakkı olan hasılat hissesinin ertelenmesini dostane bir şekilde Babiali'ye bildirdi.

Babiali, çiftlik işlerini düzeltmek için 1859 senesinde bir nizamname lahiyası kaleme aldı. Daha sonra Meclis-i Ali-i Tanzimat tarafından incelenerek Padişah buyruğu alındıktan sonra Türkçe ve Boşnakça bastırıldı. Bu nizamnameye uygun olarak Eshab-ı Alaka ile çiftçiler arasında imzalanacak mukavelenameler yapıp, birçok nüsha ücretsiz olarak basılarak nizamnameler ile beraber mahellerine gönderildi.¹¹⁶ Bu nizamname, Hersek'e gönderilmiş ise de ilgililerin eline geçmemiştir. Aradan dört yıl geçtikten sonra Ahmet Cevdet Paşa'nın müfettişliği döneminde bu nizamnamenin Hersek'te bir mahzende unutulduğu anlaşılarak ortaya çıkarıldı. Çiftlikat Nizamnamesi tatbik edildi ve Hersek'te nisbi bir sükunet sağlandı.¹¹⁷

C- HERSEK İSYANININ BAŞLAMASI

Bosna ve Hersek'in, bir taraftan Sırbistan, diğer taraftan da Karadağ gibi iki Slav memleketine sınırı vardı. Avusturya'nın Dalmaçya ve Hırvatistan eyaletlerine de komşu bulunuyordu. Bu durumu ile hem bu memleketlerin hem de Rusya'nın Slav propagandacılığı için elverişli bir memleketti.

¹¹⁶ Cevdet Paşa, **Maruzat**, (Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980, s.65-69.

¹¹⁷ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, (Hazırlayan: Cavit Baysum), C.III, T.T.K. Yay., Ankara 1986, s.3-6.

1856 Paris Antlaşması ardından gelen yıllarda Karadağ'da, Sırbistan'da, Eflak ve Buğdan'da, Lübnan'da ve Girit'te çıkan isyanlar sonunda, bu memleketlerin muhtariyet imtiyazları kazanmaları ya da imtiyazlarını genişletmeleri, Slavcı tahrikçileri cesaretlendirmişti. Balkan eyaletlerindeki isyanlar da, Bosna ve Hersek'in Hristiyan halkını Osmanlı idaresinden kurtulmak için ümitlendirmişti. 1870'ten sonra, Rusya'nın Avrupa devletlerinden mevcut dengeyi kendi lehine çevirmesi üzerine, Panslavistler Balkanlardaki çalışmalarını artırdılar. Yukarıdaki sebeplerin ve bu çalışmaların da etkisi ile 1875'te Hersek isyanı patlak verdi.¹¹⁸

Hersek Sancağı'na bağlı Nevesin Kazası Hristiyanlarından yüz altmış kişi Ağnam vergisinin ağırlığından ve zaptiye erlerinin zulmünden dolayı, Karadağ Prensi Nikola'ya sığınarak şikayette bulundular. Prens Nikola, Babıali'yi gücendirmemek ve mültecileri beslemek yükümlülüğünden kurtulmak için, İstanbul'daki Rus elçisi General İgnatief'e yüz altmış kişinin kazalarına dönmeleri için Osmanlı Hükümeti nezdinde aracılık yapmasını rica etti. Sadrazam Esad Paşa, Rusya'yı memnun etmek için mültecilerin memleketlerine dönmelerini kabul etti. Ayrıca, Bosna valisi Derviş Paşa'ya da, şikayetlerin incelenmesini emretti. Bu suretle, Karadağ Prensi yüz altmış kişiyi Osmanlı Devleti'ne iade etti. Ancak, mülteciler köylerine döndükleri vakit, isyan ateşi ile yanan hemşehrileri tarafından suçlu gibi değil kahramanlar gibi karşılandılar. Bu sırada mültezimlerin zulümleri ve emlak senetlerinin değiştirilmesi karşılığında mahalli hükümetin hazine için vergi almak gibi teşebbüsleri isyan için zemin hazırladı.¹¹⁹

Nevesinliler, Karadağ'dan geri dönen hemşehrilerinin teşvikiyle mültezimlerin zulmünden, vergilerin servet ve kudretlerine uygun olmadığından, yeni senetlerin vergilerinden şikayet için toplanmaya başladılar. Nevesin kaza müdürünü kaçırap üzerlerine giden zaptiye erlerini öldürdüler.¹²⁰ Böylece 24 Temmuz 1875 tarihinde isyan başlamış oldu.¹²¹

¹¹⁸ E.Z. Karal, a.g.e., C.VII, s.74.

¹¹⁹ Mahmut Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s.69-70.

¹²⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.70.

¹²¹ E.Z. Karal, a.g.e., C.VII, s.75.

Karadağ Prensi'nin yardımı, Rus elçisinin affedilmeleri için vesile olmasıyla geri dönmelerine resmen izin verilen yüz altmış kişinin köylerine gelir gelmez karışıklık çıkırtmaları bu isyanın başlıca sebebi olmuştur. Bu hareket karşısında hükümetin otoritesini korumak için isyanın bastırılması ve karışıklık kıvılcımının alevlendirilmemesi gerekirken, Bosna Valisi Derviş Paşa Babiali'nin isyan ile ilgili fikrini sormak suretiyle isyanın gelişmesi için ilk sebebi yaratmış oldu. İsyancılar Nevesin'de Müslümanları öldürmeye başladılar. Sadrazam Esat Paşa isyanın siyasi bir amacı olmadığını mahalli ve idari bir karakter taşıdığını zannederek asilere karşı kuvvet yerine nasihatçı gönderilmesi yolunda Derviş Paşa'ya talimat verdi. Derviş Paşa, Babiali'nin talimatına uyarak asilere Saraybosna'dan Mirliya Hüseyin Paşa ile Kastan Efendi'yi Nevesin tarafına gönderdi.¹²² Bunlar asilere, silahlarını bıraktıkları takdirde hükümetin şikayetlerini inceleyeceklerini haklı oldukları noktalarda gerekli düzenlemelerin yapılacağını vaadettiler. Asiler de silahlarını bırakmak için önce isteklerinin kabul edilmesini şart koştular. Babiali'nin böyle bir şartı kabul etmesine imkan yoktu. Bu suretle, isyanı nasihatle bastırma teşebbüsü boş yere denenmiş oldu. Asiler, devletin kendilerine karşı bir türlü kuvvet kullanmamasını Slav komitelerinin telkiniyle Rusya ve Avusturya gibi hami devletlerin tesirine bağladılar.¹²³

Bu isyan hareketi karşısında Babiali oldukça çekingen davranmıştı. Fakat Karadağlılar, asker sevki ile kendilerine karşı şiddete başvurulmasını da hesaba kattıklarından, Ruslara ve diğer devletlere müracaat etmişlerdi. Bu durumda Karadağ'da çıkacak harekete Avrupa devletleri genel asayişin bozulması gözüyle bakacak olduklarından, savaş çıktığı takdirde, sorumluluğu Osmanlı Devleti'nin üzerine atacaktı. Bu sebeple, genel durumun önemini anlayan Sadrazam Esat Paşa, Bosna valisine asker sevkinden ve şiddet kullanmaktan kaçınmasını ısrarla tavsiye ederek, eğer durum son derece önemli bir hal alırsa, isyanları dağıtmaya yetecek kadar nizamiye askerinin gönderilmesini istiyordu. Ayrıca nizamiye askerinin ilerisinde zaptiye askerleri bulundurularak gerekli tedbirlere onların aracılık etmesini isteyen Esat Paşa, zaptiye

¹²² Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.71.

¹²³ E.Z. Karal, a.g.e., C.VII, s.75.

askerlerinin öncü biçiminde sevk ve kullanılmasıyla, nizamiye askerlerinin yalnız yardım kuvveti şeklinde bulundurulmasını da bildirmişti.

Bosna-Hersek'te bulunan 1.200.000 nüfusun 515.000'i Ortodoks idi. Bunlar bir taraftan Sırbistan, diğer taraftan Karadağ gibi iki Slav devletiyle bağlantılı olup Avusturya'nın Dalmaçya, Hırvatistan ve Slovenya eyaletlerine komşu olması, bu bölgelerin Slav Birliği yolunda tehlikeye uğrayacak memleketlerden olduğunu gösteriyordu. Bununla beraber, Hersek'in Karadağ ile komşu olan nahiyyelerinin bir kısmı yirmi yıldan beri isyan halinde olduklarından, adeta Karadağ'a iltihak etmiş görünüyordular. Diğer yandan Slav ırkından olan Osmanlı tebasının bağımsızlık için dışarıdan büyük hazırlıklar ve kuvvetli ittifaklar yapması, birçok neticenin meydana gelmesine sebep olmuştu. Sadrazam Esat Paşa'nın, Nevesin isyanını hafife alması ve daha sonra Karadağlılar'ın isyan hazırlıklarına girişmesi isyan çemberinin genişlemesinin başlıca sebebi olmuştur. Halbuki, bu isyanı vakit geçirmeden bastırmak için harekete geçilmesi gerekirken, mahalli hükümetin harekattan alıkonulması ve daha önce mevcut olan iki tabur askerden birinin Arnavutluk tarafına gönderilerek, Hersek gibi önemli ve büyük bir bölgenin idare merkezinin bir tabur nizamiye askerinin muhafazasına bırakılmış olması, Bosna-Hersek'in kaybedilmesine sebep olacak hareketlerin başlangıcını oluşturmıştır.¹²⁴ Diğer taraftan, duyulan bir rivayete göre; Esat Paşa'nın Bosna Valisi Derviş Paşa'ya dargındı ve Seraskerlikte bulunan Ali Saib Paşa da bu dargınlıkta taraf olmuş, Derviş Paşa'nın yanında yer almıştı. Nevesin meselesi, Vükela Meclisi'nde tartışılırken Esat Paşa: "masraftan para çalmak amacıyla asker sevkine yol açmak istiyor" diyerek Derviş Paşa'nın değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Bu kargaşalık arasında Nevesin isyancılarının sayısı artmaya başlamıştı. İsyan, 1875 yılı Haziranı başlarında genişleyerek Ljubuşka(Ljubuski) ve Gabela taraflarında da görülmeye başlanmış, Mostar'dan Avusturya sınırına kadar yayılmıştı. Bu sebeple Bazyac (Bazyas), Vebatan, Piva gibi asi nahiyyeleriyle Karadağ ve Dalmaçya

¹²⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.72.

taraflarından bir çok asi isyan birliklerine katılmak için hazırlıklara başladıklarından, Avusturya Metkoviç tarafına asker getirterek sınırını güvenlik altına almak zorunda kaldı. Avusturya'nı sınıra asker sevketmesinden dolayı, Hariciye Nezareti Avusturya elçisinden bu konu hakkında açıklama istedi. Avusturya elçisi, amaçlarının; Osmanlı Devleti'ne dostça yardımda bulunmak, Dalmaçya'ya sığınacak asilerin silahlarını almak ve Dalmaçyalılar'dan asilere katılmak niyetinde bulunanları tutuklamak olduğunu bildirdi. Bu arada Karadağ Prensi de Hersek asileriyle işbirliği yapmamaları için halkını uyardığını Babiali'ye açıkladı.¹²⁵

Sadrazam Esat Paşa, işin iç yüzünde Slav Birliği düşüncesi olduğuna bakmayıp, bu yapmacık teminatlara aldanarak, Bosna valisine gönderdiği bir telgrafta Avusturya elçisinin açıklamasından ve Karadağ Prensi'nin uyarılarından bahsederek Hersek asilerine yardımın uzak bir ihtimal olduğunu belirtiyordu. Esat Paşa, yalnız asi nahiyeler halkının yardımlarının düşünölebileceğini ve onların da nasihat ile asilere katılmalarının önlenmesini ve bir istekleri varsa yerine getirileceği vaadinde bulunularak ikna edilmelerine çalışmak gerektiğini tavsiye etmiştir.

Babiali'nin çekingen hareketleri, isyancıların amaçlarına elverişli bir zemin hazırlıyordu. Asilerin liderleri "Devlet bizi vuramayacak" diye ilanlar yayınlamaya başlamışlardı. Böylece, devlete bağlı yerlerin halkını yanlarına çeken asi liderleri, isyanın Bosna topraklarına yayılmasını sağlamış oluyorlardı. Öncelikle, Banjaluka Sancağı'nda bulunan Kozara (Kozarac) ve Gradiška taraflarını ve Rebke Sancağı'nda olan Priyedor (Prijedor) çevrelerini tahrik ve Gačka (Gacko), İstolça (Stolac), Bileke (Bileca) ve Trebin (Trebinie) kazaları köylerinde bulunan Müslüman evlerini yakıp yıktılar. Bunun üzerine, asilerin nasihatlerle ikna edilmesi zamanının geçtiğini herkes anlamış, Bosna-Hersek Müslümanları can ve mallarını korumak telaşına düşmüştü.¹²⁶

Osmanlı Devleti'nin isyana karşı takındığı tavır nedeniyle her geçen gün isyancıların sayısı artarak, önemli bir güç haline geldiler. İsyancılar, Osmanlı kuvvetlerini etkisiz hale getirmek için planlar

¹²⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.73.

¹²⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.74.

yapmaya başladılar. Öncelikle arazi yapısından yararlanarak kaleler arasındaki ulaşımı ve yiyecek sıkıntısından dolayı bunların düşmesini sağlamak, bunlar ele geçirilince Osmanlı kuvvetleri için Hersek'te barınmak imkansız olacağından bu şekilde bölgeye sahip olunacaktı. Bu düşünce gereğince isyancılar ilk önce Karadağ'a en yakın olan Nikşik Kalesi'ni ele geçirmek için Duga Boğazı'nı, Piva Kalesi'ni düşürmek için de Granička yolunu kapattılar ve Trebin-Ragüza yolunu kesmek için isyanın sonuna kadar çaba gösterdiler.

D- HERSEK'TE MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR

1- Dabre Çarpışması

Yolların kesilmiş ve kapatılmış bulunduğu bir sırada, isyancıları sindirme hareketine başlandı. İsyancıları sindirmek için görevlendirilen Mostar komutanı Ferik Selim Paşa'nın komutası altında olmak üzere İstolça'dan bir tabur ve Bileke'den iki bölük, Trebin'den bir buçuk taburdan yani toplam olarak üç taburla iki dağ topçu taburundan oluşuyordu. Bununla birlikte Kolağası (ön yüzbaşı) Mustafa Ağa komutasındaki birlikte bu müfrezeye katılmak için emir almıştı.¹²⁷

25 Temmuz 1875'te İstolça'dan hareket eden Osmanlı kuvvetleri Dabre'nin batısında ve yakınında isyancılara rastladı ve çarpışma başladı. Bileke'den hareket eden iki bölük, Zalim Boğazı denilen "Fatinice" civarında ve Mustafa Ağa komutasında Gačka'dan yola çıkan dört bölük de, "Foniça" yakınlarında isyancılarla çarpışmaya başladı. Selim Paşa, emrindeki on iki bölük ve iki dağ topundan oluşan müfreze ile "Tursine Hanı" adı ile anılan yere mevzilenmiş bulunan asilerin üzerine saldırıya geçti. Nevesin ve Bileke'den hareket eden müfrezelerin de gelişi ile adı geçen yer ele geçirildi ve kuvvetler birleştikten sonra, "Zuvidol" üzerine geçildi. Fakat, Kolağası Mustafa Ağa emri altındaki Gačka'dan yola çıkan dört bölük Tursine'ye gelemediğinden ve bu bölüklerin kuşatılmış bir durumda oldukları haber alındığından, ertesi gün Selim Paşa Bosna nizamiye alayının

¹²⁷ İbrahim Halil, 1875'den 1878'e Kadar Şark Muharebatı-Bosna ve Hersek ve Bulgaristan İhtilalatı-, C I, İstanbul, 1328, s 63-64.

ikinci taburu ile iki dağ topunu alarak Zalim Boğazi'na girdi. Bu boğaz yakınında yeniden çok sayıda isyancıya rastlanıldığından Selim Paşa Zovidol'da bırakılmış olan diğer kuvvetlerinin de hemen yardıma gelmelerini emretti. Bu kuvvetlerin yardıma gelmesiyle isyancılar bozguna uğrayıp dağıldılar. O gece çarpışmanın yapıldığı yerde kalınarak ertesi gün Foniçe'ye varıldı.¹²⁸

2- Düzi Manastırı Çarpışması

Trebin kasabası, Hersek'in güneybatı kısmında, Karadağ sınırına yakın bir mevkide ve Raguza, Klik (Klaic), Lubin (Ljubinja) ve Bileke'ye ulaşan yolların birleştiği bir konumda olması münasebetiyle savaşlarda hareket merkezi ve mühimmat yığınağı olarak kullanılıyordu. Bu yüzden Karadağ ile birleşmeyi kolaylaştırmak isteyen asiler, buranın ele geçirilmesini önemli gördüklerinden kasabayı büyük bir kalabalık ile kuşattılar. Ayrıca kasabanın civarında bulunan bir dağa ve Düzi manastırına müfrezeler koyarak hareketlerini emniyet altına aldılar. Trebin'de asiler tarafından kuşatılmış olan Osmanlı askerleri iyi bir savunma yapmışlarsa da kuvvetlerinin yetersizliği yüzünden kuşatma hattını açamamışlardı. Bu arada isyancılar Raguza yolunda bulunan Driyno ve Çarina mevkileri ve Zeviçe (Zepçe) ile Storina (Suttorina)'da bulunan muhafaza kuvvetlerini de kuşatmışlardı. İstolça ile Lupin kasabaları kuşatmadan bir süre sonra isyancıların eline geçtiği gibi, Nikşik Kalesi de kuşatılıp baskı altında tutulmaya başlanmıştı.¹²⁹

Bu sırada, Bosna redif askerlerinin toplanıp silahlandırılmasıyla, mevcut nizamiye kuvvetlerine ilave edilerek asi birliklerin üzerine gönderilmesi; ikinci ve üçüncü orduların Rumeli'deki ön sınıf redif taburlarının silah altına alınması ve Anadolu'dan da asker sevk edilmesi Babiali tarafından kararlaştırıldığı gibi, diğer taraftan da sevkiate başlandı.

¹²⁸ İbrahim Halil, a.g.e., s.65-66.

¹²⁹ Mahmut Celalettin Paşa, a.g.e., s.75.

İsyanın çıkışı sırasında tutulan yanlış yolun sonucu olarak; asiler her tarafa yayılıp, isyan ateşi kasaba ve köyleri sardıktan sonra önlem alınmaya başlandı. Bosna Valisi Derviş Paşa, Sadrazam ve Serasker ile aralarında anlaşmazlık bulunmasından dolayı isyanı ortadan kaldırmak için yazılı olarak sunduğu görüşlerine uygun cevap alamamıştır. Bilahare, Derviş Paşa azledilerek askerlik bilgisinden yoksun Ahmet Hamdi Paşa ,isyanın en şiddetli zamanında Bosna'ya vali tayin edilmiştir.¹³⁰

Asilerin isteklerinin incelenmesi ve Hersek kıt'ası için ıslahat yapılması hakkında bazı devletlerce verilen ortak tebligat Osmanlı Devleti tarafından kabul edilebilir görüldü. Devlet Şurası başkanı Server Paşa'nın yayınladığı beyanname ile müzakere yapılmak üzere Trebin kasabasının üst tarafında bulunan Kasyarova manastırında toplandıkları için Hüseyin Paşa komutasında sevkolunan asker, Trebin kasabası ve ardından Düzi manastırı ele geçirildi. Bunun üzerine asiler, Zeviçe ve Sutturina taraflarına doğru çekildiler. Trebin kasabasının isyancıların elinden geri alınması, Deriyno mevkiinin kuşatmadan kurtarılmasını kolaylaştırmıştı. Diğer taraftan gönderilen bir müfreze Nikşik Kalesi'ne zahire ulaştırmayı başarmıştı. Ancak asiler tarafından yapılan hücumdan dolayı, İstolça üzerinden geri çekilmek zorunda kalındığından, bir çok sıkıntıdan sonra Trebin tarafındaki birlik ile buluşuldu. Bu çarpışmalar sırasında Hersek'te otuz tabur piyade ve dört birlik suvari Osmanlı askeri bulunduğu halde, asilerin toplam kuvvetleri 8-10 bin kişiden ibaretti. Asilerin ellerindeki silahlar iyi değilse de bölgenin arazi yapısını çok iyi bildiklerinden tabii engellerden fazlasıyla faydalanıyorlardı. Trebin kasabasının kurtuluşundan sonra Nertova vadisine gelen Osmanlı askeri kuvveti, Gaçka'ya doğru dönerek Bileke yolu ile hareket etmek istiyordu. Ahmet Hamdi Paşa ise Nertova ile Metokya'ya ulaşan yol arasındaki araziye ele geçirmek ve daha sonra kuzeyden Foça üzerine hareket etmek istiyordu. Fakat bu düşünce fazlasıyla kapsamlı olduğu için, bir kolu Lubin'den Gaçka'ya ve diğer kolu Trebin'den Bileke'ye ulaşmak üzere teşebbüs edilen askeri hareketin iyi bir netice vermediği görüldü. Sevkolunan askeri kollardan biri Dobra'da, diğeri Çepeliça'da duraklayarak İstolça ve Trebin taraflarına doğru geri

¹³⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.76.

çekilmek zorunda zorunda kaldı. Bunun üzerine Trebin askeri kolu iki tabur asker ile takviye edilip ileriye sürüldü ve küçük bir çarpışmadan sonra Bileke'ye vardı. Fakat asiler Duğa Boğazı ile Gaçka arasında bulunan bazı önemli noktaları ele geçirdiğinden, Nikşik Kalesi Kuşatma halinde kaldı.¹³¹ Bu suretle Zevçe'nin muhafaza kulelerindeki askerlerin, kuşatmaya dayanmaları, Trebin mevkiinde bir müfreze vasıtasıyla gönderilen zahirenin gelmesi sıkıntıyı gidermiştir. Fakat Suttorina tarafına asker gönderilemediğinden, bu bölgeye isyancılar istedikleri gibi yayılmışlardı. Bu sebepten dolayı Karadağ'ın asi reislerinden Peko Pavloviç, Sutorina bölgesine saldırıya başlayarak askerin zahire kabilelerini vurmaya başlamıştı.¹³² İsyân, bu sırada Gabela, Viçiç ve Nertova'nın aşağı vadisine yayıldığından, Ahmet Hamdi Paşa bir buçuk tabur askeri ile bu bölgeye gitti. Bunun üzerine hemen harekete geçen Peko Pavloviç, Osmanlı Devleti'ne bağlı halkı isyana teşvik etmek için Popovopolça'ya doğru yöneldi. Bu harekete karşılık Şevket Paşa komutasında Trebin mevkiinde bulunan yedi tabur piyade ve bir alay süvari buraya gönderildi. Bu durumdan haberdar olan Peko Pavloviç geri çekilerek Trebin ve Raguza yolu üzerinde yine erzak kabilelerine saldırıya başladı. Ardından Trebin'den Kastelnova'ya kadar mevcut olan muhafaza kuleleri, asiler tarafından bir kat daha kuşatmayı ve saldırıyı arttırdı. Hatta bunlardan Grab kulesi muhafızı Trebin ordugahından yardım istemesi dolayısıyla, hem burayı asilerin elinden kurtarmak hem de Zevçe tarafındaki saldırılara karşı koymak için çarpışmadan önce Osman Paşa komutasında dört tabur piyade ve bir batarya top gönderilerek, Liyubi Bratiç isminde bir asi liderinin üç yüz kişiden oluşan çetesi sindirildi. Fakat, Peko Pavloviç liderliğindeki asiler pusu kurarak beklenmedik anda saldırıya geçtiler.¹³³ Türk erleri ani bir baskına uğramış olmalarına rağmen; soğuk kanlılıklarını kaybetmediler ve saldırıya karşı koydular. Sıkı bir çarpışmadan sonra asiler gerilemek zorunda kaldı. Daha sonra asilerin yerleşmiş bulundukları savunma hattı ele geçirildi. Grab Kulesi'nden top ateşi desteği alan Osmanlı kuvvetleri asileri dağıttılar. Asilerin bir kısmı Suttorina yönüne bir

¹³¹ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.77.

¹³² Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.78.

¹³³ Ali Fitri, (91-92) *Hersek Seferi* 92-293 *Osmanlı Karadağ Seferi*. İstanbul. 1327, s.7-8.

kısmı da gerektiğinde Karadağ'a sığınabilmek için Duga Boğazı'na doğru kaçtılar.

Osmanlı kuvvetleri Grab Kulesi'nin erzakını tazeledikten sonra Trebin'e döndü. Bu suretle bu bölgedeki kulelerden yardıma muhtaç olanlara gerekli erzak verilmiş oldu.¹³⁴

3- I.Piva Çarpışması

Bosna tarafında isyanın gücü arttığı için Ahmet Hamdi Paşa azledilerek yerine eski Bahriye Nazırlarından Rauf Paşa tayin edildi. Rauf Paşa'nın buraya tayin edilmesiyle savaş taktiği de değişmiştir. Zira, bu zamana kadar kabul edilen savaş taktiği askeri, çeşitli kısımları ayırmak ve bu yüzden birbiri arkasından gelen yenilgilere yol açmaktan ibaretti. Bu taktik tamamen bırakılarak, asiler tarafından kuşatılmış olan mevkilere-zahire ve mühimmat ulaştırılabilmesi için- kuvvetli akınlar düzenlendi.

Rauf Paşa, askerin hareketini düzenlemekle birlikte, Piva civarında ve İstolça yolu üzerinde bulunan Graçko mevkiinin haberleşme ve ulaşım hattı bakımından asiler tarafından kesildiğini ve orada kalan iki tabur askerin zahiresizlikten sıkıntıda olduğu haberini aldı.¹³⁵ Bunun üzerine Rauf Paşa, Trebin'de bulunan Şevket Paşa tugayını, Graçko karakolunu kurtarmak ve mümkün olursa, Nikşik Kalesi'ne de yiyecek vermek üzere ilk önce Gaçka'ya göndermeye karar verdi.¹³⁶ Bu karar üzerine on tabur piyade, altı top ve takriben 6.000 kişiden oluşan bir müfreze Şevket Paşa'nın komutası altında 9 Kasım'da Gaçka'dan hareket etti.¹³⁷

Şevket Paşa, ilk önce oldukça iyi durumda bulunan Gaçka-Ruvane yolunu takip ederek Ruvane'ye ulaştı. Şevket Paşa tugayının ilerlediğini haber alan asi liderlerinden Peko Pavloviç, yanındaki asilerden 2.000 kadarını Piva ve Graçko'da bırakarak diğer 3.000

¹³⁴ Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, İstanbul, 1946, s.100-101.

¹³⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, a.g.e., s.78.

¹³⁶ İbrahim Halil, a.g.e., s.87.

¹³⁷ Ali Fitri, a.g.e., s.8.

kadarı ile sık ormanlarla kaplı ve muhkem bir yer olan Biyela Dolina adındaki yüksek sırtları tuttu. Aynı zamanda Nikşik Kalesi'ni göz altında bulunduran asi lideri Goriyiçi'ye de Şevket Paşa'nın hareketini haber vererek, 2.000 asi ile Duga Boğazı'nın kuzey girişindeki Golya köyüne gitmesini tavsiye etti.

Şevket Paşa, Graçko'ya ve Duga Boğazı'na giden yolların kesiştiği yerde bulunuyordu. 10 Kasım sabahı erkenden Graçko'ya doğru yola çıktı. Asilerin Biyela Dolina sırtlarını tuttuğunu biliyordu. Kısa bir süre sonra asilerle çarpışma başladı. Asiler, Nikşik'ten bekledikleri yardımın gelmediğini görünce Lebereşnik Dağları eteklerine sığındılar. Osmanlı birlikleri, asileri kovduğu Biyela Dolina sırtlarına kadar ilerlediler ve geceyi burada geçirdiler. Aynı gece asilerin bekledikleri yardım geldi.¹³⁸ Taze kuvvet alan isyancılar, Osmanlı kuvvetlerine karşı başarı kazanmaya başladılar. Şevket Paşa Lebereşnik geçitlerini geçmeğe teşebbüs etti ise de yenildi ve büyük kayıplar vererek Metokya'ya çekildi.

Asilerin, Osmanlı kuvvetlerine karşı kazandığı bu galibiyet üzerine isyan, olağanüstü bir şekil aldı. Asilere, her taraftan malzeme, para ve erzak gelmeye başladı.¹³⁹

Şevket Paşa, Metokya'ya geri çekildiği vakit, Rauf Paşa Graçko ve Nikşik mevkilerine zahire ulaştırabilmek için, Bosna'dan Hersek Sancağı'na asker gönderdi. Daha sonra Metokya civarını ordugah olarak kabul eden Rauf Paşa, 24 kasım'da 1.500 hayvana yüklediği erzak ve mühimmatı, on tabur piyade ve on altı dağ topu ile Revana önüne göndermişti. Bu sırada, asi liderler arasında anlaşmazlık çıktığından, kuvvetleri üçe bölünmüştü. Lazarsuçiçe bölümü Piva'da, Peko Pavloviç ile beraberindeki asiler Bileke'ye ve Zinoviç kısmı da Gaçka'ya yönelmiş olduğundan, savaş hareketinin Osmanlı askerlerine elverişli neticeler vermesi ümidini doğurmuştu. Sonunda Rauf Paşa Graçko'ya gelerek Metokya ve Bileke yolu ile Trebin üzerine hareket ederek, yanındaki genel kuvvetlerle asileri sindirdi. Gerçi o günlerde

¹³⁸ H. Sedes, a.g.e., s.104.

¹³⁹ Ali Fitri, a.g.e., s.9.

çeşitli yönlerden Bileke'ye gelen taburlar, asi saldırısına uğradılarsa da bu hareketin sonucunda asiler dağılmak zorunda kaldı.¹⁴⁰

4- Plana Çarpışması

1875 yılı Kasım ayı sonunda seyyar tümen birkaç kademeye ayrılmış olduğu halde; Gaçka-Bileke istikametinde yola çıktı. Birinci kademe altı taburluk bir tugaydan kurulmuş olup, Ali Paşa'nın komutasında idi. Ertesi gün hareket eden ve yine altı tabur kuvvetinde olan ikinci kademe de Hüseyin Paşa komutasına verildi. Geriye kalan ve üçüncü kademeyi oluşturan beş tabur Rauf Paşa ve Ferik Halil Paşa ile birlikte yürüyüşün üçüncü günü Gaçka'dan hareket etti.

30 Kasım'da Ali Paşa tugayının öncüleri, daha önce Plana Köyü'ne girmiş olan asilerle karşılaştı. Asilerin tuttuğu muhkem mevziler, gerek öncülerin gerekse bütün tugayın hareketine engel olacak derecede sağlam görüldüğünden, hafif bir çatışmadan sonra, Ali Paşa geceyi bu yörede asilerin karşısında geçirmeyi uygun buldu. Ertesi gün, Korita ve Plana yolu ile Hüseyin Paşa tugayı yetişti. İsyancıların durumu tesbit edilmiş olduğundan, bu tugayın bir alayı Mustafa Hamit Paşa komutasında; asilerin kaçabilecekleri düşünülen doğu yönünde pusuya yatırıldı. Geriye kalan alayla, Ali Paşa tugayı takviye edildi ve asilere karşı şiddetli bir saldırı başladı. Ali Paşa tugayının pekiştirildiğini ve çarpışmanın şiddetini gören asiler, kurtuluşu kaçmakta görerek, sırtlardan aşağı indiler. Bunlardan bir kısmı pusuya düştüğünden oldukça fazla kayıp vererek Banyani Dağları'na sığındılar.

Bir süre sonra çarpışma yerine gelen Rauf Paşa, bu başarıdan memnun olarak; durumu İstanbul'a bildirdi. Ali Paşa Ferikliğe (Tümgenarelliğe) yükseltildi ve subaylardan birçoğu da ayrıca taltif edildi. Tümen, bu olaydan sonra Bileke üzerinden zahmetsiz bir şekilde Trebin'e vardı.¹⁴¹ Bu sırada, Nikşik Kalesi komutanı Hüseyin

¹⁴⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., s.79.

¹⁴¹ İbrahim Halil, a.g.e., s.97-98.

Bey'den erzaklarının tükendiği haberi ulaştı. Bu haber üzerine harekete geçmeye karar verildi ve Banyani yolu ile Nikşik'e gidileceği herkese duyuruldu. Diğer taraftan, Yenipazar taraflarında bulunan Mehmet Ali Paşa'nın Foça'ya hareket etmesi ve bu suretle isyancıların bir kısmını da o yöne çekmesi için durum İstanbul'a bildirildi.

Seyyar tümen 15 Aralık 1875'te , tekrar Gaçka'da toplandı. Mehmet Ali Paşa, mevcut kuvveti ile Foça'ya geldiysede İstanbul'dan ikinci bir emir aldı. Bu emre göre Sırbistan'a güvenilemeyeceği gerekçesiyle yerinde kalması ve Gaçka'ya yalnızca bir tabur gönderilmesi bildirildi. Böylece seyyar tümenin mevcudu onsekiz tabura yükseldi. Trebin'de bulunan Hüseyin Paşa hastalığından ve Bileke'de bulunan Ali Paşa'da ayağından rahatsız olduğundan tümene katılamadılar.¹⁴²

5- Kristac Civarında " Çifte Kuleler" Çarpışması

Tümen, 21 Aralık 1875'te, öncü komutanlığında Selim Paşa olduğu halde Gaçka'dan Kristac üzerine hareket etti. Amaç, Duga Boğazı'nı zorlayıp Nikşik'e erzak götürmektir. Yürüyüşün birinci günü olaysız bir şekilde Kristac Köyü yakınında "Çifte Kuleler" karakoluna kadar varıldı ve burada duruldu. Yol, emniyet altına alınıncaya kadar erzak kfilesinin Gaçka'dan hareket etmemesi kararlaştırılmıştı. Bir gün sonra kfile Kaymakam Veli Bey komutasında Previl'a gelecek ve burada tümenden gönderilecek kuvvetin yardımı ile Kristac'a alınacaktı.

22 Aralık sabahı, Kaymakam Çerkez Osman Bey, üç taburla Kristac'dan Previl kilisesine geri gönderildi. Fakat kfileden bir haber alınamaması telaş ve endişeye yol açtı. Bununla beraber işin yanlış anlama sonucu olarak, kfilenin o gün hareket etmediği anlaşıldı ve sonunda aynı gün akşam bir taburun koruması altında erzak bu kiliseye ulaştı. Böylelikle dört tabur Previl'da toplanmış oldu.¹⁴³ Tümen, aynı gün Kristac civarında asilerle şiddetli bir çarpışmaya

¹⁴² H. Sedes, a.g.e., s.109-110.

¹⁴³ H. Sedes, a.g.e., s.110.

girdi. Hersek isyancıları arasında rakipsiz kalan Peko Pavloviç, Hersek Genel Voyvodası adını ve bütün isyancıların yönetimini eline almış olduğundan, Rauf Paşa tümeninin Kristac üzerine yürüdüğünü haber alır almaz, yandaşlarını toplayarak bu yer yakınında mevzilenerek tümene karşı koydu. Çarpışmanın birinci günü, tümenin taarruzu başarıya ulaşamadığından Rauf Paşa elindeki kuvveti takviye etme gereğini hissetti. Miralay (Albay) Hacı Arif Bey'i, dört taburu alıp gelmesi için Prevl'a gönderdi. Taburlar hazırlanıp yola çıkıncaya kadar, ortalığı sis bastı. Bu taburlar bulundukları yerlerden ayrılamadılar. Geceleyin Rauf Paşa, taburların ertesi gün donatılarını hafifleterek tümenin yardımına yetişmelerini ve kafilenin de Gaçka'ya geriye yollanmasını emretti. Fakat çarpışmanın ikinci günü asiler bozguna uğradılar ve fazlaca can kaybı vererek kaçtılar. Korkulacak bir durumun olmadığını gören Rauf paşa, Prevl'daki taburların kabile ile Kristac'da tümene katılmaları emrini verdi. Bu emir, çatışmanın ancak üçüncü gününün sabahı ulaştığından, emir greğince taburların ikisi ileride diğer ikisi geride ve kabile de orta yerde olmak üzere harekete geçildi.

Kolun öncü taburları, Kazancı civarına varınca asilere rastlayarak şiddetli bir çarpışmaya girişti. Asilerin çokluğu öncü taburların bulunduğu yeri oldukça tehlikeye soktu. Ayrıca taburlar, asilerin cesaretli saldırıları sonucu geriye çekildiler. Asiler, kabileyi ele geçirebilmek için bütün güçleri ile saldırıp öncü taburlarını fena halde sıkıştırıyordu. Bununla beraber, bir süre sonra alayın diğer iki taburu da çarpışma hattına iştirak ettirildi ve böylece durum değişti. Başlangıçta asilerin öncü taburların elinden aldığı sırtlar yeniden geri alındı. Asiler, Kazancı Dersi'nde sıkıştırıldılar ve üç taraftan sarıldılar. Akşam olunca karanlıktan faydalanan asiler kaçmayı başardılar.¹⁴⁴

Bu çarpışma sonucunda tümen ile müfreze arasında bir engel kalmadığından, ertesi gün 24 Aralık'ta, bu alay, Nikşik için düzenlenmiş olan üç aylık erzak kfilesi ile birlikte Kristac'daki tümen karargahına ulaştı. Buradan sonra tümen, hiçbir engele rastlamadan Nikşik'e vararak erzakı kaleye teslim etti. Bununla beraber, giderken oldukça fazla erzak harcadığından ve dönüşte de yine bir miktar

¹⁴⁴ İbrahim Halil, a.g.e., s.99-101.

yiyeceğın gerekli olacağı düşüncesiyle, Nikşık'e yalnız iki aylık erzak bırakıldı. Kalenin uzunca bir süre direnmesini sağlamak için iki taburdan oluşan muhafız kuvvetinin bir tabura indirilmesi kararlaştırıldı. Ertesi gün, kararlaştırıldığı gibi hemen dönüşe başlanacağı sırada, Rauf Paşa'nın, Server Paşa'nın yerine Bosna Valiliğine tayin olduğunu bildiren telgraf emri alındı. Rauf Paşa'nın daha sonra Girit'e vali olarak tayin edildiği bildirildi. Aynı zamanda, Bosna-Hersek vilayeti ikiye ayrılarak Hersek'in bir vilayet olduğu kabul edildi ve valiliğine de vezirlik rütbesi verilen Paris Elçisi Ali Paşa tayin oldu.¹⁴⁵ Bosna Vilayeti Valiliği ile Hersek Ordusu komutanlığına Müşir (Mareşal) Ahmet Muhtar Paşa tayin edildi. Şevket ve Halil Paşalar, İstanbul'a geri çağrıldı. Bu tebligat üzerine Rauf paşa, Nikşık'te yine iki tabur bırakarak, Gaçka'ya döndü. 2 Ocak 1876'da Ahmet Muhtar Paşa da buraya geldiğinden iki müşir birbirleriyle buluştular. Kış şiddetini artırdığından bir süre askeri hareket yapılmasına imkan görülmediğinden kıt'alar; Gaçka, Bileke, Trebin, Lupin, İstolça, kentlerine gönderildi. Ahmet Muhtar Paşa, Trebin'e gidecek birliklerle beraber hareket etti ve bir süre Trebin'de kaldıktan sonra 15 Ocak 1876'da Mostar'a geldi.¹⁴⁶

Ahmet Muhtar Paşa, Hersek ordusunu oldukça perişan ve düzensiz bir durumda buldu. Sekiz aydan beri süren askeri hareketler, ordunun her türlü ihtiyaç ve eksiklerini bir kat daha artırmıştı. Ağustos başından beri, gerek İstanbul ve gerekse başka yerlerden Hersek'e gönderilen kuvvet 30.000 kişiye varmış olduğu halde, o sıralardaki ordunun genel mevcudu ancak 15.000 kadardı. 800 veya 1.000 erle seferber edilen taburlarda bu mevcut, 300-350 ve hatta bazı taburlarda 160'a kadar düşmüştü. En çok nakliye araçlarının azlığından ve düzensizliğinden eziyet çekiliyordu. Düzenli hastahaneler, yeteri kadar doktor ve ilaç da yoktu. Ahmet Muhtar Paşa, bu eksiklerden ilk önce nakliyat işini bir düzene koymak çaresini araştırdı. Bu işi, sonunda ücret karşılığında müteahhitlere verdi. Bu sayede, askerin yiyecek sorunu oldukça hafifledi. Bir hastahane kurup, gereçlerini tamamlayarak hastaların ve yaralıların tedavilerini sağlamaya çalıştı. Bununla beraber kıt'alara çeki düzen

¹⁴⁵ H. Sedes, a.g.e., s.111.

¹⁴⁶ İbrahim Halil, a.g.e., s.102.

vermek kolay olmuyordu. Çünkü erzakı tükenen kule ve karakollara, yiyecek ve mühimmat yetiştirmek için yapılan hareketler, gidiş-gelişler; bir taraftan sık sık baş gösteren asi saldırılarına karşı girilen çarpışmalar ne subaylara ne de erlere dinlenme ve düzen için vakit bırakmıyordu. Büyük eksiklerden biri de kıyafetsizlikti. Erler, giyecek şeyleri kısa zamanda yıpratıyorlardı.¹⁴⁷ Ordunun muhtaç olduğu her türlü levazımın sevkine hizmet eden Ragüza-Trebin yolu da asilerin tehdidi altından kurtarılamamıştı. Bu yolu emniyet altına almak için özel tedbirler almak elzem olmuştu. Bu yolun korunması, Trebindeki Bosna Nizamiye Alayının ikinci taburunun dört bölüğüne verilmişti. Birinci bölük, Driyeno ile Düzi manastırı arasındaki bölgeye, diğerleri de buradan Ragüza'ya doğru yapılmış olan birçok karakollara yerleştirilmişlerdi. Birinci bölüğe özellikle Popovo Polye yönünün gözetlenmesi görevi verilmiş olduğundan, bu bölük yolun batısına doğru ve oldukça açığında bir yere yerleştirilmiş olduğundan dolayı yalnız kalmıştı.¹⁴⁸

6- I.Driyeno Çarpışması

Asiler, Driyeno ile Düzi arasındaki bölgeyi ve Popovo Polye yönünü kontrol altında tutmakla görevli Osmanlı bölüğünü 15 Ocak 1876'da kuşatarak olağanüstü bir saldırganlıkla sıkıştırmaya başladılar. Karakol komutanı Kolağası Hurşit Paşa, asilerin saldırılarına karşı koymaya çalıştı. Çatışma, çetin ve kanlı oldu. Sonunda Hurşit Paşa ağır yaralandı ve bölüğün bir kaç subayı da şehit edildi. Uzun süren çarpışma yüzünden cephaneye yokluğu baş gösterdi. Bu yüzden, bölük, karanlığın bastırmasından yararlanarak, yaralı Hurşit Paşa'yı da yanına alıp Trebin'e doğru çekilmeye gayret etti. Bölük, çeşitli zorluklardan sonra Trebin'e geldi. Ancak vasıta yokluğundan taşınamayan Hurşit Paşa yolda bırakıldığından; asiler tarafından zalimane ve vahşice şehit edildi.¹⁴⁹ Bu çarpışmada asilerin de büyük kayıpları olmuş Grahova voyvodalarından ve Karadağ Prensi

¹⁴⁷ H. Sedes, a.g.e., s.113-114.

¹⁴⁸ İbrahim Halil, a.g.e., s.103-104.

¹⁴⁹ H. Sedes, a.g.e., s.114.

Nikola'nın bacanağı Maksim de öldürülmüştür. Bununla beraber asiler bu çarpışmadan sonra Ragüza-Trebin yolunu tamamen kapattı.¹⁵⁰

7- II.Driyeno Çarpışması

Ragüza-Trebin yolu, Hersek ordusu için çok önemli idi. Ordunun bütün ihtiyaçları, denizden Ragüza'ya çıkarılmakta ve buradan Trebin'e gönderilmekteydi. Bu yüzden, asilere ibret dersi vermiş olmak için bir hareket yapılması kararlaştırıldı.

Ahmet Muhtar Paşa, Trebin'e yakın yerlerden getirttiği taburlarla kuvveti on üç piyade taburu ve sekiz parça dağ topuna yükseltti. Bu kuvvetlerden üç alay oluşturuldu. 20 Ocak 1876'da bu tümen Trebin'den yola çıktı. O günün akşamı tümen Düzi manastırına kadar ilerledi. Asiler, bu manastır civarındaki hakim sırtlara yerleşmişti. 21 Ocak sabahı Kaymakam Hurşit Bey komutasındaki birinci alay sol yandan, Kaymakam Çerkez Osman Bey komutasındaki ikinci alay sağ yandan, ortada tutulan dört taburlu üçüncü alay da cepheden muharebe nizamı alarak düşmana saldırıya geçti.

Asilerin ellerinde tuttuğu yerler oldukça sarptı. Aynı zamanda asiler, buralara siperler kazarak tahkim etmişlerdi. Fakat, sol kanatta görevli altıncı hassa alayı üçüncü taburunun büyük bir hız ve yiğitlikle düşman mevziinin son bulduğu kanattaki siperleri ele geçirmesi ve bütün savunma hattını aralıksız ateş altına alması az zamanda asilerin direnişini sarstı. Sağ kanattaki alay da ilerleyip asileri bu yönden kuşatmaya başladı. Asiler için direnmek imkanı kalmadığından bozguna uğrayarak kaçılar. Böylelikle, Ragüza-Trebin yolu yeniden açılmış oldu.

Kaçan asilerin, Popovo Poly'e de toplandıkları haberi alındı. Vakit kaybedilmeksizin asilerin üzerine gidildi. Ancak asiler, çarpışmaya cesaret edemeyerek dağıldılar. Burada altı kule yapıldı ve bu yöne doğru uzanan yolda böylece güvence altına alındıktan sonra Osmanlı kuvvetleri Trebin'e geri döndü.¹⁵¹

¹⁵⁰ İbrahim Halil, a.g.e., s.105.

¹⁵¹ H. Sedes, a.g.e., s.115.

8- II.Piva Çarpışması

Osmanlı tümeni, Trebin'e döner dönmez Piva Kulesi'ndeki taburun erzakının kalmadığı ve durumun kötüleştiği haberi alındı. Gaçka'da bulunan Selim Paşa, emrindeki sekiz tabur ve iki dağ topu ile bu kuleye erzak ulaştırmak için görevlendirildi. 28 Ocak'ta hareket eden tugay, ertesi gün olaysız olarak Piva'ya geldi ve erzak kuleye teslim edildi. Tugayın hareketini haber alan asiler, Revana Kulesi'ne giden yolun iki tarafındaki sarp ve hakim Biyela Dolina sırtları yakınında pusu kurarak tugayın dönüşünü beklemeye başladılar.

Tugay görevini tamamladıktan sonra, Piva'dan hareketle Revana-Gaçka yolu ile dönüşe başladı. Bu sırada, Akif Bey'in komutasındaki öncü taburları Muradoviç Kalesi civarında asilere rastladılar. Ancak bu taburlar, asi saldırılarına karşı direndiklerinden asileri yarıp geçtiler ve Revana Kulesi'ne doğru ilerlediler. Bu taburların gelip geçtiğini ve ellerinden kurtulduğunu gören asiler, bu defa da arkadan gelen kıt'alara yüklendiler.

Osmanlı kuvvetlerinin büyük taburlarını yenemeyeceğini anlayan asiler, bütün güçleri ile artçı olarak daha geriden gelmekte olan Priştina Redif taburu üzerine saldırıya geçtiler. Tabur komutanı Çerkez Mehmet Bey'in akıllıca önlemleri ve ölçülü davranışları, taburun düzenli hareketini bozmadı. Bir yandan asilere karşı konulmaya çalışılırken diğer yandan da yavaş yavaş çekilmeye başladı. Bu şekilde tabur, Muradoviç Kalesi'nin bulunduğu yere kadar ulaştı ise de, bu sırada tugayın diğer taburları Ravane'ye ulaşmış ve arada on kilometrelik bir açıklık meydana gelmişti. Bu sırada, Muradoviç Kalesi'nin batısındaki "Kanlı Çeşme" adı ile anılan terkedilmiş harap kule civarındaki Bosna Kordon Taburu Kolağası Mustafa Ağa komutasında asilere ateş açıp onları şaşırttı. Açılan bu ateş, Priştine taburu erlerinin istek ve çabalarını kamçılایarak, bu koruma altında doğuşe doğuşe kordon taburu bölüklerine kavuştular. Bu çarpışmada oldukça fazla kayıp veren Priştine taburu tamamen

yok olmaktan son anda kurtuldu.Selim Paşa ilk önce Ravene'ye ve oradan da Gaçka'ya çekildi.¹⁵²

Ahmet Muhtar Paşa, bu olay üzerine hemen Gaça'ya geldi ve Piva'ya hareket etmek istedi ise de kışın şiddeti bunu engelledi.Bu harekattan sonra, Mart ayı sonuna kadar sert kış şartlarından önemli bir askeri hareketin yapılmasına imkan görülmediğinden birliklerin eksikliklerini tamamlamaları, İstanbul'dan yardımcı kuvvetlerle yeterli erzakın getirilmesi, ilkbaharda ordunun daha düzenli bir şekilde hareket etmesi düşünülerek gerekli çalışmalar yapılmaya başlandı.¹⁵³

¹⁵² H. Sedes, a.g.e., s.116-117.

¹⁵³ İbrahim Halil, a.g.e., s.111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HERSEK İSYANI'NIN ULUSLARARASI BİR NİTELİK KAZANMASI

A- BOSNA-HERSEK İLE İLGİLİ ISLAHAT FERMANLARI

Hersek isyanının çıkışından sonra Rusya, Avusturya ve Almanya hükümetleri arasında haberleşme ve görüşmelere başlanılmıştı. Yapılan görüşmeler sonunda henüz "Doğu Sorunu" nun çözüm zamanının gelmemiş olduğu ileri sürülerek; işe fiilen müdahale edilmemesi kararlaştırıldı. Bununla beraber, Hersek isyanının gerekli kuvvetler gönderilerek bir an önce bastırılması için Babıali'ye birlikte öneride bulundular. Aynı zamanda söz konusu hükümetler Karadağ Prenslığı'ne de ; tarafsızlığını koruması , bundan ayrılmaması ve asileri teşvik etmemesi yolunda tebligatta bulundular. Ancak, bu teşebbüslerin gösterişten ibaret olduğunu söylemek yerinde olur.¹⁵⁴

Osmanlı Hükümeti isyanı daha başlangıcında kuvvet kullanarak hemen bastıracağı yerde, kamuoyunu endişeye düşürmemek, kan dökülmesini önlemek ve Karadağ aleyhine düşmanca bir tasavvuru olduğu kanısını uyandırmamak gibi nedenlerle, bu yola gitmemiştir. Önce asilere nasihatçiler göndererek şikayetlerinin tesbitine ve isteklerinin göz önüne alınacağına dair vaatlerde bulunmuştu. Bu yöntemden olumlu bir sonuç alamayınca da bir taraftan Viyana Hükümeti'ne başvurarak Dalmaçyalıların asilere yaptıkları yardımların önlenmesi amacıyla bu devletin sınırlarında önlemler almasını, diğer taraftan da büyük devletlere başvurup, Karadağ ve Sırp prensliklerinin asilere yaptıkları yardımların durdurulması için, nüfuzlarını kullanmalarını istemiştir. Böylece isyanın uluslararası bir nitelik kazandırılması yolunda istemeyerek de olsa ilk adımlar atılmıştır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ HALİL Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, İstanbul, 1946, s.118.

¹⁵⁵ Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", *Belleten* ,C.LI, Ş 199-201, Ankara, 1988, s.205.

Osmanlı Devleti'nin tebası olan asileri, Babialı ile görüşmelere sevkedebilmek için, Viyana, St. Petersburg ve Berlin hükümetlerinin 18 Ağustos 1875'te Hersek'te mahalli konsolosların isyan bölgesine gönderilmesi için İstanbul'daki büyükelçileri hep birlikte, Babialı'ye müracaat ettiler ve isyanı bastırmak için aracılık yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. Bununla birlikte, içinde bulundukları şartların almış olduğu şekle ve duruma göre Hristiyan halka bazı imtiyazların verilmesinin de gerekli olduğunu ileri sürdüler.¹⁵⁶

Bir devletin kendi toprakları üzerindeki egemenlik haklarıyla bağdaşmayan bu önerileri, Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edildi. Bu kabul ise devletin bir iç sorununa Avrupa devletlerinin müdahalesini kabulü yolunda ikinci bir adım oluyordu. Babialı, asilerin şikayetlerini dinlemek için, Bosna'ya fevkalade komiser olarak Server Paşa'yı gönderdi. Asilere bütün şikayetlerin göz önüne alınacağı bildirildi. Ancak asiler, Türklere güvenmediklerini öne sürerek bir mütareke yapılmasını ve Bosna-Hersek'e imtiyazlar verilmesini istediler.

İstedikleri imtiyazlar şu noktalarda ağırlık kazanıyordu :

Mezhep hürriyeti, Hristiyan mahkemelerinin kurulması, Hristiyanlardan oluşan mahalli bir jandarma teşkilatının kurulması, vergi sisteminin ıslah edilmesi, bir Hristiyan vali idaresinde Bosna-Hersek'in Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde muhtar bir hale getirilmesi, bu iş yapılıncaya kadar da memleketlerinin büyük devletlerin garantisi altına alınması.

Bu görüşmelere, bölgedeki yabancı konsoloslar da katılmıştı. Konsoloslar, bu tür müzakerelerde bulunmak için değil, nasihatatta bulunmak için görevli olduklarını ileri sürdüler. Nasihat teşebbüsü olumlu bir netice vermedi. Aksine, asiler yabancı devletlerin ayaklarına kadar gelmiş olmalarından dolayı şımardılar ve isyan sahalarını genişletmeye başladılar. Bu sırada, Bosna'da isyancı çeteler yol kesmeye ve köyleri yakmaya koyuldular. Müslümanlar her tarafta öldürülmeye ve malları yağma edilmeye başlandı. Bunun üzerine,

¹⁵⁶ İbrahim Hâbil, 1875'den 1878'e Kadar Şark Muharebatı -Bosna ve Hersek ve Bulgaristan İhtilalatı-, C.I, İstanbul, 1328, s.113.

Müslüman halk da kendisini ve mallarını korumaya kalkıştı. Bu suretle, isyan mahalli karakterini kaybederek bir din ve mezhep savaşı halini aldı. Balkanların ve Avrupa'nın Hristiyan kamuoyu, bu durum karşısında asırlardan beri alışmış olduğu "Müslümanlar Hristiyanları katlediyor" nakaratı ile isyanı körüklemeye koyuldu. Osmanlı Devleti'nin bu sırada borçlarının yarısını ödemiş olması da bu kamuoyunun Türk düşmanlığını daha da artırdı.

Babiali, kamuoyunun bu halinden, Avusturya ile Rusyanın ve hatta Sırbistan ile Karadağ'ın faydalanmaya kalkışmasından endişe etmeye başladı. İstanbul'da bu sıralar, Avusturya'nın Bosna-Hersek isyanı muvaffak olduğu takdirde, bu vilayeti sözde Sırp tehlikesine karşı korumak için işgal etmek düşüncesinde olduğu bilinmiyordu.

Osmanlı devlet adamları; Berlin'de Bismarck, Kont Andraşi ve Prens Gorçakof arasında görüşmeler yapıldığını ve Hersek için Babiali'den imtiyazlar elde etmek için, Kont Andraşi'nin bir lahiya hazırlamakla görevlendirildiğini haber aldılar. Babiali, bu lahiyanın kendisine gönderilmeden önce, İngiltere Hükümeti'nin tavsiyesi üzerine, yeni bir ıslahat programı yayınlamak suretiyle, Rusya, Almanya, Avusturya'nın yapmayı tasarladıkları bu müdahaleyi önlemeyi düşündü.¹⁵⁷ Bunun için Osmanlı Hükümeti, 20 Eylül 1875 fermanı, 2 Ekim 1875 iradesini ve 12 Aralık 1875 fermanını yayımladı. 20 Eylül 1875 tarihinde Bosna'da ilan edilen ilk fermanla, özel bir Adelet Bakanlığı'nın kurulması, bütün halk kitlelerinin genel ve özel olarak haklarının sağlanması, mahkeme usullerinin hızlandırılması, vergi toplayanların hareketlerine dikkat edilmesi ve dürüst çalışmayanların cezalandırılacağı öngörülmüştü.

2 Ekim 1875 tarihli olan ve 8 Kasım 1875'te Bosna'da ilan edilen irade, doğrudan Bosna'ya ait olması itibariyle daha önemlidir. Buna göre, isyandan az önce getirilen ve isyanın görünen sebeplerinden biri olan onda birin çeyreği olan vergi kaldırılıyor, 1873 tarihine kadar olan vergi borçları affediliyordu. Bu karar Babialiye göre tarımı geliştirecek ve halkın durumunu iyileştirecekti.

¹⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, T.T.K. Yay., Ankara, 1988, s.79-80.

Babiali, 12 Aralık 1875 tarihinde bütün imparatorluğa şamil olan üçüncü ıslahat fermanını çıkarttı. Bu fermana göre, modern usullere göre bağımsız mahkemelerin kurulması, icra makamlarının mahkeme makamlarından ayrılması, vergilerin daha adil bir hale getirilmesi ve alınması, zaptiye kuvvetlerinin verginin alınması sırasında karışmayacakları, bazı vergilerin alınmayacağı, angaryanın kaldırılması, dinlerin serbest bırakılması, gayri müslim tebanın kamu hizmetlerine girmesi, 20 yaştan aşağı 40 yaştan yukarı Hristiyan unsurlardan askerlik bedelinin kalkması ve en önemlisi de köylü halkın devletten ve özel kişilerden toprak satın alabilmeleri öngörülüyordu.¹⁵⁸

B- ANDRAŞI NOTASI

Osmanlı Hükümeti, çıkarmış olduğu bu reform önlemleriyle de Avrupa diplomasisinin elinden reform maskesi altındaki müdahale girişimlerini önlemede başarılı olamadı. Avusturya-Macaristan Başbakanı Kont Andraşi, diğer Avrupa devletleriyle istişarelerden sonra 31 Ocak 1875 tarihinde Babiali'ye Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Büyükelçisi Kont Zici vasıtasıyla bir nota verdi. Böylece, Bosna-Hersek'te büyük devletlerin barışı sağlamak adına, Osmanlı Devleti'ne müdahale için ilk ciddi adım atılmış oldu.¹⁵⁹ Andraşi notasında, önce Bosna-Hersek'te isyanın çıkışından beri Balkan Yarımadası'nda barışın korunması konusunda Avrupa hükümetlerinin iyi niyetli girişimlerinden ve Osmanlı Hükümeti'nin iç işlerine hiç bir zaman karışmamaları yönünde gösterdikleri özen ve gayretli çalışmalarından bahsetti. Yayınlanan ferman ve iradeler ile Hristiyanlara bir hayli imtiyazlar verilmiş ise de vaad edilen ıslahatın uygulanamamış olmasından ve asilerin kendilerine müracaatları dikkate alınarak bu bölgede asayişin sağlanması gerektiğini ileri sürerek, aşağıdaki maddelerin kabul ve uygulanmasını önerdi :

- 1- Hristiyan halkın serbestçe ayinlerini yapmaları,
- 2- İltizam usulünün kaldırılması,

¹⁵⁸ K. Baltalı, a.g.m., s.206.

¹⁵⁹ M.S. Anderson, *The Eastern Question (1774-1923)*, St Martin's Press, New York, 1966, s.182.

- 3- Çiftçi halkın durumunun ıslahı,
- 4- Islahatın yapılmasına nezaret etmek üzere müslim ve gayri müslim üyelerden oluşan bir komisyon kurulması,
- 5- Alınacak verginin mahalli ihtiyaçlara harcanması.¹⁶⁰

Nota, İstanbul'da Meclis-i Vükela'da, ayrıntılı bir şekilde incelendi. Hariciye Nazırı Reşid Paşa, isyancıların özellikle, Avusturya'da merkezi bulunan Slav cemiyetleri tarafından teşvik ve yardım gördüğünü, bunların kışkırtmaları, Balkanların henüz sakin olan kısmına ve hatta Müslüman halk arasına kadar götürmekte olduklarını açıkladı. Nota reddedildiği takdirde, Karadağ ile Sırbistan'nın da asiler lehinde, çeşitli şekillerde müdahalede bulunabileceklerini bundan başka barışın bir an önce sağlanmasını isteyen Avrupa kamuyu için, Osmanlı Devleti'nin sorumlu duruma düşeceğini açıklayarak notanın kabulünü teklif etti. Babıali, 11 Şubat 1876 tarihinde yeni bir irade yayımlayarak notanın beşinci maddesi hariç diğer maddelerini aynen kabul etti.¹⁶¹

Andraşi'nin notasına göre, isyanda milliyetçi ve siyasi bir nitelik olmayıp, sadece bir köylü hareketi olduğunun belirtilmesi vardır. İsyanın siyasi önemi ve ihtilalci karakteri, yeni bir hükümet ve devlet kurmak amaçları, önceden reddediliyordu. İsyan mahalli düzeyde mütalaa ediliyor, yörede Osmanlı idaresinin devam edip etmemesi veya Avusturya'nın bölgeyi işgali hakkında hiç bir şey söylemiyordu. Avusturya'nın bu ıslahat önerisinin altında yatan düşünce, Türk bölgelerinde isyan eden bu Slav topluluklarının siyasi bir kurtuluşu olmayıp, bu yerlerin açık bir şekilde ve Avrupa devletlerinin rızasıyla savaşız olarak Avusturya tarafından işgali fikri yatmaktaydı. Avrupa ve Osmanlı devletlerince kabul edilen Andraşi önerisi, asi liderler tarafından kabul edilmedi. Osmanlı Devleti'nin kendi toprak bütünlüğünü korumak, Sırp ve Karadağ prensliklerinin bölgeyi ele geçirmek çabalarına, şimdi Rusya ve Avrupa devletlerinin mutabakatını sağlayan Viyana Hükümeti'nin reform önerileri çerçevesinde nüfuzunu artırmak çabaları eklenmişti. Rusya'nın rızasını elde eden Avusturya diplomasisi, Bosna ve Hersek'e mahalli

¹⁶⁰ Halil Sedes, a.g.e., s.123-124.

¹⁶¹ E.Z. Karal, a.g.e., C VII, s.82.

bir muhtariyet verilmesi hakkındaki Sırp önerilerini bertaraf etmişti. Andraşi notası Avusturya'nın da İsyanın bastırılmasını istediğini, diğer Avrupa devletlerine gösteriyordu. Nitekim Andraşi 28 Şubat 1876 tarihinde askeri sınır bölgesi komutanı General Mollinary'e gönderdiği bir talimatta, isyanın bastırılması amacıyla, isyana yardım için kurulan komitelerin yasaklanmasını, silah ve cephane yardımının yapılmamasını, asi çetelerin dağıtılmasını, yurtlarına dönecek mültecilere yardım yapılacağını ve bu hususlarda Türk yetkilileriyle temasta bulunulmasını istemekteydi. Mollinary ise bu önlemlerin zaman kazanmaya yönelik olduğu düşüncesindeydi. Bu önlemlerin uygulama alanına geçirilmesi halinde reayanın Avusturya'ya karşı sempatisinin azalacağını ve buna karşı, Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ın etkisinin artacağını düşünüyordu. Bu itibarla bu önleyici önlemler uygulanmaya geçirilemedi.

Babıali, 11 Şubat 1876 İradesi'nin uygulanması amacıyla Bosna'da Haydar Efendi başkanlığında bir komisyon kurdu. Bu komisyonda, iki Müslüman ve iki de Hristiyan üye vardı. Komisyona mültecilerin temsilcisi olarak Yovo Bilbiya çağrılmışsa da, bu zat katılmayı reddetti. Mültecilerin dönüşleri artık hazırlıksız değil, bir reform sisteminin uygulanması şeklinde mütalaa edilmeye başlandı. Haydar Efendi, 1876 Mart ayında Bosna'ya geldi. Reformların uygulanmasında ve Avusturya yetkilileriyle ilişkiler kurmada başarılı da oldu. Bosna mültecileriyle görüşmeler yaptı, tavsiyelerde bulundu. Brod'da yapılan bir toplantıda mültecileri evlerine dönmeleri gereğine inandırdı.¹⁶²

Bosna kaçakları iki kısımda mütalaa ediliyordu : Kendileri isyan eden köylüler, asilerin etkisiyle kaçanlar. Kaçanlar, affediliyor, yurtlarına dönüş biçimleri tespit ediliyordu. Bunların kilise ve evlerinin yeniden yapımı için para ve araç verileceği, tarla ekimi amacıyla da tohum verileceği, ondalık verginin bir yıl, diğer vergilerin de iki yıl alınmayacağı ifade ediliyordu. Haydar Efendi, 16 Mart 1876 tarihinde Bosna kaçaklarının yurtlarına dönmeleri hususunda Avusturya sınır yetkililerinin yardımları olabileceğini Mollinary'ye belirtti ise de, Mollinary mültecilerin dönmek istemediklerini ve

¹⁶² K. Baltalı, a.g.m., s.208.

bunların getirilen reform önlemlerine güven duymadıkları yolunda cevap verdi. Türklerin başarısızlığından memnuniyet duyan Mollinary, aynı zamanda Bosna'daki reformlara karşı hareketleri de devamlı olarak Viyana'ya bildiriyordu. Mültecilerin dönmeleri için Türk yetkilileri de gönderildi. Bu heyetlerin mültecilerle temasları, zaman zaman Avusturya sınır yetkilileri tarafından engellendi. Nitekim, 1876 Mayıs ayında, Brod'a gelen bir Türk heyetinin mültecilerle temasına, şehir yöneticisi izin vermediği gibi mültecilere adamlarını gönderip heyeti reddetmelerini tavsiye etti.

Bosna'da, Osmanlı idaresi tarafından önce mahkemelerin reformuna geçildi. 18 Şubat 1876 tarihinde, reformların nasıl uygulanacağına dair talimat geldi. Hükümet organlarından ayrı, yeni bağımsız mahkemeler kuruluyordu. Mahkeme üyelerini halk seçecekti. Yirmi yaşını dolduran ve vergisini düzenli ödeyen bütün halk, mahkeme üyelerinin seçimine katılabilecekti. Üyeler eşit bir şekilde Müslüman ve Müslüman olmayanlardan teşkil olunacaktı. 1876 Mart ayında, polis ve zaptiye organlarının tayinleri hakkında talimat geldi. Bu organlara halkın güvenine haiz kimseler seçilecekti. Hapishanelerin ne şekilde olacağı belirlendi, angarya kaldırıldı. Hangi dinden olursa olsun herkes toprak satın alabilecekti. Kısa bir süre sonra avukatlık hizmetlerine dair mevzuat da yayınlandı. Bu kararlarla ilgili olarak, 22 Mart 1876 tarihinde asilerin dört hafta içinde yurtlarına dönmeleri de istendi. Buna rağmen asilerin büyük kısmı bu davete uymadılar.

Yukarıda anılan ıslahat komisyonu, ilk toplantısını 4 Mayıs 1876 tarihinde yaptı. Toplantı kararlarının uygulanması, Bosna Valisi İbrahim Paşa'ya verilmişti. Paşa, bu kararları benimsemese de uygulamaya geçti. Ancak, komisyon çalışmalarının belli bir planı yoktu. Yetkinin, vali veya Haydar Efendi'den hangisinde olduğu bilinmiyordu. Sarfedilen çabalar, devletin bu reformundan ziyade isyanın bastırılması yönünde idi. Önce mültecilerin yurtlarına dönmeleri, daha sonra da reformlar uygulanmak isteniyordu. Bununla beraber en fazla başarılı olunan saha mahkemeler reformunda, angaryanın yasaklanmasında ve toprakların serbestçe satın alınmasında görüldü.

Bu kararlar alındı ise de isyan yatıştırılamadı. Avrupa devletleri ıslahat önlemlerinin asiler tarafından kabul edilmesini arzu ediyordu. Bu amaçla, özellikle Hersek'te çaba harcandı. 5 Nisan 1876 tarihinde asiler, Dalmaçya'daki Avusturya Genel Valisi Baron Rodić'e ve Rus Hükümeti adına gelen Veselitski Bojidaroviç'e bir memorandum verdiler. Sütörina toplantısında özellikle Babıali tarafından kabul edilmemesi amacıyla tesbit edilen istekler şunlardır :

- 1- Hersek halkının toprakların 1 / 3' üne sahip olması,
- 2- Türk askerlerinin Hersek'ten çekilmesi ve antlaşma ile belirlenecek altı yerde toplanması,
- 3- Hristiyan ailelerinin evlerinin yapılması,
- 4- Toprakların ekimi için yardım,
- 5-Vergilerin üç yıl alınmaması,
- 6-Silahların, Türklerden önce ve ıslahatlar uygulanmadan önce terkedilmemesi,
- 7-Andraşi'nin önerdiği reformların uygulanması için bir yönetmelik hazırlanması, reformlar için gelen paranın bir Avrupa Komisyonu'nun kontrolü altında dağıtımı,
- 8- Türk kuvvetlerinin bulunacağı altı garnizonda Avusturya ve Rusya gözlemcilerinin bulundurulması.¹⁶³

Bu tekliflerin, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Asiler de tekliflerinin kabul edilmeyeceğini biliyorlardı. Asilerin amacı anlaşmak olmayıp, başka yerlerde de isyanlar çıkarmaktı. Böylelikle, Osmanlı Devleti'ni uğraştırmak ve güç duruma düşürmek istiyorlardı.

6 Nisan 1876'da asilerin yukarıdaki teklifleri kabul edilmeyince çarpışmalar yeniden başladı.¹⁶⁴

C- 1876'DA HERSEK'TE MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR

Sütörina toplantısında, Bosna asilerinin temsilcileri yoktu. Bosna asi önderleri reformlara da karşı idiler. Asi liderlerinden Vaso Pelagiç,

¹⁶³ K. Baltalı, a.g.m., s.209.

¹⁶⁴ İbrahim Halil, a.g.e., s.131

26 Şubat 1876 tarihinde bir bildiri yayımlayarak reformların genel bir özgürlük getirmediğinden söz ederek Hersek asilerinin reformları reddetmelerini istiyordu. 7 Mart 1876 tarihinde Kuzey-Batı Bosna asileri reformlara karşı protestoda bulundular. Bu protestoyu başta Vaso Pelagiç olmak üzere yirmi asi lider imzalamıştı. Bunlar Avusturya reform önerilerini de reddediyorlardı. Bu protesto, Mollinary kanalıyla Avusturya İmparatoru'na da gönderildi. Ancak asilerin hepsi reform önerilerine karşı değildiler. Özellikle Güney-Batı Bosna asileri reformları kabul ediyorlardı. Bu kabulün ise isyanda bir etkisi olmadı.

Hersek asilerinin bir kısmı Karadağ'a, bir kısmı da iklim koşullarının daha uygun olduğu güneye çekilmişlerdi. Bosna yöresinde de kış mevsiminde ciddi bir hareket olmadı. Ancak 1876 ilkbaharından itibaren her iki bölgede yeniden çarpışmalar başladı. Hersek'te özellikle Nikşik'e giden geçitler üzerinde çarpışmalar olmuştur. Asiler Duga geçitlerinde Ahmet Muhtar Paşa kuvvetleri tarafından dağıtılıp, büyük kayıplara uğrayarak dağlara kaçılar. Kuzey-Batı Bosna'da karışıklıklar çıkaran çeteler de Kraynalılardan oluşan ve başlarında Pozderats Bey bulunan Osmanlı kuvvetleri tarafından dağıtılıp, Trubar'a kaçılar. Hersek'ten gelen Ali Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri önünden de Golup Babiç çeteleri kaçtı. Yeniden çeteler kurmak istediler ise de köylülerin çoğu isyana katılmadı. Bunların evleri asi ajanlar tarafından yakılmakta idi. Korku Türklerden ziyade Grahova Sırpplardan ileri geliyordu. Bu durumda yeniden Dalmaçya'ya kaçanlar oldu.

1876 Mayıs ayı sonunda asilerin durumuyla ilgili olarak Ahmet Muhtar Paşa şu bilgileri vermektedir :

" Halen silah taşıyabilecek 700-800 kadar asi bulunmaktadır. Geri kalan asiler evlerinden ayrılmalarının bir sonucu olarak, sefaletin ağırlığı altında ezilmektedir. Belli bir yerde toplanmaya muktedir olmadıkları gibi, büyük kayıplardan sonra imparatorluk kuvvetlerine karşı koymaya cesaret edemeyeceklerdir. Bunlar arasında yüzde doksanı isyana devam etmek istememektedir. Yalnız moral mülahazaları silahlarını bırakmalarına engel olmaktadır. Hersek'te ancak 5-10 kişilik guruplar halinde görünebilmekte ve ve hatta bunu

dahi yapamamaktadırlar. Bir kelime ile ifade edilmek istenirse, asiler ciddi bir hareket yapabilmek için, maddi imkansızlık içinde bulunmaktadırlar ve ancak büyük ölçüde Karadağ kuvvetleri tarafından desteklenmedikçe bir harekete teşebbüs edemeyeceklerdir. Hersek'ten gelen haberlere göre ise yalnız bu vilayet için Gable ve civarı ahalisi Dalmaçya'dan guruplar halinde dönmüşlerdir. Aşağı ve yukarı Kerasto sakinlerinin büyük kısmı 20 gün var ki evlerindedir. Metkoviç sakinleri 1.500 kişiden fazla bir gurubun dönmeye hazır olduğunu bildirmişlerdir. Diğerleri Ebgne istasyonu yolu ile kendiliğinden gelmişlerdir. Ragüza tarafındaki göç etmiş büyük sayıda aileler dönüşlerini istemişlerdir ve eğer bu dönüş şimdiye kadar genel bir hareket mahiyetini almamış ise, bunun nedeni, bir taraftan etraftan yapılan yardımların devam etmesi, diğer taraftan da bu dönüşün istek ve eğilimine komiteler tarafından engel olunmasıdır. Bu komiteler dağıtılmış olmaktan uzak mülteciler arasından toplanmış olan asi eşkiya çetelerine para ve yiyecek dağıtmaya devam ediyorlar ve mültecilerin dönüşlerine de engel oluyorlar "165

Haziran ve Temmuz aylarında isyan tam bir buhran içine girdi. Asi liderlerinden Petar Uzelatz'ın Avusturya çıkarlarına hizmet ettiği ve Bosna'nın Avusturya 'ya katılmasını önerdiği anlaşılmıştı. Pelagiç ve bir kaç isyan lideri, Avusturya yetkilileri tarafından tutuklanmıştı. Asi liderlerinden Petar Kara Corceviç isyandan çekilmişti. Golup Babiç'in kendi çıkarı için çalıştığı anlaşıldığından, Belgrad Hükümeti tarafından yapılan yardım kesilmişti.

Güney-Batı Bosna'daki resmi Rus politikasının etkisi altındaki isyan da küçük karışıklıklar şeklinde devam etti ise de kendi aralarında çeşitli anlaşmazlıklar dolayı başarısız kaldılar.

1876 Mayıs ayı sonuna gelindiğinde silah taşıyabilecek çok az sayıda asi kalmış olmasına rağmen, isyan gerilla çarpışmaları şeklinde devam ediyordu. Karadağ ve Sırbistan'ın isyana yardım ve müdahalesi önlenememişti. Büyük sayıda mülteci dönüşlerini istemişlerse de, bu dönüş genel bir hareket mahiyetini

165 K. Baltalı, a.g.m. s.210.

almamıştır. Bunun nedeni de bir taraftan dışarıdan yapılan yardımların devam etmesi, diğer taraftan da bu dönüşe Slav Komiteleri tarafından engel olunmasıdır. İsyan bölgesi dışındaki bu komiteler ise dağılmış olmaktan uzaktırlar.¹⁶⁶

D- SELANİK OLAYI

Bosna-Hersek'te hareketin devam ettiği sırada Avrupa kamuoyunun tepkisine yol açan "Selanik Olayı" meydana geldi.

5 Mayıs 1876'da Selanik'in Arethisar kazasının Boğdançe köyü halkından bir Bulgar kızı İslamiyeti kabul eder ve evlenmek üzere Selanik'e tren ile hareket eder. Kızın Selanik'e geleceğini haber alan Bulgar ve Rumlar'dan oluşan bir grup, tren istasyonunda kızı kaçırarak Amerikan konsolosluğuna götürürler. Kızın kaçırıldığını öğrenen Müslüman halk, 6 Mayıs 1876'da hükümet binasının yanındaki Saatli Cami'de coşkulu bir toplantı yaparak, yetkililerden kızın kendilerine teslim edilmesini isterler.

Bu sırada Almanya konsolosu Abot ve Fransız konsolosu Muline Saatli Cami'ye gelirler. Müslüman halk, bunları rehin alarak kaçırılan kız ile takas etmek isterler. Ancak bütün çağrılara rağmen Amerikan konsolosluğundaki kız teslim edilmez. Galayana gelen halk her iki konsolosu da öldürür.

Bu olay, memleketin içinde ve dışında önemli akisler uyandırdı. Babıali, bir taraftan konsolosların mensup olduğu hükümetlerin İstanbul'daki elçilerine taziyede bulunurken diğer taraftan Selanik'teki hükümet erkanından başta Vali Refet Paşa olmak üzere bir çoğunu azletti. Yapılan soruşturma neticesinde 53 kişi tutuklandı ve bunların içinden 6 kişi derhal idam edildi.

Olay, İstanbul'da duyulunca büyük devletlerin elçileri, Rus elçisi İgnatief'in başkanlığında toplandılar. Bu elçiler, mensup oldukları hükümetlerin Selanik'e savaş gemileri göndermelerini, gerekirse karaya asker çıkararak önemli yerlerin işgal edilmesi kararını aldılar.

¹⁶⁶ K. Baltalı, a.g.m., s.212

Büyük hükümetlerden her biri, bir kaç gemiden oluşan filoları Selanik'e gönderdi. Hatta Rus Filosu, Çar Aleksandır'ın kardeşi Grandük Aleksis'in komutasında idi. Fakat, Babıali'nin suçluları şiddetle ve süratle cezalandırması, görevlileri azletmesi, öldürülen konsolosların ailelerine yüklüce tazminat verilmesi, yabancı devletlerin karaya asker çıkarmasına sebep bırakmamıştır. Konsolosların cesetleri merasimle kaldırılıp memleketlerine gönderildikten sonra mesele kapanmış oldu.¹⁶⁷

E- BERLİN MEMORANDUMU

1876 yılı başında Bosna -Hersek'te isyanın genişlemekte ve yayılmakta olduğunun görülmesi, Andraşi notasından beklenen sonucun alınamayacağının anlaşılması üzerine "Üç İmparator Ligi" ne mensup hükümetler arasında haberleşme ve görüşmeler hız kazandı.¹⁶⁸

Rusya, 1876 ilkbaharından itibaren asilerin isteklerini esas alan ve Karadağ'ın genişlemesini isteyen yeni bir politika izlemeye başlamıştır. İsyân bölgesine muhtariyet verilmesini ve askeri bir işgali ileri sürmektedir. Rus Başbakanı Gorçakof'a göre asilerin istekleriyle, Andraşi Notası bağdaştırılabilecektir. Avusturya ise Doğu Sorunu'nun çözümünde Viyana'nın merkez olmasını ve Andraşi Notası çerçevesinde bir uzlaşmaya varmayı düşünmekteydi. Bosna ve Hersek'in tamamının Avusturya'ya bağlanması gerektiğine inanıyordu. Avusturya'nın ıslahat önlemlerine ilgisi oldukça fazla idi. Bu ilginin amacı Türk bölgelerindeki isyan eden toplulukları durdurmak olmayıp, bu yerlerin savaşız bir şekilde ve Avrupa devletlerinin rızasıyla Avusturya tarafından işgali idi. Bosna'nın Vrbas nehri ile ayrılması bile Viyana'nın politikasına uymamaktadır. Bu yöreleri kendisine katmak isteyen Sırbistan'a karşı da politikası şöyle idi : Ya Sırbistan'a karşı kuvvetli bir tavır alınmak ya da Sırbistan'ın yapmak istediğine müsaade ederek bu arada kendi çıkarlarını korumak.

¹⁶⁷ H. Sedes, a.g.e., s.184-186.

¹⁶⁸ İbrahim Halil, a.g.e., s.194

Alman Başbakanı Bismarck ise iki müttefiki arasında açık bir tercih yapma eğiliminde değildi. Onun için önemli olan Avrupa barışı ve Avusturya-Rusya-Almanya arasındaki uyumdu. Osmanlı İmparatorluğu, onun nazarında fazla önemli değildi. Avrupa barışı yararına Osmanlı İmparatorluğu'nu bölme planları tasarlıyordu. Bosna-Hersek'in Avusturya arafından işgalini ve Besarabya'nın da Rusya'ya verilmesini önermekteydi. Ona göre, barışı fiilen getirecek önlemler kabul edilinceye kadar, isyan devam edecektir.

Bu durumda Rusya, Alman ve Avusturya hükümetleriyle işbirliği yaparak amacına ulaşmanın yeni yollarını aramaya başladı. Kont Andraşi, Babıali tarafından kabul edilen kendi notası çerçevesinde bir anlaşmaya varmayı düşünürken, Prens Goçakof, Andraşi Notası'nın asilerin istekleriyle bağdaşmasının mümkün olacağını düşünüyordu. Varılacak mutabakata ise Alman Hükümeti destek verecekti.

Bu şartlar içinde Rus Çarı Alexander'ın girişimiyle 1876 Mayıs ayında Berlin'de Doğu sorunu üzerinde Rus, Alman ve Avusturya-Macaristan Başbakanları arasında bir konferans düzenlenmesine karar verildi. Gorçakof, Çar adına Andraşi'yi Mayıs ayının ilk günlerinde Berlin'de yapılacak görüşmelerde bulunmaya davet etti. Berlin ziyareti sırasında Gorçakof, Bismarck ve Andraşi ile buluşup ortak önlemler almayı tasarlamaktaydı. Rus ve Avusturya Başbakanları için en önemli şey , Berlin'nin yardımını sağlamaktır.

Berlin'de yapılacak görüşmelerde izlenecek politika hakkında Gorçakof'un isteği üzerine, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na elçi olarak gönderdiği İgnatief bir memorandum hazırladı. Hazırlanan bu memorandumda Gorçakof'a şu telkinler edilmektedir :

1- İsyan sorununu çözebilecek iki yol vardır : Ya Karadağ Prensi Nikola'nın idaresi altında Hersek'in muhtar bir eyalet haline getirilmesi, ya da Karadağ'a bitişik Hersek bölgelerinin verilmesi ve Bosna-Hersek'in geri kalan kısımları için geniş ayrıcalıklar tanınması,

2- Karadağ'ın topraklarının genişletilmesi ve bağımsız bir devlet olarak tanınması,

3- Sırbistan'a Küçük Zvornik'in verilmesi,

4- Aralık fermanının Hristiyanların yararına ve sıkı bir gözetim altında yavaş yavaş genişletilmesi,

5-Bir konferansın toplanması.

İgnatief, üç imparatorluk devleti tarafından Osmanlı Padişahı'na çok sert ifadelerle kaleme alınmış bir ulti matomun da verilmesini önerdi. Önerilen ulti matomun metni şöyle idi :

" Osmanlı Hükümeti, büyük devletler tarafından kendisine sağlanmış olan toprak bütünlüğü garantisinden faydalanmaya devam etmek istiyorsa, kendi güvenliği ve Avrupa barışı için bir tehlike teşkil eden askıda olan sorunların bir konferansta incelenmesini kabul etmelidir. Eğer Osmanlı İmparatorluğu bu öneriyi reddederse, toprak bütünlüğü garantisinden mahrum edilecek ve kaderine terk edilecektir. Devletler bundan böyle ancak kendi karşılıklı çıkarları üzerinde danışmada bulunma hakkını saklı tutarlar. "

St. Petersburg'da İgnatief'in bu önerileri aşırı bulunduğundan yeni bir program hazırlandı. Yeni Rus programı ; asilerin isteklerini esas alarak doğrudan görüşmelerin yapılmasını, Babıali'den ateşkes istenmesini, asiler tarafından istenilen kontrol ve garantinin bir Avrupa Komisyonu tarafından icrası ve bir Avrupa Konferansı'nın toplanmasını öngörüyordu. Bu konferans 1860 yılındaki Suriye örneğine uygun olarak, isyan bölgesi için yabancı bir askeri işgali önerecek ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı muhtemel zorlayıcı önlemleri hazırlayacaktı.¹⁶⁹

Andraşi, Rus Çarı ve maiyeti gelmeden bir gün önce Berlin'e gitti. Bismarck ile ilk defa Andraşi görüştü. Rus Çarı ve maiyeti 11 Mayıs 1876 tarihinde Berlin'e geldiler. Yapılan toplantıda Gorçakof isyanın cereyanını büyük ölçüde asiler lehine anlattı. Babıali'den çarpışmaların durdurulmasını ve asilerle, onların isteklerini esas alan doğrudan görüşmelerde bulunmasını isteyen Rus programını Andraşi'ye açıkladı. Gorçakof, doğrudan bir müdahale ve işgal önerdi. Yapılan görüşmeler neticesinde, ortak bir karara vardılar. Buna göre, reformların uygulanması için, iki aylık bir ateşkes ve savaş gemilerinin Osmanlı kara sularına gönderilmesi öngörülüyordu. Bu süre içinde bir anlaşmaya varılmazsa devletler " barış yararına etkili tedbirler " alacaklardı.

¹⁶⁹ K. Baltalı, a.g.m. s.214.

Berlin görüşmelerinde üç başbakan, diğer büyük devletlerin de desteğini elde etmek amacıyla, onlara bu önerileri bildireceklerdi. Berlin'deki İngiltere, Fransa ve İtalya büyükelçileri 13 Mayıs 1876 tarihinde davet edilerek toplantının sonuçları kendilerine bildirildi ve memorandumun örnekleri verildi. Kararın desteklenmesi hususunda ayrıca kişisel çağrılarda bulunuldu.¹⁷⁰

Bu önerilere göre, Osmanlı Devleti'ndeki durum iki seri tedbirin alınmasını gerektiriyordu. Bunlardan biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan uyruğu ile, bu ülkede yaşayan yabancı devlet uyruklarını korumak için, bu kişilerin tehdit edileceği yerlere yabancı devlet savaş gemilerinin gönderilmesiydi. İkinci seri önlemler bizzat Hersek isyanıyla ilgili olup, Andraşi Notasından bir müdahale hakkı çıkarılmaktadır. Osmanlı Devleti'nce Avrupa'ya karşı girişilmiş olan taahhütlerin yerine getirilmesi için bu devlet üzerinde ciddi bir baskı yapılması istenilmektedir. Büyük devletler ilk adım olarak, iki aylık bir ateşkes anlaşmasının kabulü için Babıali'ye baskıda bulunacaklardı. Bu süre içinde de Babıali ile asiler arasında şu esaslar üzerinde bir anlaşmaya varılmasına çalışılacaktır :

1- Yerlerine dönenen mültecilere ve asilere, evlerini ve kiliselerini yeniden yapmaları için malzeme verilecek ve kendi çalışmaları ile geçimlerini sağlayacakları zamana kadar yaşeleri temin edilecektir.

2-Yardımların dağıtımı Türk Komiseri'nin yetkisine bırakılacaktı. Bu komiser ıslahatların ciddi olarak uygulanmasını denetlemek için, alınacak önlemler üzerinde 31 Ocak 1875 tarihli notada zikredilmiş olan karma komisyonla mutabakata varılacaktı. Söz konusu komisyona Hersek'li bir Hristiyan başkanlık edecektir.

3- Türk kuvvetleri, gerginlik azalınca kadar uygun görülecek bazı noktalara çekilecektir.

4- Hristiyan ve Müslümanlar silahlarını muhafaza edeceklerdi.

5- Devletlerin konsolos veya delegeleri genel olarak reformların uygulanması, özellikle asi ve mültecilerin yerlerine dönüşlerine ait olaylar üzerinde denetimde bulunacaklardı.

Notanın en sonunda ; "Büyük devletlerin bu girişimleri ve uyarılarından sonra, İstanbul Hükümeti tarafından antlaşma süresi

¹⁷⁰ K. Baltalı, a.g.m., s.216.

sonunda istenilen sonucun alınmadığı kanısı doğarsa genel barışı korumak, isyanların önünü almak, başka yerlere yayılmasını önlemeyi yüklenen üç müttefik devlet etkili önlemlere başvuracakların da görüş birliğinde olduklarını ve bu devletlerce yapılabilecek diğer hareketlerinde birlikte uygulanması konusunda hemfikirdir" ihtar ve tehdidi ayrıca bir madde olarak ilave edilmiştir.¹⁷¹

Üç imparatorluk başbakanlarının "Doğu sorunu" ile ilgili olarak Berlin'de almış olduğu bu kararlara; İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri katılmaya davet edildi. Fransa ve İtalya hükümetleri bu kararlara hemen katıldıklarını beyan ederken, İngiltere bunu reddetti.

Fransa, bu sırada yeterince güçlü olmayan bir devlettir. 14 Mayıs günü memoranduma mutabakatını bildirdi. İtalya'nın bu dönemde barışa ihtiyacı vardı. Adriyatik Denizi'nin doğusundaki kendi çıkarlarını savunmak amacıyla "Doğu sorunu"nun, daha kuvvetli bir durumda olacağı zamana kadar ertelenmesi görüşündeydi. İtalya Hükümeti de Fransa gibi 14 Mayıs tarihinde memoranduma resmen katıldığını bildirdi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, 15 Mayıs tarihinde Londra'daki Alman Büyükelçisine, Berlin önerileri hakkındaki İngiltere'nin görüşünü şöyle ifade etmektedir ; "Türkler buna uymayı taahhüt edecekler ve hiç şüphe yok, uyacaklardır da. Fakat asilerin bu ateşkes kararına riayetini nasıl güvenilebilir? İyice anlaşılmalıdır ki ateşkes hakkında herhangi bir plan görüşülmeden önce, Sırbistan ve Karadağ uyarılmalı ve gereği halinde, isyanın genişlemesine yaptığı yardımdan vaz geçmeye zorlanmalıdır."¹⁷²

Londra'nın memorandumu reddi, Alman İmparatoru William'ı sinirlendiriyordu. Alman Hükümeti, beş büyük devletin izlediği politikayı İngiltere'nin desteklememesinden ve herhangi bir karşı öneride bulunmamasından üzüntü duyduğunu İngiltere'ye bildirdi.

¹⁷¹ H. Sedes, a.g.e., s.190.

¹⁷² K. Baltalı, a.g.m., s.220-224.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, kuvvetli bir donanmayı Çanakkale Boğazı'ndaki Beşik limanına gönderdi. 20 parça savaş gemisinden oluşan bu donanma, 24 Mayıs'ta Amiral Dormunt komutasında Beşik limanına demir attı. Aynı zamanda İngiltere, Cebeli Tarık ve Malta limanlarında da askeri hazırlıklara başladı. İngiltere bu hazırlıkları Ruslar'a karşı yapıyordu.¹⁷³

Sonunda, beş devletin İstanbul'daki büyükelçileri, Babıali'ye verecekleri notaların metni üzerinde işbirliği yaptılar. Nota, 29 Mayıs akşamı, bir toplantıda son şeklini aldı. Tebliğin, Babıali'ye ertesi günü öğle vakti yapılması kararlaştırıldı.

Berlin Memorandumu, Babıali'ye verilmeden önce İstanbul'da önemli olaylar meydana geldi. 30 Mayıs 1876'da Sultan Abdulaziz tahttan indirildi ve yerine V.Murat getirildi. Yine bu dönemde, "talebe-i ulum" denilen medrese öğrencisi softalar, politikaya karışarak gösteriler yapmaya başladılar. Sultan V.Murat'ın deli olduğu anlaşıncı tahttan indirilerek, yerine II.Abdulhamit 31 Ağustos 1876'da Padişah yapıldı.

İstanbul'daki bu olaylar, özellikle halkın savaş taraftarı gibi görünüşü, softaların bu amaçla yapmış oldukları gösteriler karşısında, Berlin Momerandumu'nu Babıali'ye sunmakta, ilgili devletler fayda bulmadılar. Çünkü, İstanbul'daki gösterilerin savaş lehindeki baskısı, Babıali'yi momerandumu redde sevkedecekti.¹⁷⁴

F- OSMANLI DEVLETİ'NİN BERLİN MEMORANDUMU'NA TEPKİSİ

Bu dönemde meydana gelen olaylar, İstanbul'da endişeye yol açmıştı. Hersek isyanı onuncu aya girdiği halde hala son bulmamıştı. Babıali, Ahmet Muhtar Paşa'nın Hersek'te elde ettiği başarıdan sonra Berlin kararlarını kabul etmeyeceğini ortaya koydu. Lord Derby, 16 Mayıs'ta Osmanlı Büyükelçisine İngiliz Hükümeti'nin, yeni önerilerin kabulü için Babıali'ye yapılacak zorlamaya katılmayacağını bildirdi.

¹⁷³ İbrahim Halil, a.g.e., s.197.

¹⁷⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara, 1953, s.374.

Babiali, Berlin Memorandumu'nu resmen sunulmadan evvel reddetmeye karar verdi. Bu husustaki Babiali'nin görüşü uzun bir telgrafla, 21 Mayıs 1876 tarihinde Avrupa başkentlerine bildirdi. Bu telgrafa göre; Berlin önerileri Babiali'de büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı doğurmuştu. Bu öneriler, büyük fedakarlıklar pahasına elde edilmiş olan sonuçları heba edecek ve isyanı yatıştırma çabalarını da felce uğratacaktı. Bu proje, Ahmet Muhtar Paşa tarafından elde edilmiş olan askeri başarılarından sonra yapılmıştır. Asiler, Duga geçitlerinde mağlup edilmiş, dağıtılmış, büyük kayıplara uğrayarak dağlara sığınmışlardı. Binlerce mülteci evlerine dönmeye başlamıştı. Halbuki şimdi, Berlin Konferansı kararları ile her şey yeniden ortaya konulmaktaydı.

Bu kararlar; mültecilerin dönüşünü durduracak, cesareti kırılmış olan asilerde aşırı bir ümit uyandıracak ve onları karşı koymaya davet ederek, hükümetin yatıştırma çabalarını ciddi şekilde tehlikeye sokacaktı. Önerilen iki aylık ateşkes projesi, bir yandan ordunun moralinin bozulmasına neden olacağı gibi, diğer taraftan da asilere kayıplarını telafi etmek, sayılarını artırmak ve yeniden örgütlenmek için çok kıymetli olan bir dinlenme süresi vermekteydi.

Evlerin ve kiliselerin yeniden yapımı, dönen mültecilere yapılacak yardımlar için, Babiali belli bir süre için, gerekli bütün kolaylıkları göstereceğini kararlaştırmıştı. Bu durum, sadece hazine için yıkıcı bir güç değil, aynı zamanda isyana açık bir prim vermek, tembelliği özendirmek ve önlenmesine çalışılan durumu dolaylı yoldan teşvik etmek olacaktı. Hükümet kuvvetlerini bazı yerlerde toplamak ve Müslümanlarla Hristiyanların silahlarını taşımalarına müsaade etmek, barışçı ve yatıştırıcı bir amaç olamazdı.

Babiali aynı zamanda, komisyon başkanlığında bir Hristiyan bulunması haliyle, konsoloslar tarafından uygulanmak istenilen kontrolün bir arada mevcut oluşunu anlayamamaktadır. Eğer birinci hal, bir itimadın delili ve bir uygulama garantisi olarak düşünülmüş ise ikinci hal bu itimadın yıkıcı bir tezahürüydü. Herşeyden evvel bu durum idarenin saygınlığı ve hükümetin onuru için yaralayıcıdır da. Kısacası bütün bu nedenlerden dolayı Babiali daha önce kabul edilmiş olan, Kont Andraşi önerilerinin dışına çıkamayacaktı.

Osmanlı Hükümeti'nin yukarıda açıklanan görüşlerine Avrupa başkentlerinden verilen cevaplar olumlu değildi. Andraşi, henüz verilmeyen memoranduma dair Babıali'nin gözlemlerini reddederek eski tehditlerini yeniden ileri sürmeye başladı. Ona göre Babıali, yanlış öğütlere dayanan hareketinin sorumluluğunun ağırlığını yalnız başına taşıyacaktı. İngiltere'nin reddi, Osmanlı İmparatorluğu'nun da aynı şeyi yapması için bir çözüm değildi. Paris'ten ise Babıali'ye memorandumu destekleme öğüdü verildi. Roma'dan, İtalyan güçsüzlüğüne uygun mutedil mütalaalar geldi.

Avrupa'nın her tarafından gelen bu cesaret kırıcı haberlere rağmen Babıali, memorandumu reddetmeye karar vermişti.¹⁷⁵

Sultan Abdulaziz'in tahttan indirilmesi, memorandumun Babıali'ye verilmesini engelledi. 30 Mayıs tarihinde İstanbul'da hüküm süren karışıklık içinde, bakanların görevde kalıp kalmayacağı veya nasıl bir politika izleneceği belli değildi. Bu itibarla, büyükelçiler notalarını son anda ertelediler ve hükümetlerinden yeni talimatlar gönderilmesini istediler.

Hükümet darbesi haberleri, Paris'te olumlu karşılandı. Fransa, istemeyerek kendisini İngilizlerden ayırmış ve beş devletin izlediği politikaya rıza göstermişti. Yapılan Rus ve Fransız temaslarında Ruslar, memorandumu erteleme konusunda bazı ödünlerde bulunmuşlarsa da Fransa, bu kez İngiltere'yi bırakmamaya karar vermişti.

Sonuç olarak, Haziran ortalarına gelindiğinde peşlerine İtalyan Hükümeti'nin katıldığı üç imparatorluk hükümetleri İstanbul'da müteyakkız durumda ve memorandumlarını vermeye hazırlanmıştı. Ancak 16 Haziran 1876 Cuma günü, Çerkez Hasan adlı biri, Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa'yı ve Hariciye Nazırı Reşit Paşa'yı öldürdü ve Bahriye Nazırı Ahmet Paşa'yı yaraladı. Bu nedenle ilgili devletler memorandumu veremediler.¹⁷⁶

¹⁷⁵ K. Baltalı, a.g.m., s.225-229.

¹⁷⁶ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*. Ankara. 1988. s.148.

G- OSMANLI-SIRP, KARADAĞ SAVAŞI

1875'te Hersek isyanının başlaması üzerine, Sırbistan genel bir Balkan isyanının ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir savaşın zamanı geldiğine inanıyordu. Belgrad Hükümeti Arnavutlarla, Makedon ileri gelenleriyle, Yunan çevreleri ve Bulgar komiteleriyle temasa geçti. Bunlardan bazı Makedon , Bulgar ve Yunan çevrelerinden yardım vaatleri alındı. Asıl temaslar, Karadağ Prensi Nikola ile yapıldı. Önce Sırbistan tarafından Filip Hristic Çetinye'ye gönderildi. 1875-76 kış mevsiminde savaşa girilmemesi fakat isyanın ilkbahara kadar ayakta durabilmesi için iki tarafın da asilere yardımda bulunması hususlarında mutabık kalındı. Daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmek, kurtarılması düşünülen topraklar ve bunların Karadağ ile Sırbistan'a düşmesi gereken bölgelerin tesbiti amacıyla, Genaral Ranko Alimpiç siyasi ve askeri bir antlaşma imzalamak için Belgrad tarafından Çetinye'ye gönderildi. General Ranko Alimpiç, Çetinye'de Karadağ Prensiyle yaptığı görüşmeler hakkında Belgrad Hükümeti'ne bir rapor hazırladı. Ranko Alimpiç raporunda, Karadağ Prensi Nikola'nın kendi iradesi ile değil Rus talimatlarıyla hareket ettiği, Prens Hersek'teki isyanı elinde tuttuğu, fakat isyana para ile yardımı Ruslar yaptığından, Rusların bilgisi olmadan çalışırsa Prens hiçbir şey yapamayacağı ve bu sebeple onları dinlemeye mecbur olduğu ifade edilmekteydi. Raporda Rusya'nın Dubrovnik Konsolosu Jonin'in isyandaki önemli rolüne işaret edilerek, Jonin'in, Sırp temsilcisi Alimpiç'e Rusya'nın şu anda savaşa yönelik bir Sırp-Karadağ antlaşmasını zamansız bulduğunu söylemiştir. Bu itibarla da 1876 Mart ayında Karadağ Prensi antlaşmayı imzalamaktan vazgeçmiştir. Prens ancak üç ay sonra, Rusya'nın istediği bir zamanda savaşa yönelik antlaşmayı imzalayacak ve Sırbistan ile birlikte savaşa girecektir.

Rusya bu arada, Sırp'ların yalnız Karadağ ile değil Bulgarlarla da işbirliği yapıp birleşmesini istiyordu. Bulgarlarla birleşerek büyüyecek olan bir Sırbistan coğrafi yakınlık nedeniyle Boğazlar Sorunu'nu her zaman ortaya atabilecekti.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler ", *Bölleten* , C.L, S.198, Ankara. 1986, s.832 - 859.

İstanbul'da meydana gelen olaylar, Hersek isyanını destekleyen Sırbistan ve Karadağ'ı yüreklendirdi. Osmanlı Devleti, 9 Haziran 1876'da Sırbistan'a bir nota vererek Hersek ve Bulgar ihtilalcilerine yardım eden bu beyliğin aşırı silahlanmasının nedenini sordu. Rusya, tek başına da olsa Sırbistan ve Karadağ'ı destekliyordu. Sırp Prensi Milan, Babıali'ye gönderdiği mektupta Bosna-Hersek'ten Osmanlı askerinin çekilmesine ve o bölgenin Sırp ve Karadağ askerlerine terk edilmesini istedi. Bu istek geri çevirilince de, Sırbistan 30 Haziran'da, Karadağ 2 Temmuz'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.¹⁷⁸

Bu durum Avusturya'yı telaşlandırdı. Avusturya, Rus etkisinin Balkanlar'da artmasını önlemek istiyordu. Rusya ise Avusturya'yı tatmin etmeden Balkanlar'da hareket özgürlüğüne kavuşamayacağını biliyordu. Rusya'nın amacı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile çatışmaya girmeden Balkanlar'daki Slavlara yardım etmektir.

Çar II.Alexsander ile Gorçakof, İmparator Franz-Joseph'le Andraşi 8 Temmuz 1876 tarihinde, Reichstadt Şatosun'da buluştular. Görüşmeler sonunda hiç bir resmi açıklama yapılmadığı gibi bir protokol de imzalanmadığından bu görüşmeler çeşitli yorumlara yol açtı. Bu görüşmelere göre, Sırbistan ve Karadağ'la Osmanlı Devleti arasındaki savaşta, Osmanlı Devleti üstün gelirse statüko korunacaktı. Sırbistan ve Karadağ savaşı kazanırsa, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya arasında paylaşılacaktı. Rusya, Besarabya ile Batum'u alacak , eğer Osmanlı Devleti yıkılacak olursa, bağımsız Arnavutluk, Bulgaristan ve Rumeli Devletleri kurulacaktı. Yunanistan, Teselya ve Epir'i alacak, İstanbul "serbest şehir" olacaktı.

Ancak, Karadağ ve Sırbistan ile yapılan savaşta Osmanlılar üstünlük sağladı. Slavlar'ın yenilgisi Rusya'yı çok sinirlendirdi. Rusya, Babıali'ye bir ültimatom gönderdi ve 48 saat içinde Babıali iki aylık ve kayıtsız şartsız bir ateşkes imzalamazsa, diplomatik ilişkilerini keseceğini bildirdi. Babıali 1 Kasım tarihinde ateşkes imzaladı.¹⁷⁹

¹⁷⁸ N. Erim, a.g.e., s.375.

¹⁷⁹ Murat Sarıca, *Siyasal Tarih*, İstanbul, 1978, s.166-167.

H- İSTANBUL KONFERANSI

Büyük devletler, Osmanlı Devleti ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki savaşı bitirmek için görüşürlerken, Rusya, bu fırsattan faydalanarak Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren diğer sorunların da çözülmesini ve bunun için de, karışık bir büyük devletler filosunun İstanbul'a gitmesini; Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı, Rusya'nın da Bulgaristan'ı işgal etmelerini önerdi. Bu öneri; ne İngiltere, ne de Avusturya-Macaristan tarafından kabul edilmemişti. Bunun üzerine, İngiltere bu sorunların İstanbul'da toplanacak bir konferansta çözülmesini önermişti. Bir takım tartışmalarla birlikte sonunda devletler bu yolda anlaştılar ve 12 Aralık 1876 tarihinde büyük devletlerin delegeleri İstanbul'da toplandılar. Bir ön konferans niteliğinde olan bu toplantıya, Babıali alınmadı. Çünkü büyük devletler kendi aralarında bir anlaşmaya vardıldıktan sonra, hazırlayacakları tasarımı Babıaliye vermek istiyorlardı. Konferansta önce Sırbistan ve Karadağ ile barış şartları daha sonra da, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a verilecek yeni düzen görüşüldü. Sırbistan'ın yararına yapılan bir iki küçük ayrılık bir yana bırakılırsa, barış için statükonun korunması esas olarak alındı. Karadağ ise biraz genişletildi. Çok geniş özerk bir Bulgaristan isteyen Rus tasarısı reddedildi. Bulgaristan'ın, başkent Sofya ve Tırnova olmak üzere iki vilayete ayrılmasına ve Hersek'in Bosna ile bir vilayet halinde birleşmesine karar verildi. Batı Bulgaristan, Doğu Bulgaristan ve Bosna adını taşıyacak olan bu vilayetler özerk olacaklar; büyük devletlerin rızası ile Babıali'nin beş yıl için atayacağı genel valilerle yönetileceklerdi. Bu vilayetlerin yeni düzenini belirten yeni tasarı bütün ayrıntıları da içine almaktaydı.¹⁸⁰

23 Aralık 1876 tarihinde, Osmanlı delegeleri Saffet ve Ethem Paşalar'ın katılmasıyla konferans tam olarak toplanmaya başlayacaktı. Tanzimat ve Islahat fermanlarının Mısır sorununun çözülmesi ve Paris barışının düzenlenmesi üzerine yapmış olduğu iyi etkileri bilen Midhat Paşa, şimdi de bir anayasa yayınlayarak büyük devletleri etkilemek ve sorunu Osmanlı İmparatorluğu için iyi bir biçimde çözümlemek amacını güttüğünden, toplantı başladıktan

¹⁸⁰ E.Z. Karal, a.g.e. , C.VIII, s.27-39.

biraz sonra atılan toparlar da ilk Osmanlı anayasasının Padişahça kabul edildiğini halka duyurdular. Midhat Paşa'nın beklediği etki bu kez pek göstermedi.

Konferanstan önce, Sırbistan ile ateşkes iki ay daha uzatıldı. Sonra önkonferansın hazırladığı tasarı Osmanlı delegelerine sunuldu. Babiali bu tasarımı kabul etmeyince, 15 Ocak 1877 tarihinde koşullar, bu kez ulti-matom halinde Babiali'ye bildirildi. Ağır olan bu koşulları, Babiali kabul etmek istemediğinden ve henüz yeni anayasaya göre Ayan ve Mebusan meclisleri de toplanmış olduğundan 18 Ocak 1877 tarihinde bir meşveret toplandı. Osmanlı Sadrazamı Midhat Paşa, tasarının kabulünün bağımsızlığın yitirilmesi, reddinin ise büyük devletlerle diplomatik ilişkilerin kesilmesi demek olduğunu söyledi. Oya başvurulunca, bütün meşveret'in tasarımı reddettiği anlaşıldı. Bunun üzerine konferans da 20 Ocak 1877 'de dağılmak zorunda kaldı. Bütün büyükelçiler İstanbul'dan gitmek zorunda kaldılar. Babiali bunun üzerine, Sırbistan ve Karadağ ile doğrudan doğruya görüşmelere başlayarak, Sırbistan'la 1 Mart'ta statüko üzerinden barış imzaladı. Karadağ ile ateşkes uzatıldı ise de bu küçük devletin büyük isteklerinden dolayı barış imzalamak imkanı bulunamadı.¹⁸¹

I- LONDRA PROTOKOLU

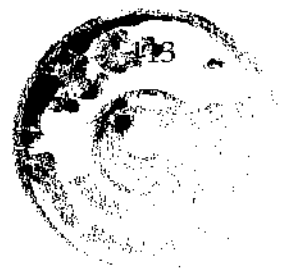
Büyük devlet elçileri İstanbul'dan gidince, 1864'den beri İstanbul'da Rus büyükelçisi vazifesini görmüş olup zaman zaman Babiali 'de büyük nüfuz kazanarak, Rus dostu hükümetlerin iş başına gelmesine neden olan ve Bulgar Kilisesi'nin ayrılmasında önemli rolü bulunan General İgnatief büyük devlet başkentlerine bir gezi yaptı. 15 Ocak 1877 'de, Ruslarla Avusturyalılar arasında, gerekince Avusturya-Macaristan birliklerinin Bosna-Hersek'i işgal etmeleri ve Rusların da, Balkanlarda serbes kahmaları yolunda bir anlaşma imza edilmiş bulunuyordu. İgnatief'in gezisi üzerine Londra'da Rusya ile İngiltere arasında da konferanslar oldu. Sonradan buna diğer büyük devletler de katıldılar. Bu toplantılarda Osmanlı İmparatorluğuna karşı takınılacak tavır ve Rusya'nın silahlarını azaltması söz konusu

¹⁸¹ C. Üçok, a.g.e., s.150.

oluyordu. Bu son konuyu özellikle İngiltere istemekteydi. Sonunda, 31 Mart 1877'de, Londra'da büyük devletler Londra Protokolü adı verilen antlaşmayı imzaladılar.¹⁸² Buna göre, büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbisan arasındaki barıştan bilgi edindiklerini, Karadağ'la da barış yapılmasını Babıali'ye bildirdiler. Ayrıca, Babıali'nin silahlarını azaltmasını; 1876 yılında söz verilmiş olan düzeltimin yerine getirilip getirilmediğini kontrol edeceklerini; eğer Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların durumu düzelmezse, bunu düzeltmek ve barışı korumak için ne gibi önlemler almak gerektiğini de ileride görüşeceklerini bildiriyorlardı. Rusya ayrıca, Karadağ'la barış yapar ve Babıali ciddi olarak düzeltme girişirse, Babıali'nin Petersburg'a göndereceği bir elçi ile silahların azaltılması sorununu görüşebileceğini; ancak bunun için de o zamana kadar başka toptan öldürmelerin olmaması gerektiğini de eklemişti. Böylece 1877 yılında, 1853-56 arasında Osmanlı Devleti'ni desteklemiş, bununla birlikte Rus topraklarında çarpışmış olan devletler, Rusya'nın yanında yer almış bulunuyorlardı. Babıali siyasi bakımdan kötü bir duruma düşmüştü. Her ne kadar İngiltere, Rusya'nın savaş yolundaki tutumunu ve savaşa hızla hazırlanmasını beğenmiyor ise de, Londra Protokolü'nu imzalamış olması da inkar edilemez bir gerçektir. Şartlar ağır olduğundan Babıali, Londra Protokolünü 12 Nisan 1877'de reddetti.¹⁸³

¹⁸² C. Üçok, a.g.e. , s.151-152.

¹⁸³ E.Z. Karal, a.g.e. , C.VIII, s.39-40.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTURYA MACARİSTAN-İMPARATORLUĞU'NUN BOSNA-HERSEK'İ İŞGALİ

A-1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Osmanlı Devleti, Rusya'ya göre Londra Protokolü'nü reddetmekle Balkanlar'da barış ve güvenliği istemeyen bir duruma düşmüştü. Rusya, Balkanlar'da kendi çıkarlarını korumak üzere harekete geçerek 19 Nisan 1877'de savaş kararını Avrupa devletlerine bildirdi. Rusya'nın bu kararı karşısında Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya tarafsızlığını ilan etti. Rusya, 24 Nisan 1877'de savaş ilan etti. Bu hareketi yalnız İngiltere hükümeti protesto ile karşıladı. Osmanlı Devleti, 1854-1856'daki siyasi havadan mahrum bulunuyordu. Rus Çar'ı, Londra'nın hassas olduğu meselelerde teminat vermeyi ihmal etmedi. Mısır, Süveyş, Boğazlar ve İstanbul'a dokunulmayacaktı.¹⁸⁴

Osmanlı-Rus savaşı iki cephede meydana geldi. Bu cepheler Tuna ve Kafkaslardı. Osmanlı Ordusu başta her iki cephede de bazı başarılar elde ettiyse de, Çarlık Ordusu karşısında fazla dayanamadı. 1877 Aralık'ında daha önce Rus ordusu'na geçit vermiş olan Romanya da savaşa katıldı. Bu arada Gazi Osman Paşa "Plevne" de üstün düşman kuvvetlerine karşı ve Ruslar'ı ağır kayıplara uğratarak beş ay karşı koyduktan sonra, 1877 Aralık'ında teslim oldu. Ruslar hızla güneye inerek, Çatalca önlerine kadar geldiler. Ruslar'ın, İstanbul'a girmeleri ihtimali artınca İngiliz Donanması Marmara'ya girdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun barış istemekten başka çaresi kalmamıştı. 30 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke imzalandı. Kafkas cephesinde de Ruslar, Kars'ı ele geçirip Erzurum'a yönelmişlerdi.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara, 1953, s.377.

¹⁸⁵ Haluk Üllman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972, s.89-90.

Halkın tepkisinden korkan II. Abdulhamit gönülsüzce kabul ettiği Anayasa'nın, kendine verdiği yetkiyi kullanarak Meclis-i Mebusan'ı feshetti ve meşrutî rejime son verdi. 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Buna göre ; Bosna-Hersek, ortak Avusturya-Rusya denetimi altına konulmaktadır.

Ayastefanos Barışı'na ilk karşı çıkan Avusturya oldu. Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmaması yüzünden Doğu sorununun bir Milletlerarası Konferansta ele alınmasını istedi. Rusya ve İngiltere de bir Avrupa kongresinin toplanması konusunda anlaştıklarından, Bismarck bütün büyük devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nu 13 Haziran 1878'de, Berlin'de toplanacak olan kongreye çağırdı. Bütün ilgili devletler bu çağrıyı kabul ettiler.¹⁸⁶

B- BERLİN ANTLAŞMASI

İlgili devletler, 13 Haziran 1878'de, Berlin'de bulunmak üzere delegelerini gönderdiler. Kongre de bu tarihte, Bismarck'ın başkanlığında açıldı. İngiltere'yi Salisbury ve Beaconsfield; Avusturya-Macaristan'ı Andraşi, Rusya'yı Gorçakof ve Şuvalof, Osmanlı Devleti'ni ise Aleksandr Karateodori Paşa, Mehmet Ali Paşa ve büyükelçi Sadullah Bey temsil etmekte idiler. Büyük devletlerden Fransa ve İtalya da kongreye katılmışlardı. Yunanistan ve Romanya'ya ise, yalnız kendilerini ilgilendiren sorunlarda ve ancak isteklerini bildirmek üzere kongreye katılmak hakkı tanınmıştı. Kongre tam bir ay sürdü ve Berlin Barış Antlaşması'nın imzalanması ile sona erdi.¹⁸⁷ Bu antlaşmaya göre ; Sırbistan ile Karadağ'ın bağımsızlığı tanınmış ancak Avusturya bu iki Slav devletinin birleşmesinden korktuğu için Bosna-Hersek'in yönetimini kendi üzerine aldığı gibi, Yenipazar sancağında asker bulundurmak hakkını da sağlamıştır. Ayrıca bu iki devletin denize çıkması önlenmiştir.¹⁸⁸

İngiltere, Berlin Kongresinden sonra Osmanlı politikasını değiştirmiş, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü

¹⁸⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yay., C.VIII, Ankara, 1988, s.57-73.

¹⁸⁷ H. Ülman, a.g.e., s.91.

¹⁸⁸ N. Prim, a.g.e., s.379.

koruyamayacağını anlayarak buradaki stratejik noktaları ele geçirmek yolunu tutmuştur. Bu yeni politikanın ilk uygulanması olarak, Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi karşılığında, 1878 Haziranında imzalanan bir anlaşma ile Kıbrıs'ın yönetimini kendi üzerine almıştır.¹⁸⁹

C- BOSNA-HERSEK'İN AVUSTURYA TARAFINDAN İŞGALİ

Berlin Antlaşması, Avusturya'ya Bosna-Hersek'i işgal etmek hakkını ve ülkenin idaresini bırakıyor, Yenipazar sancağında asker bulundurmak yetkisini de tanıyordu.

Berlin Kongresi'nin kararları sonucu olarak Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından yapılan işgali barışçı surette olmamıştır. Müslüman halk ve onlara karışan Türk subayları sözü geçen imparatorluğa karşı iki ay süren şiddetli bir mukavemet göstermiş ve Avusturya-Macaristan bu mukavemeti, 270.000 kişilik büyük bir ordu kullanmak suretiyle kırabilmiştir.

28 Temmuz 1878'de, Avusturya Hükümeti Bosna-Hersek hakkında bir beyanname yayınlayarak Avusturya İmparatoru ve Macar Kralı'nın askerlerinin sınırı geçmek üzere olduklarını, bunu, düşman sıfatıyla değil, fakat Bosna-Hersek'i ve bunlara sınır olan Avusturya-Macaristan arazisini uzun yıllar boyunca huzursuzluk içinde bulundurmuş olan kötülükleri ortadan kaldırmak üzere yapacaklarını beyan ediyordu. Beyannamede, bu iki vilayet gelirlerinin münhasıran mahalli ihtiyaçlara tahsis edileceği, biriken vergilerin affedileceği, İmparator ve Kral'ın askerlerinin toprak sahiplerini hiçbir şekilde zulüm etmeyeceği, halktan herşeyin para karşılığında alınacağı belirtilmekte idi.

Bosna-Hersek'in işgaline, Avusturya Kolordu Komutanı General Baron Filippoviç memur edilmişti. 29 Temmuz 1878 tarihinde Avusturya ordusuna mensup ve Toskana Arşidükü Yohan Salvator komutasındaki bir tümen Brod kasabasında Sava nehrini geçerek

¹⁸⁹ Rifat Uçarol, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması, İstanbul 1978, s.65-66.

Bosna topraklarına girdi. Askeri kitaların nehri geçmesi üç saat sürdü. Arşidük, İmparatora bir telgraf çekerek Bosna toprağına ilk ayak basanın kendisi olduğunu ve buraya Avusturya bayrağını diktiğini bildirdi. General Filippoviç de nehri geçti ve karşısında bu olayı protesto eden Türk memurlarını buldu. General protestoyu kabul etmekten çekindi ve Avusturya askerleri ileri yürüyüşlerine devam ettiler.

Kısa zamanda, halkın, Avusturyalıların yanında olmadığı ve birçok Bosnalı'nın İmparator'un askerine karşı geldikleri anlaşıldı. Saraybosna'da ulemadan Hacı Salih , bir beyanname yayınlayarak ; Müslümanları memleketlerini istila edenlere karşı 100.000 kişilik bir kuvvet çıkarmalarını teşvik etti.¹⁹⁰

Hersek'in merkezi olan Mostar'da Kaymakam ve Müftü'nün öldürülmesi üzerine bir ayaklanma oldu. Osmanlı askerlerinin şefleri şehrin önündeki geçitleri işgal ettiler ve oradan bir günlük uzaklıkta bulunan Avusturyalı'lara saldırdılar. 4 Ağustos sabahı başlayan muharebe akşama kadar sürdü. İyi bir surette mevzilenmiş olan vatanseverler fazla kayıp vermediler. Avusturyalı'lar ise büyük kayıplara uğradılar. Çarpışmaya ertesi günü de devam edildi, fakat sonunda Avusturyalı'lar Mostar'a ulaşılar ve şehre girdiler.

Avusturyalı'lara karşı başlıca mukavemet Bosna'da oluyordu. Bosna nehrinin sağ sahilinde dar bir boğaz üzerinde bulunan Maglay şehrinde Avusturya askerleri kendilerini çetin ve uzun bir meydan okuma karşısında buldular. 1 Ağustos 1878 günü, işgal ordusunun büyük kolunun kurmayı bulunan Yüzbaşı Milinkoviç ile Saraybosna'daki Avusturya konsolos yardımcısı Bosna Vadisi'nin kontrolüne gönderildiler. Halk, görünürde kendilerini sevinçle karşılıyordu. Yüzbaşı, 2 Ağustos gecesini Maglay'da geçirdi. Zepçe'de bir ayaklanma hazırlanmakta olduğunu haber alınca ertesi günü oraya gitmeye hazırlandı. Fakat şehrin giriş noktasında bir yaylın ateşi ile karşılaştı. Kendilerine bir geçit açmak imkansızlığı karşısında Milinkoviç Maglay'a doğru çekildi. Ancak bu mahale yaklaşınca, birkaç gün önceki dostça karşılamanın şimdi düşmanlığa döndüğünü

¹⁹⁰ Fehmi Nuza, "Bosnalıların Avusturya İşgal Ordusuna Karşı Mukavemetleri ", Türk Kültürü, TKAE Yay... S.281, Ankara, 1986. s.590-593.

gördü. Zepçe'den Maglay'a giden yol üzerinde askerler dar bir geçitten gitmek zorunda idiler. Burada, iki yanlarından ve arkalarından on tane kadar tahkim edilmiş mevziyle yerleşmiş olan büyük bir Müslüman kuvvetinin saldırısına uğradılar. Uzun bir müddet sonra, geçitten geçerek Maglay'a geldikleri zaman bile her Müslüman evinin penceresinden kurşun sıkıldı. Bosna ırmağı üzerindeki kamplarına ulaşınca kadar birçok kayıp verdiler. Bu durum karşısında Avusturyalı'lar şaşkına döndüler ve Bosnalı'ları cezalandırmaya karar verdiler. Bunun için 5 Ağustos'ta ordunun büyük kısmı olayların meydana geldiği bölgeye hareket etti. Müslümanlarla yapılan çarpışmalara rağmen Avusturyalı'lar Maglay'ı işgal ettiler. Avusturya askerleri ilerlemeye devam ederken 8 Ağustos'ta Maglay yakınlarında, içlerinde Türk nizamiye erlerinin ve üniformalı Türk subaylarının da bulunduğu Boşnak kuvvetleriyle karşılaştılar.

Mevcut Boşnak kuvvetlerinin komutasını Hacı Salih eline almıştı. Kendisi Müslüman muhariplere hareketli ve sarsılmaz bir iman aşılarmıştı. Bu nedenle Müslümanlar son derece şiddet ve azimle çarpşıyorlardı. Ancak önemli mevzilerinden püskürtülmelerinden sonra Zepçe 8 Ağustos'ta Avusturyalı'lar tarafından işgal edildi. Bu olay sonunda Avusturyalı'lar Boşnaklarla yapılan çarpışmalarda çok zorlanmışlar ve takviye kuvvetlerin gelmesinin gerekli olduğuna inanmışlardı.

Babiali, Bosna'daki askeri temsilcilerine Avusturya-Macaristan askerlerini dostça karşılamaları talimatını göndermişti. Fakat birçok Türk komutanı, bu talimatın aksine hareket ettiler. Bu suretle, isyancıların sayısı gittikçe çoğaldı. Hatta Hristiyanlardan bir çok kimse de bu vatansever kuvvete katılmıştı. Öte yandan, Müslüman Arnavutlar da gelip muhariplerin saflarına katıldılar. Böylece Avusturyalı'lara karşı mücadele eden Müslümanların sayısı 100.000 civarını bulmuştu.¹⁹¹ Müslüman din adamları memleketi dolaşarak Kutsal Cihadı vaaz ediyorlardı. Halk, dini ve vatani bir heyecanla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerlerine mukabelede bulunuyorlardı.

¹⁹¹ F. Nıza, a.g.m ., s.595.

Avusturya işgal ordusunun 20.Tümeni Zvornik yolu üzerinde bir çok çetelerle karşılaştı. 4 Ağustos'ta Gračanik, 8 Ağustos'ta Biskupia Hanı'nda ve 9-10 Ağustos'ta Tuzla karşısında kendi mevcudiyetini kurtarmak için savaşılmaya mecbur oldu. Bu karşılaşmalar, Avusturya Tümeni'ni bozguna uğrattı. Tümen komutanı General Szapary, ulaştırma hatlarını emniyet altına almak için, sınıra doğru çekilmeye mecbur oldu. Çekilme hareketi, büyük güçlüklerle yapıldı. Kuvvetin büyük kısmı Bosna Nehri'nin batı sahilinde bulunan Doboy'a güvenle götürülebildi. Wurtemberg Dukası'nın emrindeki tümen 3 günlük şiddetli bir çarpışmadan sonra, Travnik ile Saraybosna arasındaki isyancı mevzilerini zorlayabildi. Bunun üzerine Duka bu şehirlerin ilkinin mukavemetsiz işgal etti. Bununla beraber Boşnaklar dağılır dağılmaz Avusturya ordusunun önünde veya arkasında aynı süratle, yeniden sık saflar halinde toplanabiliyorlardı.

Avusturya İmparatoru, askerlerine karşı gösterilen mukavemetten dolayı şaşkınlık ve üzüntü içerisindeydi. Kendisi, askerlerinin Boşnak halkı tarafından sevinçle karşılanacağı düşüncesinde idi. Hükümetinin düşman bir halka karşı alınanlara benzer tedbirler almak zorunda kaldığını görmekten doğan bir şaşkınlık içerisindeydi. Boşnakların mukavemeti kolay kolay son bulmuyordu. İşgal ordusunun büyük kısmı 18 Ağustos'ta Saraybosna'nın önüne geldi. Şiddetli bir çatışmadan sonra 19 Ağustos'ta Saraybosna şehrine büyük kayıplar vererek girdi.¹⁹²

Bosna-Hersek'in değişik bölgelerinde Avusturya işgal kuvvetleriyle, Müslüman Boşnaklar'ın çarpışmaları devam ediyordu. Avusturya Hükümeti, bu olaylarda, halkının desteğini arkasına almıştı. Çünkü kendilerine meydan okunulmuş olması milli gururlarının kabarmasına vesile olmuştu. Uğradıkları bozgunların intikamını almak istiyorlardı. Daha önce Türklerin tarafını tutmuş olan Macarlar bile çarpışmalara şiddetle devam edilmesini istiyorlardı. Daha önce Maglay'da meydana gelen çarpışmalarda ölmüş olanların büyük kısmı Macardı.

¹⁹² Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*, Ankara, 1988, s.194.

Müslümanları cezalandırmak için General Popoviç şiddetli tedbirler aldı. Maglay hadisesinden sonra çıkardığı bir bildiriyle, ellerinde silahla yakalanacak olan Boşnaklar'ın ölüm cezası tehdidi altında bulunacaklarını ilan etti. Bir çok kimse tutuklanarak mahkemeye sevk edildi. Bazı Avusturya avcı taburları, saldırılara katılmış oldukları sanılan kimseleri bulmak için etrafa gönderilmişlerdi. Erkek, kadın ve hatta çocuklardan oluşan kafileler ordugahlara sevk ediliyordu. Sert bir Divan-ı Harb usulü uygulanmaya başlanmıştı. Bir çok kimse mahkeme edilmeden kurşuna diziliyor ve cesetleri Maglay kasabasına içme suyu veren kanala atılıyordu. Müslüman ahliden bir çoğu bu gibi cezaların infazı sırasında firar etmişler ve ilk fırsatta isyancı çetelerine katılmışlardı.

Saraybosna ahalisinin silahsızlandırılması için, General Filippoviç'in çıkardığı emirden sonra 27 Ağustos'ta yayınlanan bir Avusturya resmi bülteni, o tarihe kadar altı binden fazla tüfek toplanmış olduğunu zikrediyordu. Sarayova'da alınmış olan esirler arasında Türk askerleri de vardı. Bunlardan 55 subay ile 830 er Brod şehrine nakledildi.

General Filipoviç'in yönetimi altında, 5 Müslüman, 3 Katolik, 6 Ortodoks ve 4 Yahudi olmak üzere 18 kişiden oluşan bir şehir meclisi kuruldu. Bunların arasında bulunan, eski vali Fazlı Paşa Belediye Başkanı tayin edildi. Bu zat, lekesiz bir şöhrete sahipti. Şehrin halkı kendisine büyük saygı gösterdiğinden, mevcut şartlar altında asayişin sağlayacak vasıflara sahipti. Ancak zor bir görev üstlenmişti.

Eylül'ün ilk günlerinde, bir camide toplanıp şehrin bir çok yerini kundaklayıp yakmaya yemin etmiş olduklarından dolayı otuz Müslüman yakalanmış ve hapse atılmıştı. Hocalar ve Ulema devamlı olarak cihada teşvik ediyorlardı. Yollar, silahlı çeteler tarafından kesiliyordu. İsyancılardan bazıları Sava Nehri'nin kıyısı üzerinde tahkimat yapmışlardı. Her geçen Avusturya vapuruna, yanına refakat gemisi bulunduğu zamanlarda bile, ateş ediliyordu.

Bu sırada, Bosna-Hersek'teki Avusturya ordusu 36.000 beygir ve 480 top ile 208.000 kişiden oluşuyordu. Bununla beraber, istilacılar bu memleket üzerinde bir hakimiyet kurmuş olmaktan çok uzaktılar.

General Zach komutasındaki Avusturyalılar Bihaç şehrini kuşattılar. General Zach, şehri almaya çalışırken bozguna uğradı. Buna rağmen kuşatmayı terketmedi ve 19 Eylül'de Bihaç hucumla zabtedildi. Başka bir yönde General Szapary Ağustos ayı sonununda Doboi şehrine girdi 30 Ağustos'ta Boşnak kuvvetleriyle uzun bir topçu savaşından sonra Boşnakların beş topundan dördünü susturdu. Eylül sonlarına doğru Biyelina müstahkem şehri ile Tuzla kasabası ve bir kaç yer daha mücadelesiz, Avusturya askerlerinin eline geçti.

Babiali, yabancı memleketlerdeki temsilcilerine bir tamim göndererek, Bosna'da meydana gelen olayların bütün sorumluluğunu Avusturya Hükümetine yüklüyordu. Babiali'nin Bosna-Hersek'teki halk hareketına ne dereceye kadar katılmış olduğu meselesi kolayca tayin edilemez. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu hareketlere karşı sempati göstermiş olduğu doğaldır. Doğrudan doğruya olmasa bile, bu vatansever isyan hareketini cesaretlendirmiş olmamasına inanmak zordur.

Sonbaharın ilk günlerinde mukavemetin şiddeti, yavaş yavaş durmaya başlamıştı. Halk arasındaki geniş memnuniyetsizlik hareketi Avusturya'ya miras kalmıştı. Boşnaklar, bölge milliyetçiliği adı verilebilecek kuvvetli bir duyguya sahiptiler. Tanzimat ıslahatlarını kabul etmemekte Osmanlı Devletine karşı gösterdikleri muhalefete benzer bir muhalefeti, Viyana Hükümeti'ne göstermişlerdi.

Hristiyanlar, İstanbul'un yönetimi altında kalıp kalmamaya pek önem vermiyorlardı. Ancak ,Müslümanlar kendi dinlerine yabancı olan idarecilerden nefret ediyorlardı.¹⁹³

B- AVUSTURYA İLE BOSNA-HERSEK HAKKINDA YAPILAN ANTLAŞMA

Avusturya-Macaristan imparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i işgal etmesinden sonra, Yenipazar sancağını da işgal edip etmeyeceği belirsizliğini koruyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

¹⁹³ F. Nüza, a.g.m. , s.597-598.

Başbakanı Kont Andraşi'ye, Yenipazar sancağını işgal edip etmeyeceklerine dair sorulan bir soruya cevabı şu olmuştur: "Avusturya-Macaristan devletinin bu sancağı istila etmek niyetinde bulunduğu süzü yalandır. Her ne kadar Berlin'de bize böyle bir vazife tevdi etmek istediler ise de reddeyledik. Mezkûr sancak dahilinde asker tutmak hakkına ha'iz bulunduğumuzdan bu hâk alân-ı yedimizde olub atî icâb-ı takdirinde Bâb-ı âli ile bi'l-ittifâk isti'mâl edeceğiz."¹⁹⁴

Osmanlı Devleti, Avusturya askerlerinin Bosna-Hersek bölgesine yerleşmesini istemiyor ve bunu engellemeye çalışıyordu. Roma'daki Osmanlı sefaretinden gönderilen bir telgrafnamede, Almanya Başbakanı Prens Bismark'ın Osmanlı Devleti'nin bu engellemelerinin Berlin Antlaşması'na taraf olan devletlere bildirildiği belirtilir.¹⁹⁵

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonra, Yenipazar bölgelerini de ele geçirmek için uluslararası bir antlaşmada ısrar etti. Hatta, Avusturya, Yunanlıların sınırlarını genişletmek hayallerinden istifade ederek Doğu Rumeli'yi birlikte ele geçirmek için temaslarda bulundu.

1879 yılı Nisan ayı başında Avusturya elçisi ile Bosna, Hersek ve Yenipazar meselelerinin çözümü için yapılan ön görüşmede yapılacak antlaşma öncesinde mutabakat sağlanamadı.¹⁹⁶

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Berlin Antlaşması gereğince Yenipazar sancağını işgal için görüşmelerde bulunmak üzere Babiali'ye baş vurdu. Görüşmelere Osmanlı Devleti'nden Hariciye Nazırı Aleksandr Kara Teodori Paşa ve Maarif-i Umumiye Nazırı Münif Efendi katılırken, Avusturya adına Dersaadet Büyükelçisi Kont Fransuva Zici katıldı. Uzun süren görüşmelerden sonra, 21 Nisan 1879'da bir antlaşma imzalandı.

Bu antlaşmaya göre:

¹⁹⁴ BOA, Y.A. Hus. Mar. Ev., nr. 160 / 65

¹⁹⁵ BOA, Y.A. Hus. Mar. Ev., nr. 159 / 55.

¹⁹⁶ BOA, Y.A. Hus. Mar. Ev., nr.160 / 86.

1- Bosna ve Hersek eyâletleri, Berlin Mu'âhedesî'nin yirmibeşinci mâddesi mücebince Avusturya tarafından idâre olunacaktır. Ma'ahâza Avusturya Devleti şimdiki Me'mûrlardan hüsn-i ifâ-yı memûriyyetce lâzım olan ehliyet ve kâbiliyetine mâlik zâtların ibkâ olunmasına i'tirâz etmez. Me'mûrların tebdîli hâlinde Avusturya Devleti haleflerini alâ-tarîkı't-tercîhi an-asıl Bosna ve Hersek'li olanlardan intihâb eyleyeceklerdir.

2- El-yevm Bosna ve Hersek'de mevcûd olan bi'l-cümle dîn ve mezhebin hürriyeti ve icrâ-yı alenîsi bu eyâletlerde temekkûn veya ikâmet eden bi'l-cümle eşhâs için te'mîn olunacak ve ale'l-husûs islâmlar ulemâlarıyla olan münâsebetlerinde tamâmiyle serbest olacaklardır. Avusturya kumandanlarıyla me'mûrîn-i mülkiyesi ırz ve nâmûs ve ahlâk ve âdâta ve serbestî-i âyîne ve islâmın cânî ve mâlen emniyetine bir gûne halel îrâs edilmemesine fevka'l-gâye dikkat ve i'tinâ edecekler ve islâmın cân ve mâl ve dînine ta'arruz eden kimse şedîden te'dib edilecektir. Nâm-ı nâmî-i hazret-i pâdişâhi kemâ-fi's-sâbık hutbelerde zikrolunacaktır ve sancak-ı Osmânînin minârelere çekilmesi âdet olduğu takdîrde bu âdete ri'âyet edilecektir.

3- Bosna ve Hersek'in vâridâtı münhasıran anların ihtiyâc ve idârelerine ve lüzûm görünen islâhâtlarına sarfolunacaktır.

4- Meskûkât-ı nakdiyye-i Osmâniyye ve Bosna ve Hersek'de kemâ-kân tedâvül edecektir.

5- Bâb-ı âli devlete a'id olup istihkâmlarda ve kışlalarda kalan esliha ve mühimmât-ı harbiyye ve eşya-yı sâ'ireyi istediği gibi isti'mâl edecek ve bunların defteri devleteyn komiserleri ma'rifetiyle tanzîm olunacaktır.

6- Bosna ve Hersek ahâlîsinden olup bu eyâletler hâricinde ikâmet veya seyâhat edenler hakkında olunacak mu'âmeleler ilerüde bir mukâvele-i mahsûsa ile tanzîm edilecektir.

7- Berlin Mu'âhedesî'nin Yenipazar sancağına mûte'allik yirmibeşinci mâddesinden cihet-i politika ve askeriyyece matlûb olan maksadı, menfa'at-i müşterekeye mebnî istihşâl için ne yolda hareket

123
olunacağını şimdiden ta'yîne karâr verilmiş olmağla Avusturya Devleti sancak-ı mezkûre Avusturya askerinin ne vakitte duhûl edeceğini evvelce Bâb-ı âli'ye haber vermekliğı ta'ahhüd eder. Devleteyn, beyhûde izâ'a-i vakitden ihtirâzen Avusturya askerinin levâzımâtına ve iskânlarına müte'allik mesâ'ili ve teferru'ât-ı sa'ireyi beynlerinde doğrudan doğruya kararlaştırmak üzre indel-icâb kendi kumandanlarına ve me'mûrlarına bilâ-te'hîr lâzım gelen me'zûniyyeti i'tâ eylemekliğini şimdiden ta'ahhüd ederler. Bundan dolayı vukû' bulacak bi'l-cümle mesârifin Avusturya Devleti tarafından tesviye edilmesi mukarrerdir.

8- Avusturya askerinin Yenipazar'da bulunması keyfiyyeti her sınıf Osmanlı me'mûrîn-i mülkiyye ve adliyye ve mâliyyesinin icrâ-yı me'mûriyyetlerine aslâ ma'ni olmayup mûmâ-ileyhim yine evvelki gibi münhasıran ve bi'z-zât Bâb-ı âli'nin evâmiri tahtında işlerine devâm edeceklerdir.

9- Bab-ı ali Yenipazar sancağında Avusturya askerinin ikâmet eylediğı noktalarda kendi asâkir-i muntazamasını dahi ikâme etmek ister bu bâbda aslâ ikâ'-ı mevâni olunmayacak ve devleteyn askeri adedce müsâ'adât-ı askeriyyece ve serbestî-i harekâtça müsâvât-ı kâmile tahtında bulundurulacaktır. Bâb-ı âli Yenipazar sancağının hiç bir tarafında asâkir-i gay-i muntazama ikâme etmemekliğı ta'ahhüd eder.

10- Şurası mukarrerdir ki Avusturya Devleti'nin yedinci mâdde mücebince Yenipazar sancağında icâb-ı ahvâle göre mikdâr-ı kâfi asker ikâme etmek hakkında olan salâhiyyeti işbu tedâbîr vâsıtasıyla kasr ve tahdîd edilmemek lâzım gelecektir.

Tasdikân-li'l-makâl murahhasân-ı müşârün-ileyhim işbu mukâvelenâmeyi imzâ ve temhîr etmişlerdir.

Bin sekiz yüz yetmiş dokuz senesi Nisanının yirmi birinde Der-sa'âdet'de tanzim olunmuşdur.

zeyl

Şurası mukarerdir ki, Avusturya Devleti ahvâl-i hazırda Berlin Mu'âhedesî'nin yirmibeşinci bendinden münba'is bi'l-cümle hukûkunu muhâfaza ile berâber yalnız "Lim" nehri üzerinde ve Sırbistan ve Karadağ hudûdu arasında vâki' üç noktada, ya'nî "Piriboy", "Piripe-Pulya" ve "Biyelo-Polye" nâm mahellerde asker ikâme etmek niyetindedir. Bu iş için el-yevm tertîb ve tahsis edilen askerin mikdârı dört-beş bin kişiyi tecâvüz etmeyecektir. Eğer hasbe'l-vukû'ât diğer mahellerde dahi asker ikâmesine lüzum görünür ise her iki taraf dahi yedinci mâddenin ahkâmına tevfikân hareket eyleyeceklerdir. Fakat Avusturya Devleti "Ragûzna" balkanının her kangı noktasında olur ise olsun ba'zı asker ikâme etmek niyyetinde bulunur ise ol bâbda Bâb-ı âli ile doğrudan doğruya uyuşacaklardır ¹⁹⁷

Bu antlaşma ile Bosna-Hersek'in ve Yenipazar'ın işgal ve yönetim biçimi, iki devlet arasında görüşülüp kabul edildi Bu suretle, Bosna-Hersek Osmanlı Devleti'nin fiili kontrolünden çıktı ve eyalet üzerinde etkinlik ve egemenlik hakkı zayıfladı. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında yaşamış ve Türk-İslam kültürünü benimsemiş olan Boşnaklar'ın bir kısmı Avusturya'nın yönetimi altına girmeyi kabul etmeyerek topraklarını terk etmek zorunda kaldı.

¹⁹⁷ BOA. *Mu'ahedenameler*, nr. 56/15; Komisyon, *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (Yayın Nr: 7), Ankara, 1992, s.79-82.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin üç yüz yıla yakın devam eden genişlemesi, Avrupa'da, Macaristan ve Transilvanya'nın alınmasından sonra durmuştur. 1683 yılındaki II.Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 1699 Karlofça Antlaşması ile beraber toprak kaybı da başlamıştır. Avusturya ve Rusya XVIII.yüzyılda bazen tek başlarına bazen de bir arada, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlar açarak Balkan topraklarının geniş bir bölümünü topraklarına katmışlardır. Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'ne yapılan saldırılar karşısında, yıllarca sınır bölgesinde kalkan vazifesi görmüştür. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine Boşnaklar'da yönetime karşı hoşnutsuzluk belirtileri oraya çıkmıştır. II.Mahmut döneminde yapılan ıslahatlara karşı çıkmışlar ve Yeniçeri ordusunun tekrar kurulması için zaman zaman isyan etmişlerdir. Özellikle, 1829 yılında Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması ile birlikte Bosna bölgesinden bazı kazaların Sırlara verilmesi Boşnakların büyük tepkisine yol açmıştır. Osmanlı Devleti, bu isyanları askeri güç kullanarak bastırmak zorunda kalmıştır.

Balkanlar, her zaman Avrupa'nın yumuşak karnı olmuştur. Bir geçiş noktası olması itibariyle bir çok devlet bu bölgeyi ele geçirmek için çaba sarfetmiştir. Rusya, Balkanlarda bulunan Ortodoksları kendi nüfuzu altına almak, sıcak denizlere inmek ve Asya-Avrupa bağlantısını kontrol altına almak hedefini gütmüştür. Avusturya, Almanya ve İtalya'ya yenildikten sonra genişleme alanı olarak Balkanları seçmiştir. Osmanlı Devleti, bu bölgenin merkeze uzak olması ve dış müdahaleye açık olması sebebiyle isyanların çıkışına engel olamamıştır.

XIX.yüzyıl başlarından itibaren, Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının etkisine giren Balkan milletleri Osmanlı yönetimine karşı isyan etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti, ülke bütünlüğünü korumak amacıyla yaptığı bütün düzenlemelere ve çıkarılan bütün yeni kanunlara rağmen iç karışıklıkları önleyememişti. Milliyetçilik duyguları, Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan tebası arasında yıkıcı bir unsur olarak yerleşti. Bosna-Hersek bölgesinde ilk Sırp

isyani Papaz Yoviça önderliğinde 1834 yılında çıkmışsa da kısa sürede bastırılmıştır.

1875 yılında Hersek'te meydana gelen Sırp isyanı oldukça geniş kapsamlı olmuştur. Osmanlı yöneticileri, isyanı güç kullanarak bastırmaları gerekirken, isyancılara nasihatçiler göndermek suretiyle zaman kaybetmişler ve isyanın daha da genişlemesine sebep olmuşlardır. Bölgeyi iyi tanıyan ve yabancı devletlerden yardım gören isyancılar Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmışlardır. Balkanlar'da barışı sağlamak adı altında Avrupa Devletleri isyana müdahale etmişlerdir. Böylece, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olan Hersek isyanı uluslararası bir nitelik kazanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Berlin Antlaşması şartları gereğince Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edildi.

Bosna-Hersek, 1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmişse de hukuken Osmanlı toprağı sayılıyordu. Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet ilan edilince Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu gelişmeden tedirgin oldu. Bosna-Hersek hukuken Osmanlı Devletine bağlı olduğuna göre, Meclis-i Mebusan'a buradan da milletvekili seçilecekti. Böylece Bosna-Hersek'in Osmanlı Devleti ile bağları daha da kuvvetlenebilirdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya'nın onayını aldıktan sonra, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini Berlin Antlaşmasında imzası bulunan devletlere ve Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Babıali, Bosna-Hersek'in ilhak kararına büyük tepki gösterdi. Ülkede savaş havası esmeye başladı. Osmanlı Devleti, diğer Avrupa devletlerinin tutumu karşısında yalnız kaldığını anlayınca barış yolunu seçmeye mecbur kaldı. 26 Şubat 1909'da yapılan bir antlaşma ile 2.5 milyon altın lira karşılığında Bosna-Hersek'i, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na terketti. Bu suretle, Osmanlı Devleti fiilen elinden çıkan Bosna-Hersek'i hukuken de kaybetmiş oldu.

Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da kaybettiği halkı Müslüman olan ilk bölgedir. Stratejik bir öneme sahip olan Bosna-Hersek'in kaybedilmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki

nüfuzu azaldı. Balkanlar'daki küçük devletler Osmanlı Devleti'nden toprak koparma amacına yönelik faaliyetlerini artırdılar.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti ile anlaşarak Bosna-Hersek'e yerleşmesi Rusya tarafından desteklenen Sırbistan'ın tutumunu sertleştirdi. Almanya, Rusya'ya 23 Mart 1909'da bir nota vererek Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını tanımasını istedi. Savaşı göze alamayan Rusya bu ilhakı tanımak zorunda kaldı.

Bosna-Hersek sorunu Almanya'nın Avusturya'yı desteklemesiyle sonuçlandı. Fakat bu olay, Sırbistan'ın Rusya'ya daha çok yaklaşmasına sebep oldu. Avrupa'da güç mücadelesine yol açan ve Bosna-Hersek sorunundan doğan Balkan bunalımı ile üçlü itilaf devletleri arasındaki bağlar daha da güçlendi. Avrupa bunalımı halini alan Bosna-Hersek sorunu I.Dünya Savaşı'nın çıkmasının önemli sebeplerinden biri oldu.

Bosna-Hersek 26 Ekim 1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olarak Sırbistan'la birleştirildi. 1946'da ise Yugoslavya'nın altı halk cumhuriyetinden biri oldu. 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte, Bosna-Hersek Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etti. Bu tarihten itibaren, Bosna-Hersek'i Sırbistan'a bağlamak isteyen Bosnalı Sırplar, Müslüman Boşnakları katletmeye başladılar.

Yaşadığımız şu günlerde, Bosna-Hersek kanayan ve çözüm bekleyen sorunlu bir bölge olma özelliğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

A- KİTAPLAR

- AÇIKSES, Erdal ; Tanzimat Sonrası Harput (Mamûratül-Aziz)'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- ALİ FITRİ ; (91-92) Hersek Seferi 92-293 Osmanlı Karadağ Seferi, İstanbul, 1327.
- ANDERSON, M.S ; The Eastern Qestion (1774-1923), St Martin's Press, New York, 1966.
- ARMAOĞLU, Fahir ; Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara, 1970.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi ; (Hazırlayan: H.Nihal Atsız), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet ; XX.Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1974.
- ÇAŞEVIÇ, Reco ; Bosna Müslümanlara Son Uyarı, İstanbul, 1994.
- CEVDET PAŞA, Ma'ruzat ; (Hazırlayan: Yusuf Hallaçoğlu), İstanbul, 1980.
- ; Tezakir, (Hazırlayan: Cavit Baysun), T.T.K. Yay., Ankara, 1986.
- DANIŞMEND, İsmail Hami ; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.IV, İstanbul, 1972.
- EARL, Edvard Mead ; Bağdat Demiryolu Savaşı, İstanbul, 1972.

EREN, Ahmet Cevat ; Mahmut II Zamanında Bosna-Hersek,
İstanbul, 1947.

ERİM, Nihat ; Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri,
C.I, Ankara,1953.

GÖRGÜLÜ İsmet, YILMAZ Veli, ERDİNÇ Ali ; Bosna-Hersek,
Harp Akademileri Komutanlığı Yay.,İstanbul,1992.

İBRAHİM HALİL ; 1875'den 1878'e Kadar Şark Muharebatı,
C.I, İstanbul, 1328.

İMBERT, Poul ; Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme
Hareketleri, İstanbul, 1972.

KARAL, Enver Ziya ; Osmanlı Tarihi, T.T.K. Yay., C.V,VII,VIII,
Ankara,1988.

KOCABAŞ, Süleyman ; Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve
Balkanlar'da Panslavizm, İstanbul, 1988.

-----; Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, İstanbul, 1989.

KODAMAN, Bayram ; Sultan II.Abdulhamit Devri Doğu Anadolu
Politikası, Ankara, 1987.

KOMİSYON ; Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-
1919), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (yayın nr: 7), Ankara,1992.

KURAT, Akdes Nimet ; Türkiye ve Rusya, Ankara, 1970.

MEHMET NEŞRİ ; Neşri Tarihi II, (Hazırlayan: Mehmet Altay
Köymen), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

NOVİÇEV, A.D. ; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı
Sömürgeleşmesi, Ankara,1979.

ÖMER BOSNAVİ ; Tarih-i Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa,
(Hazırlayan :Kamil Su), Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara,1979.

ÖZTUNA, Yılmaz ; Büyük Türkiye Tarihi, C.III, İstanbul, 1983.

SAMARY, Catherine ; Bosna'da Etnik Savaş, İstanbul, 1995.

SARICA, Murat ; Siyasal Tarih, İstanbul, 1978.

SEDES, Halil ; Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar, İstanbul, 1946.

SUNGAR, Reşat ; XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul, 1972.

UÇAROL, Rifat ; 1978 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması, İstanbul, 1978.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı ; Osmanlı Tarihi, C.I,II, T.T.K. Yay., Ankara, 1988.

ÜÇÖK, Coşkun ; Siyasal Tarih, İstanbul, 1985.

ÜLMAN, Haluk ; Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, Ankara, 1972.

YILDIR, Zekeriya ; Geçmişten Günümüze Bosna Hersek, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1993.

B- MAKALELER

BALTALI, Kemal ; "1875-1878 Balkan Buhranı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S.68-69, Ankara, 1982.

----- ; "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", Belleten, C.LI, S.199-201, Ankara, 1988.

----- ; "1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ının Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler", Belleten, C.L, S.198, Ankara, 1986.

- HANCIÇ, Adem ; "XVII. Yüzyılda Bosna Eyaletinde Sınır Karakollarının Teşkilatı Hakkında", V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, C.I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 1986.
- İNAL, Halil ; "Bosna'da Tanzimatın Tatbikine Ait Vesikalar", Maarif Matbaası, Ankara, 1942.
- İNALCIK, Halil ; "Saray Bosna Şer'ıye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna", Tarih Vesikaları, Maarif Matbaası, C.II, Ankara, 1943.
- İslam Ansiklopedisi ; Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.II, İstanbul, 1963.
- KOLOĞLU, Orhan ; "Osmanlı Döneminde Balkanlar", Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul, 1993.
- KURAT, Akdes Nimet ; "Panslavizm", DTCE Dergisi, C.XI, S.2-4, Ankara, 1953.
- NUZA, Fehmi ; "Bosnalıların Avusturya İşgal Ordusuna Karşı Mukavemetleri", Türk Kültürü, S.281, Ankara, 1986.
- OKİÇ, Tayyib ; "Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı : Aleksandr Vasiljeviç-Solovjev", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C.V, İstanbul, 1973.
- ÖZTÜRK, Necdet ; "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.84, İstanbul, 1992.
- SUÇESKA, Avdo ; "Bosna Eyaletinde Mütesellimlik", V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, C.II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 1989.

C- ARŞİVLER

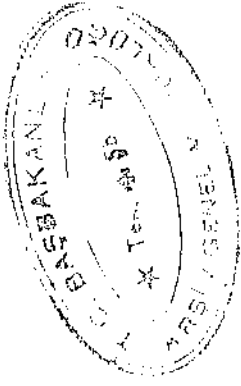
Başbakanlık Osmanlı Arşivi

EKLER

BELGELER

دولتی کونہ روسا عمارت سببندہ درودار جہدہ برخطہ منتقلیہ در بستی روسا عمارت دولتی کونہ
ساحلہ قوی، حفاظتی، جزائر، ایکی طور اخص، دولتیہ نہ کوڑستہ یارولت بوسہ دولتیہ قسطہ از عمارت عمارت
نصاری، بلدیہ کی سفیدہ دولتیہ کونہ ایکی لفظ عذر و شمار، بیری صافہ نہ قیودہ وضع اخصا، بیریہ
کیودہ نہ باریا زریعہ حصہ و شریکا، جہا کی شہادت و شہری، دولتیہ کتبہ ایچ، دولتیہ زبانیہ دولتیہ
لفظہ نہ لکھنہ متکونین قیودہ صافہ قلمیہ باریہ و شمار، دولتیہ کی رسالہ روسا، دولتیہ دورہ شمار
نہ، قلمیہ ایچ، لایا
صفا

Belge 1) BOA, Y.A., Hus. Mar. Ev., nr: 159/55, (Prens Bismark'ın

Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmekte ağır
davrandığına dair mutalaası hakkında)

[illegible]

卷之四

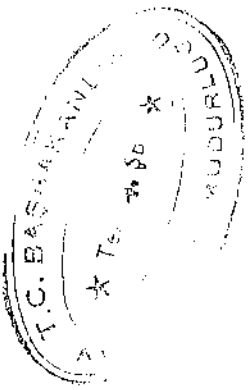
35

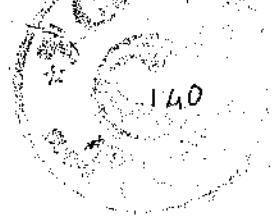
[illegible]

[illegible]

بوسه مسحه سدر از اوليه بر صبر تان هيف ونگار طر شمره كوتاه نصيبي مستقيما ي سرور ما را بفرمايد
حضرت پادشاه در بوزني ۱۹۰۸ تا ۱۹۰۹ خورشدي هجريه ۱۳۲۸ تا ۱۳۲۹ شمسي ونگار مسطحه سنان
صورت كره در سي برنگ ابي فلكه مسطحه صورت پادشاه نصيبي فلكه خضرا ۱۹۰۸ تا ۱۹۰۹ شمسي هم احواس

1944-1945

11

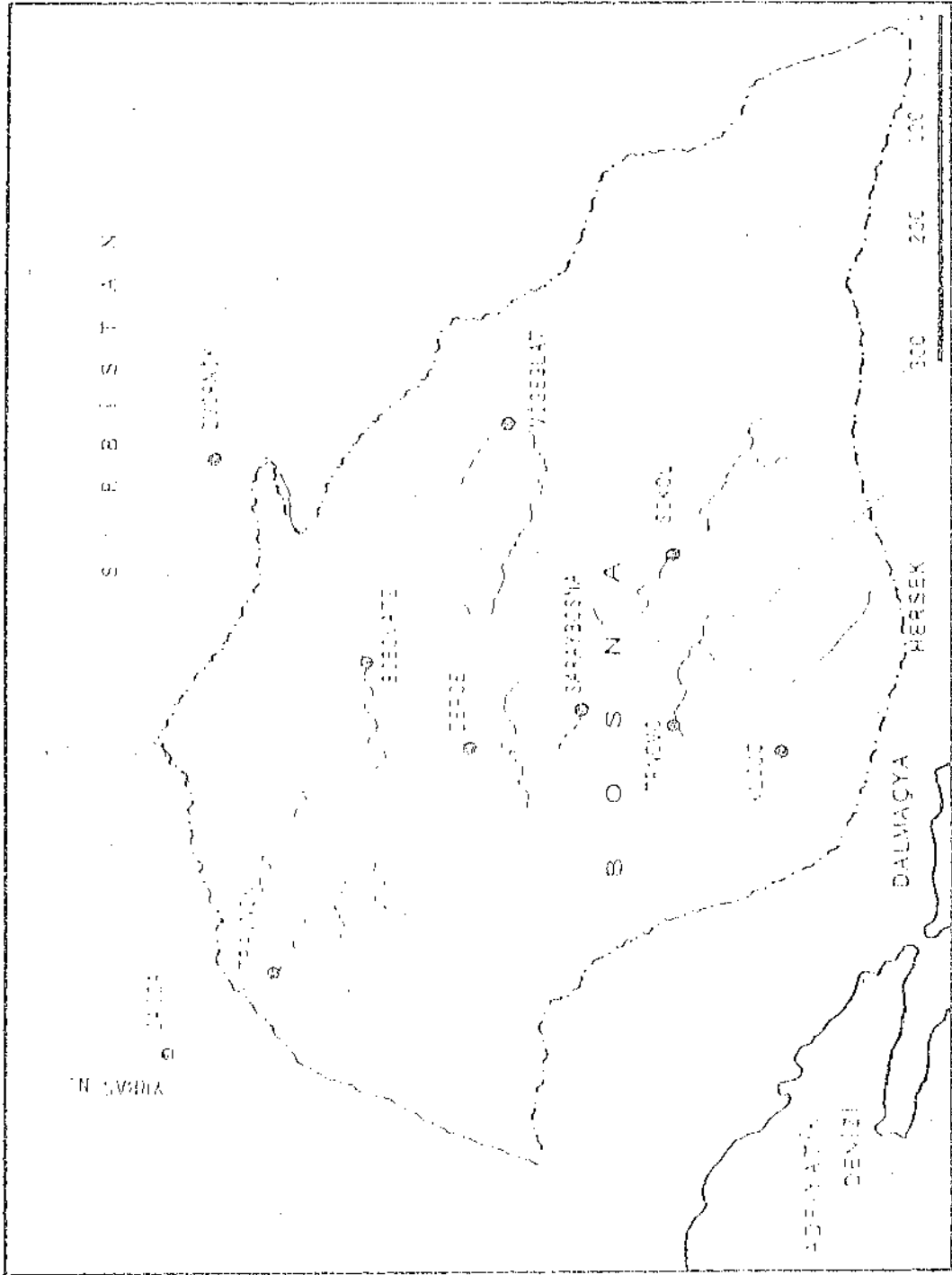
[illegible]

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

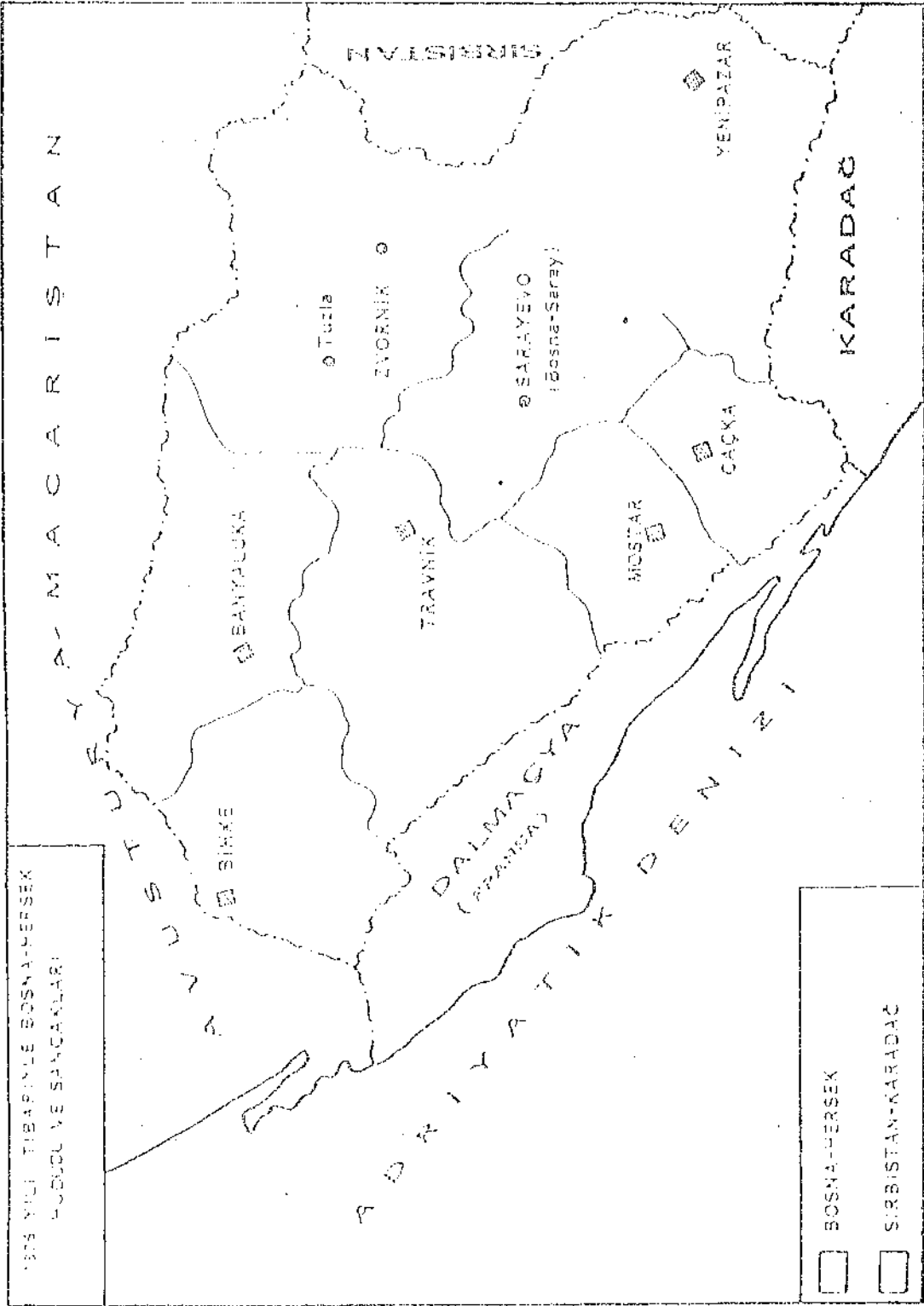
bulundurulacak Avusturya askerinin miktarı konularında Osmanlı Devleti

HARITALAR

Harita 1) İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdinç ; Bosna-Hersek, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1992. (XV.yuzyılda Bosna Sancığı)

Harita 2) İsmet Gögülu, Veli Yılmaz, Ali Erdiug ; Bosna-Hersek, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1992, (1876 yılı itibariyle Bosna-Hersek sınırı ve sancakları)